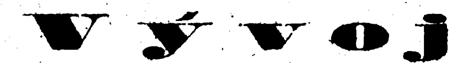

Publikací
spolku přátel vědy a literatury české v Plzni
číslo III.

knihtiskařství a české prvotisky.

Ku čtyrsetletému jubileu české typografie

napsal

Julius Koráb,

professor při realném gymnasii v Plzni.

S ukázkami prvotisků plzeňských.

Č. 8. Tisk plzenský též sedmý.

Dokonal se žaltarz y tudyež mnohe
gine piesničky prorozkee Letha xpā
Tisycziého pietistého osmeho Od
Mikulasse bakalaře w Nowemplzni

V PLZNI 1880.

TISKEM J. R. PORTA. — NÁKLADEM SPOLKU.

Publikací

spolku přátel vědy a literatury české v Plzni

číslo III.

Vývoj

knihtiskařství a české prvotisky.

Ku čtyrsetletému jubileu české typografie

napsal

Julius Koráb,

professor při realném gymnasii v Plzni.

S ukázkami prvotisků plzeňských.

V PLZNI 1880.

Nákladem spolku přátel vědy a literatury české.

PŘEDMLUVA.

Kulturní historie v Čechách stále ještě čeká, aby se jí schopné péro ujalo. Látky by bylo dost a dost, a věrné vylíčení rozvoje vzdělanosti české mělo by blahodárný účinek, že by zjasnilo nám zrak na minulosť a zvrátilo předsudky a šalby, ježto cizině pořád ještě nespravedlivý o nás vnucují soud; zjasněním vlastního zraku skutky našich předků v novém by se nám zjevily světle, touha po vzdělanosti zobecněti by musila v lidu českém a poučením ciziny o tom, co všecko národ náš pro vzdělanosť lidskou vykonal, došli bychom konečně zaslouženého uznání a místa v kulturní historii člověčenstva a bylo by hleděno na nynější naše snažení jinak než posud.

Zatím nahrazuje se nedostatek obecné historie české vzdělanosti pojednáními, ježto týkají se jednotlivých odvětví a prostředků kulturních. Prostředků takových, kdykoliv a kdekoliv se objevily, užilo se v Čechách přede vším a v plné míře. V Praze zařízeno první vysoké učení v střední Evropě, a sotva že v Německu vynalezen knihotisk, již vznikaly knihtiskárny v Čechách na prospěch vzdělanosti jazyka i lidu českého. Jsme lid schopný a můžeme říci, že veliký tento vynález českému písemnictvu dříve pomohl ku květu, než v jiných národech.

V tomto rozvoji zaujímá **město Plzeň** vynikající místo tím, že první posud známé tisky v Čechách spatřily v něm světlo světa, nám pak, potomkům předkův, kteříž o českou osvětu se takto zasloužili, náleží, abychom byli stále toho pamětlivi.

Spolek náš učinil si za touž příčinou úkolem, aby tuto paměť tam, kde zanikla, nově vzbudil, a kde utuchla, zase oživil, ustanoviv, že oslaví čtyrsetletou památku založení první české knihtiskárny v Plzni a vydá k téže příležitosti monografii o prvotisku plzeňském, sleduje při tom účel, jejž Václav Hanka ve

svém pojednání o českých prvotiscích v Časopise Českého Musea z r. 1852. takto vytknul: „Poněvadž pak každý i pojedný lístek českých prvotisků vzácen jest, zvláště když se jím neúplný výtisk mnohdykráte doplniti může, jest zajisté zahodno, aby známosť těchto starých tisků se rozšířila, aby každý, když mu náhodou nějaká památka české typografie do rukou přijde, snadno ji poznati a zachovati mohl.“

Vážený člen spolku našeho pan profesor Julius Koráb byl námi požádán, aby příhodným spisem objasnil význam slavnosti, kterou konati hodláme. Uvázav se ochotně v tuto práci podal nám ji v rukopise s následujícím přípisem:

„Pokusil jsem se o to seč mé síly byly, abych slavnému spolku přátel vědy a literatury české jakož i širším kruhům podal stručný nástin vývoje knihtiskařství vůbec a českého zvlášť. Maje pak na zřeteli účel tohoto spisu, prohlížel jsem hlavně ku prvotiskům plzeňským; přece však, aby rozhled po činnosti prvních českých typografů byl širší, pojednal jsem — ač zcela stručně — také o jiných knihtiskárnách českých a jejich prvotiscích.

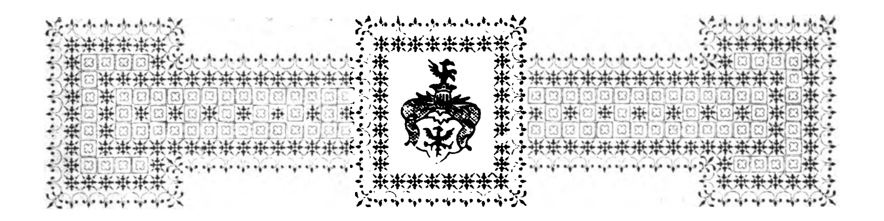
Poněvadž mi byl čas k této práci jen krátce vyměřen, sebral jsem různé zprávy všech na slovo vzatých bibliografův a literarních historiků starších i novějších, připravuje takto povolanějším rukoum látku k důkladnějšímu a všestrannému spracování předmětu tak zajímavého a pro kulturní dějiny české důležitého.

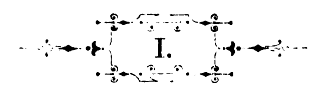
Po příkladu novějších spisovatelů dějin literarních nahradil jsem až do jisté míry původní pravopis prvotisků středověkých pravopisem novějším.“

Jsme panu spisovateli vděčni za tuto práci, přejíce, aby vyplnila úkol sobě daný v písemnictvu českém.

V Plzni, dne 15. prosince 1880.

Spolek přátel vědy a literatury české.

Písmo a rukopisy české.

Vzájemná výměna idcí v duchu jednotlivcově zrozených a sdělitelnosť myšlének nejmocněji působí u vývoj vzdělanosti lidské; pročež člověčenstvo záhy počalo prohlížeti ku prostředkům, jimiž by mohlo myšlénky své nejen rychle a věrně svým vrstevníkům zjevovati, než i potomstvu budoucích věků trvale zachovati. Dar jazyka, živé to slovo mluvy lidské, jesti sice nejbezpečnějším prostředkem, jímž myšlénka přechází z duše do duše; ježto však ústní podání vzhledem ku jistotě neporušeného trvání jeho jevilo se nespolehlivým, pomýšleno brzy na prostředek, kterýmžto by myšlénka ukotvena a pronesené slovo pro všechny věky mohlo upoutáno býti. Vynalezeno písmo, jež arcidíla veleduchů starověkých vyrvalo věčnému zapomenutí. Od té doby staly se literarní plody vynikajících básníků, filosofův a učenců společným majetkem celých národův a jakožto drahocenné poklady pečlivě byly chovány, by jsouce bezpečným palladiem národní existence potomstva došly neporušeny. Za tou příčinou již za starého věku mocní panovníci zakládali bohaté sbírky knih, jako Ptolomeovci v Alexandrii, Attalus v Pergamě, Peisistratos v Athénách, Augustus v Římě. Zámožní Římané chovali cvičené otroky, kteří s rychlostí k víře nepodobnou knihy opisovali a knihkupci římští s rozšířením panství římského po všem téměř tehdy známém světě plody literarní rozšiřovali. Když však vele-

říše římská se rozpadla, tu i všechny sbírky knih tak pracně za starého věku pořízené zuřivostí surových barbarů skoro úplně byly zničeny, a mnohé uplynulo století, než vzdělanosť a osvěta za středověku z dlouhého spánku počala se opět probouzeti. Šťastnou náhodou skrovné zbytky vzdělanosti řecké a římské byly se uchýlily do klášterův, kde mnichové s neunavnou pílí písemné památky starého věku opisovali, a když nastal v Evropě opět čilejší ruch literarní, tu rozmetané zbytky starých klassiků horlivě byly shledávány a rozmnožovány.

Vedle Řekův a Římanův i ostatní národové evropští záhy počali písma užívati a tímto prostředkem vzdělanosť šířiti. Tak i Slované od věků pradávných své vlastní měli písmo, jakož mnohá svědectví a zprávy starých spisovatelů tomu nasvědčují.

Na bůžcích Vendů, kteří bydleli při Baltickém moři, nalezeny byly nápisy (viz Mus. XI. běh s. 37) a v „Libušině soudu“ shledáváme „desky pravdodatné“ (srov. Jungm. lit. I. § 7.). Jakého písma Slované z prvopočátku užívali, o tom nás poučuje bulharský mnich Chrabr (žil okolo r. 927. po Kr.), jenž praví, že „dříve Slované neměli písmen, než čarami a řezy čítali a hádali pohané jsouce.“ Jak Ig. Hanuš ve spise „Die slavische Runenfrage“ dokazuje, měli Slované runové písmo v obrazcích, jichžto význam za nejstarších časů byl toliko kněžím znám, kdežto lid obecný pokládal runy za posvátné mysterie. Avšak vedle mět (slovanských run) již za pohanské doby obyvatelé Čech a Moravy počali užívati také písma latinského a řeckého, jakož o tom hodnověrné zprávy římských spisovatelů podávají svědectví (viz Šemberovy dějiny řeči a literatury českosl. § 3. str. 24.). Způsob ustálení myšlének runami vedle známosti písmen dlouho se v Čechách udržel a zanikl teprv úplně dobou křesťanskou.

V druhé polovici IX. věku bratří solunští Cyrill a Methoděj přišedše do Moravy přinesli s sebou knihy své a s věrou křesťanskou spolu písmo slovanské tam zavedli. Avšak nesnadna jest otázka, jaké bylo písmo Cyrillovo, nebo vedle sv. Cyrilla také sv. Kliment, první biskup bulharský († r. 916.) písmo vymyslil. Novější kritikové mají za to, že svatý Cyrill původcem jest písma hlaholského a sv. Kliment vynálezcem písma kyrillského. Šafařík (v Památkách hlaholského písma) praví v této příčině: „I hlaholice i kyrilice, jakéž v nejstarších písemných památkách nacházíme, nejsou abecedy samorostlé, nýbrž od učených uměle tvořené a z různorodých živlů skládané, kyrilice

na základě řečtiny — hlaholice na základě nějaké starší neslovanské abecedy. Tím to jest, že jakož písmena sama tak i jména jich různorodného jsou původu. Větší díl jich nepochybně přenesen od pohanských mětek a řezek (t. j. run) na nové písmo, těchto vznik a původ pohřižuje se v mraku nevystihlé předhistorické doby.“

Slovanští apoštolové položili tak též základ ku slovanské literatuře. Některé časti písma svatého a knihy obřadné buď sami převedli nebo převésti dali na jazyk slovanský. Dokazuje toho píseň „Hospodine pomiluj ny“ a hlaholské zlomky t. j. dva listy pergamenové z X. věku, obsahující některé hymny církevní obřadu řeckého psané písmem hlaholským, ale jazykem staroslovanským. (Srov. Glagolitische Fragmente. Prag. 1857 a Šemberovu liter. str. 56.). Símě apoštolů slovanských počalo se v zemích československých utěšeně ujímati; ale horlivé snahy jejich směřující ku sjednocení Slovanů náboženstvím a literaturou zmařili němečtí kněží církve římskokatolické. S knězi slovanskými vytištěna z Čech a z Moravy liturgie a literatura slovanská. Bohaté poklady cyrillské literatury v klášteře sázavském a jinde chované až na malé zbytky byly zničeny. Jedinou památkou literarní slovanských mnichů jesti tak řečené Remešské evangelium rukou sv. Prokopa psané (Jungm. I. 8.). Čím více kněží německých do Čech a do Moravy přicházelo, tím rychleji mizely stopy literatury a písma slovanského; neboť kněží latinští zakládali kláštery a při nich školy, kde největší péče latinskému jazyku věnována, kdežto národního jazyka — „lingua vulgaris“ — skoro úplně bylo zanedbáváno. Nelze však upříti, že první řeholníci latinští s velikým úsilím literaturu a vědy pěstovali, staré památky dějepisné v rukopisech bedlivě uschovávali a s velikou péčí knihy opisovali. Tak vypravuje Balbin (epitome p. 55.), že četní kněží, které sv. Václav z Němec povolal, přinesli do Čech sbírky knih, zvláště obsahu náboženského, které byly rychle mezi lidem rozšiřovány.

Když však písma latinského nejen k účelům náboženským a školským, nýbrž i ku rozličným českým písemnostem obecného života počalo se užívati, tu písmo latinské nedostačovalo výslovnosti české, a čeští písaři týmž písmenem rozličné hlásky jazyka českého nuceni byli označovati.

Tak z obyčejného latinského písma uspůsobilo se zvláštní písmo české, jehož nejstarší památky zachovaly se nám v rukopisech Zelenohorském a Kralovédvorském. Umění písařské, zá-

sluhou kněží křesťanských rozšířené, pěstováno horlivě nejen v klášteřích než i při úřadech městských, župních a zemských, kde písařové zaujímali přední místa ve správě obecní a zemské. Z jejich péra pocházely nejdůležitější listiny státní a soukromé jakož i knihy obsahující literarní plody středověku. (Viz Sabinovu lit. str. 117. a násl.)

Vedle obyčejných písařů však záhy vyskytli se krasopiscové, kteří krásnými drobnomalbami vzácné rukopisy ozdobovali. Umění rubrikatorův a illuminatorů v Čechách již před XIV. věkem tak znamenitě se vyvinulo a k takové výtečnosti dospělo, jakové tenkráte okolní národové nedostihli. Přeskvostné rukopisy, jako kniha pergamenová sv. evangelia v chrámě sv. Víta na hradě pražském, pověstný kodex vyšehradský, rukopis „Mater verborum“, biblí jaroměřská, biblí v obrazích (biblia picturata) a passional abatyše Kunhuty vzbuzují přímo podiv pozorovatelů. Dobou Karla IV. však umění písařské a malířské v Čechách ještě více se zdokonalilo. (Viz o tom Musejn. 1852. „Vyvinování křesťanského umění a nejstarší památky jeho, zvláště v Čechách“ od J. Er. Vocela, pak „Kroniku práce“ díl I. str. 304.) — Jaké množství lidí psaním a ozdobováním knih v Čechách tenkráte se zaměstnávalo a kterak probuzen tenkráte byl ruch literarní, o tom svědčí veliké množství rukopisů snesených ve sbírkách veřejných i soukromých. Bylotě zvláště za Karla IV. a Václava IV. mezi vzdělanci českými tolik sběratelův a milovníků knih, že bychom jich nyní u nás sotva více nalezli. Bohaté rodiny panské, ano i mnozí měšťané sbírali roztroušené spisy domácí, přiváželi knihy z ciziny a dávali si je od soukromých písařův opisovati. Zvláště horlivým sběratelem knih byl Vilém z Hasenburka, děkan kostela vyšehradského, po jehožto smrti Karel IV. koupil 114 knih kolleji Karlově. (Beneš z Veitmile ve své kronice diecese pražské z r. 1370. — Pelzel, Karel IV. str. 827. — Viz Registrum librorum Collegii Carolini v Musej. 1840. str. 65.) Při každém klášteře, při školách a chrámech, při úřadech zemských a městských chovány sbírky listin a knih. Tak byla znamenitá bibliothéka při hlavním chrámě pražském, pak bibliothéka zbraslavská od krále Václava r. 1292. založená (Musejn. 1828. str. 387—391.) a nejbohatší klášterní knihovna v Postoloprtech a j. (Ungar v „Abhandlungen d. k. b. Gesellschaft der Wissenschaften 1785 I. B. — Sabina l. str. 317. — O bibliothékách moravských a slezských psali zvláště d' Elvert, Ceroni a Dudík.)

Avšak sbírky drahocenných rukopisů v Čechách a na Moravě zvláště v klášterních knihovnách hojně chované přišly z větší části na zmar. Tím se stalo, že zbytky české literatury, která jest vedle starocírkevní ze všech slovanských literatur nejstarší a která až do bitvy bělohorské byla nejbohatší, jsou velmi skrovny. První české bibliothéky, jako bibliothéku kláštera sázavského, již dříve stihla pohroma, a co do XV. věku rozličných knih bylo opsáno, to zničily z většího dílu bouře husitské. Tu zajisté mnohý vzácný plod literarní doby dřívější, nejsa dosti četně opisováním rozmnožen, na vždy zanikl. Tak čím dále tím více pociťovalo se, že pracné a namáhavé opisování knih jest nedostatečno nevyhovujíc nežkuli potřebám, nýbrž ani požádavkům tehdejšího věku. Opsané knihy byly pak drahy a tudy malému počtu čtenářstva přístupny. Kolik se v Čechách nakládalo na opisování knih, jak opatrně a moudře se ohraditi bylo tomu, kdo knihy zhotovené kupoval, a co peněz knihovna dosti skromná majetníka stála, o tom poučují nás některé staré listiny. (Viz Sabin. str. 316.). Mimo to ustavičným opisováním původní ryzosť knih valně byla porušena. Jak vadny byly přečasto opisy již za starého věku, o tom zmiňuje se Cicero (epist. ad Q. Fratrem lib. III.). Opisovatelé, zvláště méně vzdělaní, neopisovali věrně a správně, nýbrž často úmyslně nebo z nedopatření vynechávali nebo zase podle chuti a okolností přidávali a měnili, tak že nesnadno přečasto domakati se textu původního, zvláště není-li dostatečný počet rukopisů po ruce.

Protož nemůžeme za to býti dosti povděčni, že právě XV. věku, když po válkách husitských ve vlasti naší s průmyslem a obchodem počaly se opět křísiti vědy a umění, vynalezeno bylo knihtiskařství, které veškeren vzdělaný svět velebí za hlavní prostředek nejrychleji světlo vzdělanosti mezi lidstvem rozšiřující. Tento kulturní zjev vyniká nade všechny události středověké. Tenkráte po válkách křižáckých počaly se vědy rychleji po veškeré Evropě šířiti, později ve století XV. ujímaly se zde s neodolatelnou mocí ideje náboženské i socialní reformace a studium klassické literatury nejprve v Italii později v ostatních zemích evropských bylo živeno. Avšak teprv od vynalezení knihtiskařství vzdělanosť vyvětila se z úzkých kruhův učencův a opustivši síně klášterní a školní rychle pronikala všechny vrstvy člověčenstva, tak že od té doby nebyl úpadek národů vzdělaných v barbarstvo středověké již možným. Ani požár alexandrijské knihovny ani ruka surového despoty nebyly již s to, aby poklady literarní jedním

rázem zničily; nebo spis tiskem rozmnožený mluví k milionům, a zkáza nebo porušení obsahu jeho jest věcí nemožnou.

II.

Deskotisk (xylografie).

Jako každý vynález bylo i knihtiskařství dlouho připravováno předběžnými pokusy. První zárodek vznešené myšlénky písmotisku jeví se v dřevorytbě, jejížto nejstarší stopy shledáváme zvláště u národův asijských, u Indův a Číňanův. Tak vypravuje Stanislav Julien (v „Documents sur l' art d' imprimer"), že již před rokem 593. po Kr. čínský císař Venti rozkázal, aby všechny spisy tehdáž ještě roztroušené byly sebrány, do dřeva vyryty a tiskem vydány. Týž učenec vypravuje, že umění kniktiskařské vynalezeno bylo v Číně r. 581. po Kr. a že r. 904, za dynastie Thang-ovců, byly rytými deskami vytištěny klassické spisy čínské ku potřebě školní. Dle jiného pramene čínského bylo již XI. věku po Kr. v Číně tištěno také literami pohyblivými. Mezi l. 1041 a 1049. jakýs kovář, jménem Piching, písmena z hlíny modeloval a vypáliv je do kovových forem sázel. Pořídiv tímto způsobem tak zvaný oplesk kartáčový, nynějšímu pokročilému knihtisku dosti se přiblížil. Avšak po jeho smrti nález tento zanikl a tištěno opět rytými deskami buď dřevěnými nebo měděnými, mělo-li býti pořízeno četnější vydání nějakého spisu. V té době však, kdy v Evropě vynalezeno knihtiskařství, nevědělo se ničeho o čínském knihtisku, pročež vším právem toto umění za samostatný vynález evropský pokládati lze, ba tím spíše, poněvadž teprva r. 1662., když přes dvě stě let již typografie v Evropě kvetla, v Číně tisk s pohyblivymi literami skrze jezuitské missionáře byl zaveden.

Jako v Číně již VI. věku po Kr., tak v Evropě teprv počátkem XV. věku počínají se jeviti stopy deskotisku. Užíváno zde tohoto umění nejprve ku zhotovování obrázkův a karet hracích, které ze Španěl nebo z Italie již počátkem XIV. věku vnikly do krajin střední Evropy. Obrázky a karty byly z počátku pouze rukou kresleny a malovány; později, když zároveň s oblibou rostla také spotřeba těchto výrobků, byly rozmnožovány ša-

blonami a posléze deskotiskem. Tak z deskopisců, kteří v Německu sluli „Briefmaler“, a z kartářů pošli tiskaři obrázkův a dřevorytci, kteří koncem XV. věku zvláště v Holandsku, v Německu a také v Čechách značně se rozmnožili. Mnozí deskopiscové pokračovali v umění svém přecházejíce od zhotovování jednotlivých obrazů věcí posvátných i světských ku vyobrazení celých příběhů na více obrázcích vylíčených. Tak vznikly knížky obrázkové, k nimž později byly připojovány nápisy a celé stránky textu. Výrobky tyto buď pouze tištěné buď malbami ozdobené při veřejných slavnostech a hojnějších shromážděních byly prodávány.

Jako výroba karet a obrazků, tak záhy rozšířil se tisk elementárních knih školních, zvláště latinských mluvnic. Nejznámější kniha tohoto druhu byl tak řečený „donát“, t. j. výňatek z větší mluvnice římského grammatika Aelia Donata, kterážto knížka těšila se největší oblibě po všechen středověk. Nejprve donáty ony rytými deskami tištěny byly v Holandsku, kde vedle Aelia Donata rozšířena byla deskotiskem také jiná mluvnice latinská, jež slula „Doctrinale Alexandri Galli.“

Důkladným proskoumáním deskotisků, které se dosud zachovaly v mnohých knihovnách, přišlo na jevo, že do r. 1490. i na místech, kde typografie dávno byla zavedena, k rozmnožování menších spisův užívano deskotisku. (Obšírnější zprávu o počátcích deskotisku podává „Kronika práce“ díl I. str. 367.)

V Čehách, kde kvetlo řezbářství, kovolitectví a malířství zvláště za XIV. věku více než kde jinde v Evropě, pěstován dozajista deskotisk velmi horlivě, čemuž dávné stopy litého a rytého písma, jakož i bezpečné zprávy o českém deskotisku nasvědčují. Hlavně mince české za XII. věku ražené převyšují výtečností svou téměř mince všech tehdejších národův. Že Čechové ode dávna byli znamenitými písmolitci, tomu svědčí nejstarší nápisy na zvonech jako v Benešově z r. 1322, v Přelici na panství smečenském z r. 1386, ve Skurách na panství zlonickém z r. 1403, v Miletíně z r. 1435. Ryté písmo nacházíme na lžících manželky Karla IV., Alžběty († 1393) v archivě kralovéhradeckém, rytby na pečetěch v archivě třeboňském z r. 1435, v archivě kralovéhradeckém z r. 1457; nejstarší nápis rytý na kameni pochází z r. 1437, jindy v kostele Božího těla na Dobytčím trhu, nyní v českém museu v Praze. (Viz Jungm. lit. III. 88—92 a Šember. liter. §. 2 str. 37., 62. a 149.) Že pěstován za XV. věku u nás deskotisk, o tom nám podává zprávu Pavel Žídek (nar. v

Praze r. 1413), který žil u vyhnanství v Plzni krátce před onou dobou, nežli tam bylo umění knihtiskařské zavedeno. V Plzni psal knihu o dvacateru umění (liber viginti artium), která nyní chována v bibliothéce krakovské. V této encyklopedii mluvě o rozličných uměních, zmiňuje se Žídek také o deskotisku, jejžto seznal bezpochyby z vlastního názoru v Plzni nebo v Praze. Praví, „že knihtiskař uměle vyřezává ze dřeva písmo a všeliké obrazy, jež pak deskami vyřezanými aneb litými otiskuje.“

Menší spisy, jako artikule sněmovní, písně a listy, které ovšem jen z citatů známe, byly beze vší pochyby tu i tam v Čechách již před vynalezením knihtiskařství deskotiskem rozmnožovány. Desiderius z Fridberka mluvě ve svém polemickém spise (cíl a praktiky r. 1618) o kompaktatech praví: „Kdo by chtěl víceji o tom věděti, čti sobě sněmy v Praze l. 1417., item léta 1421. jakož i l. 1485. na Horách Kutnách tištěné.“

Jungmann ve své literatuře (III. 135. e.) uvádí list mistra Jana Husi z Kostnice poslaný knězi Havlíkovi. Rukopis tohoto listu, který snad ne právem Husovi byl přičítán, jest v universitní bibliothéce pražské (III. g. 16.). Tiskem vyšel týž list r. 1459. ve folio bez udání místa. Ve příčině tohoto tisku jest velmi důležito svědectví utraquistického kněze Jana Štelcara z Želetavy. On byl jeden z prvních historiků literarních v Čechách, jenž kriticky pojednal o mnohých knihách tištěných, které našich dob se nedochovaly.

Ve „knize nové o původu kněžství Krista Pána“ (Jungm. IV. 1340. — Jirečk. Rukov. str. 264. č. 10. — Musejn. 1864. 278. 343.), kterou Štelcar v Praze r. 1592. vydal, jest úplný bibliografický index všech spisův a knih jednajících o přijímání velebné svátosti u dítek (otištěn v Mus. 1864. 280—287.). V tomto indexu jest vytištěna většina knih z 15. a 16. věku a mezi jinými také tři české prvotisky, jeden z r. 1459, druhý z r. 1493., třetí z r. 1495. — Nejvíce v oči bije ovšem první z roku 1459. Hanuš soudí, že Jungmann a Dobrovský nečetli indexu Štelcarova v orginale a čerpali pouze ze zprávy Pelzlovy. Tento však se domníval, že prvotisk z r. 1459. od Štelcara uvedený některým Čechem buď ve Strassburce nebo v Mohuči cestujícím byl do tisku dán. Zpráva Štelcarova o tomto prvotisku zní takto: „Roku 1459. vyšel traktát pode jménem: List Mistra Jana Husi z Kostnice; jest to tiskový arch bez signatury následujícího obsahu: Mistr Jan Hus r. 1415. z Kostnice psal knězi Havlíkovi, Jakoub-

kovi a Kobertovi svému hospodáři, aby večeře páně byla také malým dětem podávána.“ Štelcar tento „tiskový arch“ jako všechny ostatní spisy, které uvádí, vlastníma očima viděl, poněvadž o nich zevrubnou bibliografickou zprávu podává a celé odstavce z nich cituje. Dobrovský ve své literatuře z r. 1779 (1. str. 148.) nepopírá sice jsoucnosti tohoto prvotisku, ale jako obyčejně rok tisku 1459., tvrdě, že stojí omylem místo 1495. Ungar („Neue Beiträge zur Gesch. der Buchdruckerkunst in Böhmen.“ 1795. Abt. 2 B. 3. Seite 197.) Dobrovskému přisvědčuje. Proto Hanka v článku „české prvotisky“ (Musej. 1852.) o tomto tištěném listu J. Husi se nezmiňuje a Jungmann (lit. III. 135. e) zůstavuje rozhodnutí o tomto záhadném prvotisku budoucnosti.

Není pochybnosti, že tento tištěný list Štelcarem citovaný byl tisk deskový, nebo Štelcar udávaje letopočet se věru nezmýlil tak, aby místo léta 1495. byl napsal r. 1459., poněvadž mezi těmito letopočty uvádí tištěný spis Václava Korandy z r. 1493, „o velebné svátosti.“ Ostatně není deskotisk z r. 1459. v Čechách nic nemožného, ačkoliv i mínění Pelzlova svrchu uvedeného nelze vyloučiti.

III.

Vynález typografie.

Ačkoliv od tisku deskového k tisku s pohyblivými literami přechod nezdá se již tak nesnadným, přece trvalo dosti dlouho, nežli tento důležitý pokrok v knihtiskařství učiněn byl.

Koho však šťastná myšlénka přivedla ku vynálezu tomu, není posud úplně objasněno a nade vší pochybnosť dokázáno.

Jako se za starého věku sedm měst hlásilo ku Homerovi jakožto rodáku svému, tak též o kolébku knihtiskařství od XVI. věku až na naše doby trval tuhý spor, zvláště mezi Němci, Holanďany a Vlachy.

Ku podivu i v Čechách již za XVI. a XVII. věku vzešly hlasy, které vyhlašovaly Jana Gutenberga za rodilého Čecha. Tak praví neznámý spisovatel trojdílného posud netištěného slovníku latinsko-českého, sepsaného asi koncem XVII. věku, že byl vy-

nálezcem knihtiskařství Joannes Kuttenbergius, rodák český z Kutné Hory, jenž dříve Joannes Faustus slul a okolo roku 1421 ve válce husitské utekl se do Strassburka, kde se Kuttenberkem nazýval. Totéž tvrdil v XVI. věku známý učenec Petr Codicillus z Tulechova, pak proslulý básník Tomáš Mitis a později také Jiří Crugerius. Jesuita Jan Kořínek ve svých „pamětech Kutné Hory (v Praze r. 1675) praví. „Čechové mají za to: Jan Faust jest narozen v Kutné Hoře a náhodou přišel do Strassburka; zde vynalezl toto užitečné umění a v Mohuči uvedl je u veřejnosť; aby ale zachoval česť své vlasti, nazýval a psal se místo Jan Faust „Jan Kuttenberger, to jest rodič z Kutné Hory.“ Toto mylné míněni, které zvláště Martin Kuthen v XVI. věku jakožto rodák kutnohorský z pouhé úcty ku svému rodišti bez podstatných důvodů byl zastával, ještě v novější době mnohými vynikajícími učenci bylo podporováno. Tak napsal Jaroslav Vrťátko historicko-kritickou úvahu ve Vlastimilu r. 1840., v níž rozebírá se důvody chtěje dokázati, že Gutenberg byl kmenem ano snad i rodem Čech. J. K. Vinařický zastával mínění téhož v De Carrově „almanaze karlovarském“ a do „Květů“ na rok 1845. 6. listop. číslo 132—133. napsal článek: „Jan Gutenberg narozen v Kutné Hoře r. 1412, bakalářem svobodných umění učiněn v Praze 18. listop. 1445, první knihtiskař v Mohuči 1450.“ Ačkoliv mínění tomuto již Dobrovský a později Hanuš a jiní kritikové odporovali, přece ještě sám Jungmann je zastával. Pravítě ve své „literatuře“ (II. vyd. str. 49): Domnění jesuity Kořínka a jiných, že nálezce knětisku byl rozený Čech z Kutné Hory a proto Guttenberger nazvaný, v novějších časích až ku pravdě podobnosti Vinařickým zvýšeno.“ — Také v „Labyrintu slávy“ Er. Wocela setkáváme se s Janem Kutenským, hlavní to osobou děje, z čehož patrno, že i tento náš básník a proslulý archeolog chtěl míti mermomocí Gutenberga Čechem.

Nehodlám zde vyvraceti aniž zastávati důvodů v této příčině pronesených, také nebudu šířiti slov o sporu, jejž o prioritu vynálezu knihtiskařství vedla mnohá města v Německu, v Italii a v Nizozemsku. Kritickým badáním novější doby, zvláště důkladnou historií knihtiskařství od Falkenšteina v Lipště 1840. vydanou skoro na jisto jest postaveno, že Jan Gutenberg narodil se v Mohuči a že on jest vynálezcem knihtisku s pohyblivými literami. Nemůže tudy býti řeči o sporu jiných měst mimo Strassburg a Mohuč. Chci se zde jen krátce zmíniti o Haarlemu a Bamberce.

Již koncem XV. věku vůbec za to měli, že Jan Gutenberg, rodák mohučský, první počal pohyblivými literami tisknouti; teprva po více nežli sto letech se v Holandsku tu a tam ozývaly hlasy, které Gutenbergovi upíraly vynálezu typografie. Tak vypravuje učený lékař a historiograf holandský Junius (vlastně Hadrian de Jonghe, † 1575) v historii mezi l. 1566. a 1570. psané a v Leidenu r. 1588. o názvě „Batavia" vydanou, že v Haarlemu před 128 lety Vavřinec Jansen (vl. Janszoon) zvaný Coster v blízkém lesíku vyřezával z bukové kůry obrácené litery, kterými pak jako razítkem několik řádek vytiskl, aby sloužily vnukům jeho za předpis. Později prý, když vynalezl trvanlivější čerň tiskařskou, se svým zetěm Thomasem Petrem potiskoval celé listy pohyblivými literami do forem vysázenými. První pokusy tohoto tisku byly prý ovšem nedokonalé; avšak Coster zdokonalil umění své tím, že jal se užívati olověných a konečně cínových liter místo dřivějších dřevěných. Závod jeho za krátko prý tak se vzmohl, že byl přinucen najati si několik pomocníkův. Jeden z těchto spolupracovníků Costerových, jménem Jan, sebrav o štědrý večer v dílně litery a jiné tiskařské náčiní uprchl nejprve do Amsterdamu, pak do Kolína nad Rýnem a odtud do Mohuče. — Tato zpráva lékaře Junia pocházející ze XVI. věku zavdala příčinu ku mnohým kritickým a polemickým spisům, z nichž vyniká zvláště monografie Jakuba Koninga (Verhandeling over den Oorsprong de Uitvinding, Verbetering en Volmaking der Bockdrukkerkunst) v Haarlemu r. 1816. vydaná. Za tento obšírný spis dostalo se Koningovi ceny, kterou na počátku tohoto století vypsala učená společnosť haarlemská na provedení důkazu, že Haarlemu přisluší česť a priorita vynálezu knihtisku s pohyblivými literami. Zvláštní kommissí pak určena doba vynálezu knihtisku v Haarlemu na rok 1423. a téhož roku 10. a 11. dne června po všem Holandsku, zvláště však v Haarlemu slaveno jubileum na počesť Costerovu a v háji, kde vyřezával své litery z bukové kůry, byl mu postaven velkolepý pomník.

Avšak tuto pověsť o Costerovi vyvrátil haarlemský učenec van der Linde, který proskoumav mnohé archivy vydal r. 1870. výsledek svých studií ve spise: De Haarlemsche Costerlegende (v Haagu r. 1870). V úvodu sestavil strassburské a mohučské listiny svědčící o vynalezení typografie Janem Gutenbergem a dokázal, že teprva r. 1464, tedy dosti pozdě po vynalezení knihtisku, první tiskárna v Nizozemsku byla založena. Ve příčině osoby

Costerovy shledal van der Linde, že okolo r. 1440—1450. žil sice v Haarlemu muž jménem Coster, který byl mydlářem a od 1456. až 1488. hostinským; po té pak se z Haarlemu odstěhoval. O Costerovi však, jakožto vynálezci knihtiskařství, nenalezlo se ani stopy.

Haarlemský rukopis prvního tisku holandského (Spiegel onzer bohoudenisse) pochází z r. 1464. a je tedy pravdě podobno, že tisk téhože spisu byl později pořízen než onen rukopis a všechny prvotisky, které se chovají pod jménem „Costeriana“ v archivech nizozemských, pocházejí bezpochyby teprv od r. 1470.

Mnohem určitější a spolehlivější jsou svědectví a historické památky, které tomu nasvědčují, že knihtiskařství vynalezeno bylo v polovici XV. věku Janem Gutenbergem. Mnozí kronikáři jakož i závěrky nejstarších prvotisků mohučských (Catholicon z r. 1460, Liber sextus decretalium z r. 1465., Institutiones Justinianae z r. 1468., Grammatica vetus rhytmica z r. 1466., Hortus sanitatis aj.), soudní listina notáře Ulricha Helmspergera, zvláště pak letopisy kláštera hirschauského, rukopisná kronika normberská a annaly augsburské poskytují zpráv a svědectví o vynalezení knihtiskařství tak spolehlivých, že všichni kritikové a bibliografové novější doby jak němečtí tak francouzští ano i holandští jednohlasně Jana Gutenberga vyhlašují za vynálezce typografie.

Jan Gutenberg pocházel ze starého rodu patricijského, usedlého na středním Rýnu. Otec jeho, Bedřich Gensfleisch, pojal za manželku Elišku Weirichovu z Gudenberka, kteráž manželu svému přinesla za věno dvorec Gudenberg v Mohuči, odkud syn jejich později nazýval se Jan Gensfleisch z Gudenberka.

Narodil se v Mohuči mezi rokem 1395. a 1400. — Různice nastalé mezi měšťany a šlechtou v rodišti jeho r. 1420. byly příčinou, že rodiče Gutenbergovi i s mnohými jinými měšťany opustili svou otčinu. Roku 1424. Jan Gutenberg objevuje se ve Strassburce, kdež se byl usadil a nemaje žádného jmění výživu si všelikou prací mechanickou opatřoval. Že vědomosti jeho došly širšího uznání, vysvítá ze smlouvy, kterouž ujednal se třemi občany zavázav se vycvičiti je v broušení drahokamův a pokládání zrcadel, aby společně výnosný závod si zařídili. Ale účastníci této smlouvy brzy pozorovali, že Gutenberg mimo umění s nimi sdělené zanáší se ještě jinými výzkumy a požádali ho tudíž, aby je zasvětil v toto tajemství. Gutenberg vyhověl žádosti jejich a novou smlouvu s nimi učinil. Není pochybnosti, že předmětem této smlouvy bylo knihtiskařství; neboť když po smrti jednoho

z účastníků, jenž slul Dritzehn, dědicové jeho chtěli vstoupiti na jeho místo ve smlouvu, zpěčoval se tomu Gutenberg, z čehož vzešla soudní rozepře, kterouž celé tajemství poněkud jest odhaleno. Vyšlotě totiž na jevo, že v domě Dritzehnově byl tiskařský lis a čtyři formy z pohyblivých liter. Gutenberg byl žalován od bratra zemřelého Dritzehna pro dluh jemu povinný a odsouzen ku placení. Zdali však ve Strassburce skutečně něco vytištěno bylo, nelze jest dokázati. Z listiny soudní, kterou Schöflin r. 1745 ve strassburském archivu nalezl, lze souditi, že Gutenberg již ve Strassburce měl tiskařský lis, konaje první pokusy tisku literami pohyblivými.

Ku konci r. 1444. nebo počátkem r. 1445. přesídlil se Gutenberg zase do Mohuče a nemoha z nedostatku hmotných prostředků v pokusech typografických pokračovati, vešel roku 1450 22. srpna ve smlouvu s Janem Fustem, mužem učeným a zvláště v právnictví zběhlým. Tento půjčil Janu Gutenbergovi 800 zl, na zařízení knihtiskárny vymíniv si zárukou všechno náčiní tiskařské. S těmito prostředky Gutenberg pokračoval v deskotisku zhotovuje malé slabikáře, modlitební knížky, donáty a p., avšak stále zdokonaloval také tisk s literami pohyblivými. Poněvadž řezba liter ze dřeva a později z kovu mnoho času vyžadovala, Gutenberg jal se záhy líti typy kovové, což bylo posledním krokem k dokonalosti knihtiskařství. Jakkoliv se nám tento krok snadným zdá, přece trvalo dosti dlouho, než byl nalezen vhodný kov na matrice a patrice ku lití písma. Dobu tohoto vynálezu Falkenštein klade do počátku šestého desítiletí století XV., poněvadž vysvitá z jedné listiny, že Fust 6. prosince 1452. Gutenbergovi opět 800 zl. půjčil, čehož by mu dozajista nebyl učinil, kdyby vynálezem písmolitectva nebyl získal naděje na příznivý výsledek vynálezu Gutenbergova.

Když Gutenberg dílnu svou byl opatřil vším potřebným náčiním, odhodlal se ku prvnímu většímu podniku typografickému, a r. 1452 jal se tisknouti latinskou bibli (Biblia latina vulgata), která však teprva r. 1455 byla dotištěna. Ač byl tento prvotisk velmi nedokonalým, zvláště proto, že se písmolitectví ještě dobře nedařilo, přece byl hlavní krok učiněn a výsledek zabezpečen.

Písmolitectví, životní to podmínka typografie, bylo zdokonaleno od Petra Schöffera z Gernsteina. Tento přišel z Paříže, kde po několik let zaměstnán byl illuminováním a rubriko-

váním písma, vstoupil do služby bohatého Jana Fusta za „famula“. Jsa zasvěcen v počátky umění Gutenbergova, učinil velmi důležitý krok k dalšímu zdokonalení tohoto vynálezu. Kdežto Gutenberg vyřezával matrice pro jednotlivé litery, razil je Schöffer ocelovým razítkem, v něž byla vypouklá písmena vyryta, do mědi neb do mosazi, a tím se dodělal nejen rychlejšího lití, nýbrž i úplné souměrnosti, ostrosti a úhlednosti liter. Také zdokonalení černě tiskařské přísadou oleje připisují Schöfferovi.

Fust dokonale seznav všechny tajnosti knihtiskařství, uvážil též výhody, kterých poskytovaly opravy Schöfferovy, i dal tomuto svou dceru za manželku, hodlaje se svým zetěm vlastní tiskárnu zaříditi. Poněvadž věděl, že Gutenberg všechno své jmění na své umění již byl vynaložil a že by nemohl půjčených sobě peněz tu chvíli odvésti, nečekal ani, až bude tisk bible ukončen a hleděl se Gutenberga co nejdříve sprostiti. Již v říjnu r. 1455. zadal proti Gutenbergovi žalobu, žádaje, aby mu tento zaplatil dluh 1600 zl. i s úroky, celkem 2026 zl. — Pře za touto příčinou vedená skončila v neprospěch Gutenbergův. Nemoha platiti Gutenberg musil r. 1455. nejen lis s ostatním náčiním tiskařským, než i dvanáct archů nedotištěné bible se zásobami papíru a pergamenu Fustovi vydati.

B i b l í d v a n á c t i ř á d k o v á, v dílně Fusta a Gutenberga vytištěná, jest nejvzácnější památkou umění knihtiskařského. Obsahuje dva svazky foliové o 324 a 317 listech ve dvou kolumnách bez čísel stránkových, bez kustodů, bez signatur a inicialek. Tyto jsou totiž ve vydání pergamenovém červenou nebo modrou barvou přimalovány. Písmena jsou tak řečené malé typy missalové, jejichžto ostré hrany dokazují, že to jsou typy kovové, jakož i jejich souměrnosť jeví dokonalosť písmolitectva. Tohoto drahocenného prvotisku zachovalo se posud 16 výtisků, 7 pergamenových a 9 papírových. — Větší část těchto výtisků jest v Anglii a ve Francii. Též knihovny ve Vídni, v Mnichově, v Berlíně, ve Frankfurtě n. M. a v Drážďanech mají po výtisku.

Když Gutenberg pozbyl lstí Fustovou jmění svého a náčiní tiskařského, byl sice bez prostředků hmotných, avšak bohatší zkušeností. — Až po rok 1460. nevíme nic jistého o něm a jeho podnicích.

Praví se, že se odstěhoval zase do Strassburka. Roku 1457. nalezáme jej však zase v Mohuči, kde jej velmi vážený muž dr. Konrád Hummer (Humery, Homery) půjčkou peněz založil, aby

si mohl zaříditi novou dílnu tiskařskou. I tenkráte musil všecko náčiní dáti v zástavu svému věřiteli, ale Hummer nebyl nepočestným lichvářem jako Fust, pročež Gutenberg mohl klidně umění své pěstovati. První dílo z nové tiskárny jeho vyšlo teprva r. 1460. Byl to tak zvaný „Catholicon“ (Joannis de Janua Summa, quae vocatur Catholicon). Jest to grammat. lexikální kompilace tehdáž velmi oblíbená, kterou napsal Jan Janovský, mnich řádu dominikánského. Toto dílo tištěno ve velkém foliu písmem gothickým, bez čísel stránkových, bez signatur, kustodův a inicialek ve dvou kolumnách o 66 řádcích a obsahuje 374 listy. V závěrku sice místo a rok tisku udán, avšak jména tiskařova není připojeno. Poněvadž písmo nestejné a tenké jeví nedokonalosť typů špatně formovaných, lze snadno tento prvotisk prohlásiti za práci Gutenbergovu; nebo r. 1460, byly v Mohuči jen dvě tiskárny a typy Fusta a Schöffera byly mnohem dokonalejšími. Mimo to shledáváme písmo, jakéž obsahuje Catholicon, ve slovníku latinsko-německém r. 1467. v Eltwylu, v bývalé tiskárně Gutenbergově tištěném.

Kurfirst Adolf II. Nassavský, který tehdá sídlel v Eltwylu, Gutenberga za učiněné sobě platné služby dekretem ze dne 18. ledna 1465. přijal do své dvorské družiny s doživotním platem. Za touto příčinou přestěhoval se Gutenberg z Mohuče do Eltwyla a svou knihtiskárnu tam přenesenou bratřím Bechtermünzům pronajal. Zemřel pak mezi 4. listopadem r. 1467. a 24. únorem roku 1468. Pohřben jest do rodinné hrobky v mohučském chrámě minoritův.

Bývalí společníci Gutenbergovi, Fust a Schöffer, založivše svou vlastní tiskárnu za krátkou dobu osmnácti měsíců dokončili dílo, které posud každého obdivem naplňuje. Jesti to „Žaltář“ ve foliu obsahující 175 pergam. listů z r. 1457. Inicialky jsou tištěny pěknými rytbami ve dřevě a dvěma barvami umělc ozdobeny. Tohoto prvotisku zachovalo se šest exemplářů, z nichž nejkrásnější jest ve dvorní knihovně vídeňské. Druhé vydání právě tak skvostné jako prvé vyšlo r. 1459. — Po té Fust a Schöffer vydali r. 1459. Guilemi Durandi Rationale divinorum officiorum; roku 1460. „Constitutiones Clementis V. Papae cum apparatu Joannis Andreae“; dvě bully (jednu císaře Bedřicha III. a druhou papeže Pia II.) a r. 1462. manifest arcibiskupa mohučského Dětřicha z Isenburka. Snad aby vinikali nad tisky Gutenbergovy a zastínili Catholicon jím vydaný, jali

se roku 1460. zcela novými literami tisknouti skvostnou bibli „Biblia sacra latina“ o dvou vel. fol. svazcích, která co do krásy a dokonalosti typů jakož i co do vnější úpravy náleží mezi nejskvostnější prvotisky německé. V pergamenových exemplářích jsou inicialky dílem červeně a modře, dílem zlatem malovány, v papírových jest prostor pro inicialky prázden. Této „Mohučské bible“ posud zachováno 70 výtiskův.

Nedlouho po dokončení tohoto díla nastala v Mohuči smutná katastrofa. Ukončena totiž rozepře mezi arcibiskupem Dětřichem a Adolfem Nassavským, jež Mohuči byla osudna, ale pro rychlé rozmnožení knihtiskařství velmi důležita. Adolf Nassavský přepad v noci město zapálil je, a při požáru vzešlém lehla také tiskárna Fustova a Schöfferova popelem. Pomocníci jejich jakož i dělníci Gutenbergovi, ač byli přísahou zavázáni zachovati tajemství knihtiskařské, uprchše z Mohuče na všechny strany umění knihtiskařské v Evropě rozšířili.

Zbývá nám, abychom se zmínili ještě o Albrechtu Phisterovi, který skoro současně s Fustem a Schöfferem v Bamberce knihtiskařství provozoval. Jeho tisky s pohyblivými literami sáhají od r. 1454. do r. 1462. a zavdaly příčinu k doměnce, že byl Phister učněm Gutenbergovým, aneb že umění typografické jakožto výborný deskopisec uzřev první tisky mohučské z vlastního důvtipu jal se o své ujmě provozovati. Že byl Phister učněm Gutenbergovým, tomu zdá se nasvědčovati jeho velký tisk missalový, který se s typy Gutenbergovými poněkud shoduje, ačkoli upříti nelze, že písmo Phisterovo, zvláště jeho inicialky mají i co do formy i co do velikosti svůj zvláštní ráz. Až podnes zachovaly se některé památky deskotisku Phisterova a jeho první pokusy typografické.

Nejstarší prvotisk Phisterův jest odpustkový list papeže Mikuláše V. z r. 1454. a druhý z r. 1455., který se co do velikosti typův úplně shoduje s Phisterovou biblí 36řádkovou. — Z téže doby pochází prvotisk Phisterův: „Eyn manung der cristenheit widder die Durken“, spis na způsob kalendáře pro rok 1455. upravený s připojeným povzbuzením proti Turkům, kteří krátce před tím dobyli Cařihradu. Také typy tohoto tisku shodují se s písmem 36řádkové bible Phisterovy. Od r. 1456. do 1460. Phister tiskl tak zvanou 36řádkovou bibli ve třech svazcích foliových o 881. listech, která obsáhlostí a krásnou úpravou liter vyniká nad Gutenbergovu bibli 42řádkovou. — Roku

1461. vyšla z dílny Phisterovy první německá tištěná kniha s úplným udáním místa, letopočtu a s podpisem Phisterovým.

Jest to „Boners Edelstein oder Fabelbuch“ v německých rýmovaných verších s 85 rytinami ve dřevě. Co do podoby písma přičítají Phisterovi ještě mnohé jiné prvotisky, jako „Die sieben Freuden Mariae“, „Die Leidensgeschichte Jesu“, „Das Buch der vier Historien z r. 1462.“, „Biblia Pauperum (Armenbibel) z r. 1462.“ Konečně také důležitý prvotisk „Belial oder der Trost der Sünder“, poněvadž ku konci jest úplným jménem svým Albrecht Phister podepsán. — O prvním tomto knihtiskaři bamberském jsou zprávy velmi skrovny, ano od r. 1462. mizejí úplně stopy jeho a o devatenácte let později není o knihtiskárně bamberské ni zmínky.

Tajemství knihtisku, jehož úzkostlivě střehli první typografové němečtí, bylo brzy na světlo vyneseno a s rychlostí úžasnou po veškeré Evropě rozšířeno. Při katastrofě, která, jak výše bylo řečeno, r. 1462. zničila požárem velikou část Mohuče a obě tamní knihtiskárny, rozešli se spolupracovníci Gutenbergovi, Fustovi a Schöfferovi, na rozličných místech v Evropě knihtiskárny zakládajíce. Po Mohuči a Bamberku byla první knihtiskárna založena v Subiaku nedaleko Říma. V tamním klášteře vytiskli r. 1464. Konrad Sweynheyn a Arnold Pannář, rozený to Čech, donát „pro puerulis“ a r. 1465. spis Lactantiův: „De divinis institutionibus.“ Roku 1467. odstěhovali se do Říma, kde v období sedmi let zároveň s Oldřichem Hahnem vydali tiskem nejvýtečnější díla staroklassická.

Brzy po té knihtiskárny zakládány byly ve všech čelnějších městech italských s takovým úspěchem, že Italie brzy v knihtiskařství nad Německo vynikla. Neboť již r. 1480., když v Německu zařízeny byly teprv 23 tiskárny, měla jich Italie již 40. V Benátkách bylo ku konci XV. věku již 200 tiskáren, a do té doby vyšlo tam již 2980 knih.

Celkem bylo ku konci XV. věku, tedy asi 50 let po vynalezení typografie, v Evropě již přes tisíc knihtiskáren. -- Mezi prvními městy v Evropě chopila se skoro zároveň s Římem, Strassburkem a Kolínem nad Rýnem umění knihtiskařského Plzeň (od r. 1468.) a brzy potom Praha (od r. 1478.), Vimberg (od r. 1484.), Kutná Hora (od r. 1489.), Mladá Boleslav (od roku 1500.), Litomyšl (od r. 1503.).

V Německu počal knihtiskařství provozovati roku 1466.

Ulrich Zell v Kolíně nad Rýnem, r. 1468. Vintíř Zeiner v Augsburku a brzy po té vznikly knihtiskárny v Normberce (r. 1470.), ve Strassburku (r. 1471.), v Ulmu, Merseburku a Esslinkách (r. 1473.), v Lübeku (r. 1475.), v Meklenburku (od r. 1476.), ve Špýru (r. 1477.), v Lipsku (r. 1481.), ve Vídni, Pasově, Mnichově a Erfurtě (r. 1482.), v Řezně (r. 1485.), v Tubinkách (r. 1498.).

Ve Francii tištěny knihy teprv od r. 1470., v Belgii od r. 1473., ve Švýcarsku od r. 1470., v Uhrách od r. 1472., v Anglii od r. 1471., ve Španělích od r. 1474.

Prvotisky plzeňské.*)

Důležitý to věru zjev kulturní, že v Čechách knihtiskařství tak brzy po vynalezení jeho s takovým úspěchem počato pěstovati. Sotva první výtisky knih v Mohuči a v Bamberce zhotovených na světlo vydány, již byla v Čechách vytištěna kniha, jejížto písmo a úprava tomu zřejmě nasvědčují, že první knihtiskaři čeští byli již úplně v tajnosti typografie zasvěceni. Jakým spůsobem však umění to do Čech se dostalo, o tom se nám zcela žádných nezachovalo zpráv. Bohuslav z Lobkovic (nar. 1462.

---

*) Ačkoliv jsou dějiny knihtiskařství v literární a kulturní historii české tak důležity, přece spisy tohoto předmětu se týkající jsou u nás posud dosti řídké. Léta 1740.—1742. Chr. Knauth vydal Annales typographiae Lusatiae superioris, kde jest na str. 75. seznam českých prvotiskův od. Ch. Peschka. — Léta 1772. vyšlo pojednání Adaukta Voigta: „Beiträge zur Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen (str. 129—273) und in Mähren" (str. 337) v „Neue Literatur." Důkladně probral se stránky bibliografické české prvotisky Dobrovský v „Böhmische Literatur auf das Jahr 1779." a v „Geschichte der Böhmischen Sprache und älteren Literatur z r. 1818., pak v „Abhandlungen einer Privatgesellschaft (V. B. S. 228.): Uiber die Einführung und Verbreitung der Buchdruckerkunst in Böhmen." Roku 1795. vydal R. Ungar „Neue Beiträge zur Buchdruckerkunst in Böhmen" (Abhandl. II. B. S. 195). — Roku 1821. vydal Vojt. Sedláček, prof. v Plzni, tamže „Paměti Plzeňské" s krátkou historií prvotisků na str. 94. — V německém časopise Musea z r. 1829. jesti článek od Jos. Hausera: „Zur Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen", kde zvláště o prvotiscích plzeňských pojednáno. Roku 1840. podal

† 1510.) největší toho času přítel knih, napsal dosti dlouhou báseň o vynálezích Němců, v níž vyličuje veškery výhody typografie. Avšak ani slovem nezmiňuje se o tehdejším stavu umění toho v Čechách. Uváděje vždy několik knih ze všech oborů vědy nejmenuje ni jediné knihy české, která by byla v Čechách tiskem vydána. Ačkoli rytba písma, písmolitectví a deskotisk v Čechách dozajista více než kde jinde v Evropě typografii cestu razily, nechceme se přece odvážiti, bychom tvrdili, že by první český knihtiskař spatřiv tisky Gutenbergovy přemýšlením a vlastními pokusy samostatně byl připadl na methodu tisknouti literami pohyblivými. Také ze sousedních Bavor sotva který učeň Phisterův z Bamberka do Čech umění knihtiskařské přinesl, poněvadž první typy Phisterovy jsou velmi hruby (tak zvané velké a tučné písmo missalové), kdežto v nejstarších prvotiscích českých jest vesměs písmo drobné, tenké a velmi ostré, z čeho lze souditi, že písmolitec první české tiskárny znal dokonale spůsob, jakým Fust a Schöffer v Mohuči lili písmo. — Jesti tedy pravdě podobno, źe první knihtiskař český po oné pohromě, která r. 1462 stihla Mohuč, do Čech zavítal a jako Pannář v Subiaku, tak on v Plzni první českou knihtiskárnu založil. Shledaltě, že jsou v Čechách všechny okolnosti jeho umění příznivy, pročež dal se hned z prvopočátku do vydávání knih dosti obsáhlých, a podnik jeho potkal se s nejlepším zdarem.

Kdo však byl onen muž, jenž v Plzni první českou knihu vytiskl? Ani písemné památky XV. věku, které doposud byly proskoumány, ani nejstarší prvotisky plzeňské beze jména impres-

---

Hanka v Časop. Česk. Musea str. 77. zprávu o nejstarších českých a polských prvotiscích, zvláště o Kronice trojanské z r. 1468. — Důležit jest „Conspectus generalis librorum saeculi XV. impressorum“ od Stenzlera (Vratislaviae 1861 p. 17.—18.). „Böhmens Buchdruckerkunst und ihre Thätigkeit von 1475. bis 1620. od Ad. Schmitta v časopise „Gutenberg“, Jahrgang II. N. 6. 7. 8. S. 58. je dosti chatrný výpisek z Dobrovského hist. liter. a nemá hrubě ceny. Důkladné zprávy o českých prvotiscích podal Hanka zvl. v Čas. č. mus. z r. 1852. str. 45. a Jungmann v historii literatury české. — J. Jireček ve své Rukověti k dějinám literatury české do konce XVIII. věku napsal vzácné zprávy o českých knihtiskařích od věku XV. až do XVIII. — O knihtiskařích litomyšlských pojednal Aug. Sedláček v Památkách archaeologických z r. 1871; o Melantrichovi a Veleslavínovi Rybička v Č. Č. Mus. 1865. V „Kronice práce“ jest historie knihtiskařství, kterou napsal J. Mikuláš Boleslavský. — V této rozpravě naší jest jen stručný seznam českých prvotiskův; obšírněji pojednáno jenom o prvotiscích plzeňských.

*

sorova vydané neposkytují zevrubnějších zpráv o prvotné knihtiskárně plzeňské, tím méně o muži, jenž ji založil.

Poněvadž knihtiskárna, která ku konci XV. a na počátku XVI. věku v Plzni tak vzkétala, snad již v polovici XVI. věku úplně zanikla a teprva počátkem předešlého století tu zase nová impresse vznikla, nelze žádné stopy prvotné knihtiskárny české, ba ani jediného díla z četných prvotisků plzeňských v Plzni samé nalézti.

S jakým zdarem umění knihtiskařské v Plzni hned zprvopočátku provozováno, tomu svědčí bohatství a rozličnosť písma, kterým Plzeň již tehdá nad ostatní tiskárny XV. věku vyniká. Tisklo se zde hned zprvopočátku sedmerými rozličnými typy a to prvními pěti písmy tištěna byla, pokud víme, vždy jen jedna kniha: I. Kronika trojanská. II. Dlabačův Nový zákon. III. Passional. IV. Nový zákon z r. 1475. V. Statuta Arnesti z r. 1475. a Missal z r. 1479. Dvěma posledními druhy písma již více knih vytištěno.

První jmenovaný knihtiskař plzeňský jest **Mikuláš Bakalář**, který v Plzni knihy tiskem vydával od r. 1498. až do r. 1513. — Jungman (lit. III. 764.) uvádí prvotisk plzeňský z r. 1510. „Knížky o artikulích víry", na kterém jest vlastní jméno Mikuláše Bakaláře podepsáno: „**Mikuláš Štětina.**" Mimo jméno nemáme o tomto architypografovi českém až posud žádných podrobných zpráv. Hodnosti bakalářské prý nabyl na akademii krakovské (viz Jir. Rukověť str. 43.). Kdežto dříve v Plzni vycházely tiskem většinou spisy náboženské, M. Bakalář vydával spisy prostonárodní všeho druhu pro lid obecný. Jeho knihtiskárna sloužila však výhradně jen straně katolické.

Jak horliva byla Bakalářova činnosť typografická, o tom vydávají svědectví četné prvotisky z jeho impresse vydané. Jen r. 1498., pokud víme, vytiskl sedm rozličných spisů dosti obsáhlých. Že tolik plzeňských prvotisků zvláště Bakalářem vydaných se nám zachovalo, třeba přičítati hlavně té okolnosti, že to byly spisy se stanoviska náboženství katolického vesměs nezávadné. Nebo stihla XVII. a XVIII. věku taková pohroma všechny literarní památky rukopisné i tištěné, že jen málo knih z předešlé doby jako nějakým zázrakem až našich časů bylo dochováno. Za války třicetileté byly knihy v Čechách dílem ničeny, dílem od nepřátel za hranice odváženy (zvláště r. 1648.). — Tomu v zápětí šla doba, a to více než stoletá, kde všechny literarní památky předešlých věků, zvláště pak knihy české, jakožto jed nějaký nebezpečný z nařízení a z

úmysla byly vyhledávány, páleny a veřejně ničeny. Jak nerozumně missionáři a vojáci proti knihám českým po bitvě bělohorské zuřili, o tom svědčí patriotický nářek očitého svědka jesuity Balbina (viz Jungm. lit. V. str. 250 §. 28.). Po třikráte byl seznam (index) zapověděných knih vydán, z nichž málokterá ušla slídivým zrakům četných inquisitorův. Ještě r. 1760. mohl si jesuita Koniáš umíraje dělati z toho zásluhu, že sám spálil na 60.000 knih. — Tím vzácnější a drahocennější jest kniha, ano každý list, který ušel onoho vandalismu, jenž XVII. a XVIII. věku kromě malých zbytků skoro všechny literarní památky české zničil.

Jak vzácny jsou zvláště prvotisky plzeňské, souditi lze z toho, že se nám z nejstarších těchto památek sotva po jednom exempláři a to ještě namnoze necelém anebo porušeném až po soudobu zachovalo. Deset takovýchto tisků (od č. 8.—19.), které jsou unica, vysvobodil Hanka r. 1817., jak sám praví, od blízké zkázy a daroval je k svátku mistru svému Dobrovskému. (Viz Č. Č. M. 1852. str. 114.)

Po Mikulášovi Bakaláři od roku 1526. tiskli v Plzni české knihy Jan Pekk a Jan Mantuan. Tito knihtiskaři byli prvotně v Normberce usedlí a přestěhovavše se do Plzně provozovali z počátku knihtiskařství společně. — Již v Normberce společně vydali r. 1518. „Enchiridion seu Manuale curatorum, dans praedicandi modum tam latino quam vulgari Boemo sermone.“ (Jungm. III. 840.) — Jan Mantuan, příjmím Fentzl, vytiskl v Normberce r. 1520. v tiskárně Jana Stichsa a nákladem Jana Schimara z Augspurka „Zahrádku duše („Hortulus animae“), nábožnými modlitbami a pěknými figurami ozdobenou.“ (Jungm. III. 933. Hanka prvotisky č. 167.) Dedikace v této modlitební knížce zní: „Osvícené kněžně paní Johance z Vilhartic, abatyši kláštera na hradě pražském Jan Mantuan Fentzl pozdravení dává.“ — Společně s Pekkem vydal Mantuan v Plzni ještě Erasma Roterodamského výklad na modlitbu Páně (Jungm. III. 834. Hank. 27.), kdežto později, jak se zdá, byl majetníkem knihtiskárny plzeňské pouze Jan Pekk. Posledním knihtiskařem plzeňským XVI. věku, o němž se nám zachovala zpráva, byl Tomáš Bakalář. Roku 1533. vytiskl v Plzni „Zahrádku duše“ (Jungm. III. 933.) a od té doby není již zmínky o knihtiskárně plzeňské, z čeho lze souditi, že asi v polovici XVI. století úplně zanikla.

Jak lze se domnívati, byla teprv počátkem minulého století zase nová knihtiskárna v Plzni zařízena. Jungmann ve své literatuře neuvádí sice žádných knih českých v této době v Plzni vytištěných; avšak jedna německá kniha „Gründlich-historische und geographische Beschreibung des Königreiches Böhmen“, kterou chová zdejší knihtiskař a knihkupec p. Ign. Schiebl, jest tištěna v Plzni r. 1712. od Josefa Šňupce. Zevrubnějších zpráv o tomto knihtiskaři a jeho impressi na ten čas podati nelze.

Asi okolo roku 1760.—70. vyskytuje se v Plzni knihtiskař Josef Morgensäuler; knihtiskárnu měl v nárožním domě Pechrově v čísle 289. (v nynějším domě Klotzově) na severozápadní straně Velikého náměstí. Když byl Morgensäuler r. 1816. 8. ledna zemřel, provdala se ovdovělá manželka jeho Rosalie za Leopolda Reinera, který z počátku sám, později ve spolku se svým zetěm Michaelem Schmidem knihtiskařství v bývalé impressi Morgensäulerově provozoval. Typografická činnosť Reinera a Schmida byla velmi čilá, pokud lze souditi z množství knih jimi na světlo vydaných. (Viz Jungm. liter. VI. č. 18. 131. 178. 242. 423. d — 436. 458. 1237. 1324. 1333. 1407. 1624. 1653. 1832.)

Po smrti Leopolda Reinera († 7. října 1833.) provozoval Michael Schmid knihtiskařství o své ujmě dále a přestěhoval tiskárnu z Velikého náměstí do svého domu ve „Školní ulici.“

Roku 1861. koupil tiskárnu tuto p. Ign. Schiebl, který r. 1868. *první* rychlolis v Plzni postavil. V této knihtiskárně vychází vedle četných českých a německých spisů politický časopis pod názvem „Pilsner Reform“ (dříve od r. 1861—1870. „Pilsner Bote“ zvaný).

Roku 1862 založil druhou knihtiskárnu v Plzni p. Karel Maasch, vydavatel německého časopisu „Pilsner Zeitung.“

Třetí tiskárna r. 1870. pp. Stejskalem a Kohoutem zařízená přešla 6. června téhož roku v majetek p. Jana Roberta Porta, vydavatele „Plzeňských listů“ (dříve „Českého lva“ a „Plzeňsk. novin“) a „Plzeňského kalendáře“ od r. 1879.

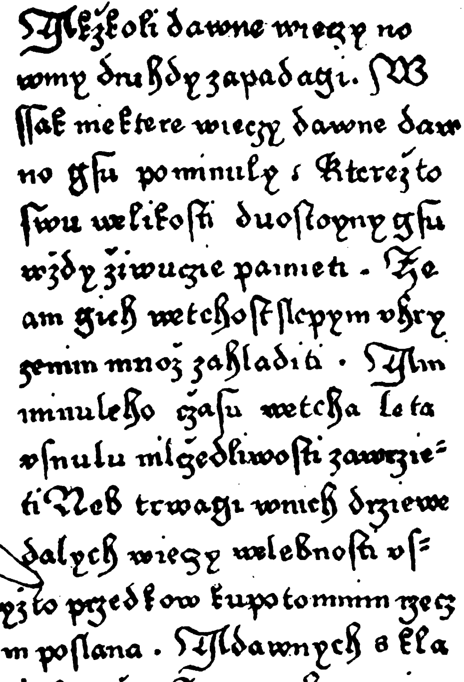
V nejnovější době zřízeny zde ještě dvě nové knihtiskárny. První, založená od p. Daniela Humpoltze, přešla nedávno v majetek knihkupce p. Vendelína Steinhausera, druhá, pouze accidenční, náleží p. Leonu Küche-ovi.

Z prvotisků čili inkunabulí českých, jejichžto doba Dobrovským a Hankou rozšířena byla až do r. 1526., jsou nejvzácnější:

1. Kronika trojanská.

Jesti to nejstarší posud známá tištěná kniha česká, která, jak zřejmě v závěrku udáno, byla tiskem vydána r. 1468. Ač není připojeno výslovně místo, kde tištěna byla, lze přece s jistotou souditi, že to byla jedna z prvních typografických prací knihtiskárny plzeňské, která až do roku 1478. neměla v Čechách konkurence. Ovšem není pravdě podobno, že by byli první čeští knihtiskaři počali dílem tak dokonalým, jako jest Kronika trojanská.

Č. 1. Tisk plzeňský prvý.

Aczkoli dawne wieczy no
wymy druhdy zapadagi. W
ſſak niektere wieczy dawne daw
no gſu pominuly. Kterezto
ſwu welikoſti duoſtoyny gſu
wzdy ziwucie pamieti. Ze
am gieh wetchoſt ſlepym vhry
zenim mnoz zahladiti. Anim
minuleho czaſu wetcha leta
vſnulu mlczedliwoſti zawrzie-
ti. Neb trwagi wnich drziewe
dalych wieczy welebnoſti vſ-
tawnă zpominame. kdyzto przedkow kupotomnim recz
bywa wiernym piſmem poſlana. Al dawnych o kla
dagow wierna popſanie ktemzto ſwym zachowanim
minule wieczy iakozto przitomne zrzeymie okazugi
Al muzow ſtatecznych kterezto dluhy ſwieta wiek
dawno ſkrze ſmrt poſſtil. bedliwym knih cztanim zi
we obrazy duchom naſſim oznamuge. Protoz. Tro-
ianſkeho Mieſta zruſſenie neme hodne by ktereho dlu
heho czaſu wieku wetchoſti bylo zahlazeno. Nez aby
vſtawicznym zpominanim kwetlo namyſli lidſke. Al
mnohych piſarzow ruka wiernym piſmem ge popſala
Mnozy take o kladaczi te to przihody ſtalu prawdu
obyczegem herczowym wrozliczna podobenſtwie gſu
przetrwali. Take ze gſu o hledany neprawdy. Ale
wymyſſlene baſnie ſepſawſſe. Nezymniz to zaſwych

Jako Němci počali skrovnými pokusy, knížkami školními, modlitebními, listy odpustkovými ap., tak ani v Čechách nebyla dozajista prvním výrobkem české typografie kniha tak obsáhlá, 390 stran čítající, která se vyrovná všem drobnoliterním tiskům mohučským oné doby. Také soudí Vinařický a R. Ungar, že při vzbuzeném náboženském ruchu tehdejším předkové naši dříve asi vytiskli nějaký spis náboženský, než román o trojské válce. Za tou příčinou pokládali někteří také nedatovaný Nový zákon (Dlabačův, viz č. 2.) a první vydání českého Passionalu za starší prvotisky nežli jest Kronika trojanská. Než tato kniha má do sebe všechny známky nejstaršího prvotisku českého. Jako na německých a holandských prvotiscích, není v Kronice trojanské udáno ni místa tisku, ni jména knihtiskařova; stránky nemají čísel, z předu není listu titulního, dále pak žádných signatur a kustodův (dohledačů). Vůbec podobá se tento prvotisk skorem úplně nějakému rukopisu tehdejšího věku. První knihtiskaři vůbec úmyslně hleděli svým tištěným knihám dáti podobu rukopisův, aby mohli jejich výrobky za touž drahou cenu býti prodávány jako rukopisy. Proto tiskli z počátku jen text beze začátečních písmen a všelikých okras, které pak od tak zvaných rubrikatorův a illuminatorů do textu jako dříve do rukopisů byly malovány. Jako rukopisy, nemají také nejstarší prvotisky titulního listu. Začátek obyčejně naznačen slovy: „Počínají se knihy . . .“ a konec tolikéž slovy: „Skonávají se knihy . . .“ Teprv později bývá v tomto závěrku jmenováno místo, letopočet a tiskař.

Tak se prvotisky na první pohled, zvláště když tištěny jsou na pergameně, cele podobají rukopisům. Za touž příčinou řezali a lili knihtiskaři písmo takové, jaké nalezli v rukopisech a dávali též vnější úpravu svým knihám takovou, jakou míval rukopis. Poněvadž podoba písma v každém století jest jiná a jiná zase na jiném místě, lze po podobě písma dobře rozeznati prvotisky české od německých a p.

Že byla Kronika trojanská, tento vzácný klenot české typografie, důkladně proskoumána a s jinými prvotisky téže doby jakož i rukopisy pečlivě srovnána, za to jedině děkujeme Dobrovskému, Ungarovi a Hankovi.

Hanka (v Č. Č. M. z r. 1840. str. 86.) praví, že „Dobrovského knihopisné objasnění Kroniky trojanské s připojením Ungarova doplnění jest tak ouplno a tak správno, že v této příčině ničeho více se žádati nemůže; popsaliť knihu tu tak, jak ji před sebou měli.“

Dobrovský v „Böhmische Literatur auf das Jahr 1779. str. 47. a mnohem důkladněji v „Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen V. B. Seite 233. Kroniku trojanskou popisuje. Tento článek zní v překladu Hankově takto:

„Mezi lety 1478. a 1487. vyšel dosti silný spis Kronika trojanská Quidona z Kolumny v českém jazyku bezpochyby z již zřízené tiskárny v Praze. Práce ta má všecky známky starého tiskařství. Nemá žádných počtův stránek, žádných kustodův, žádných signatur, žádného titulu. Ano i nedostatky a chyby jak sazečovy tak tiskařovy činí to velmi pravdě podobno, že to jest jedna z prvních v mnohých kusech ještě velmi nedokonalých zkoušek tisku v jazyku českém. Litery jsou velmi krásny, poněvadž slevač krásný rukopis, kterýž mu předložen byl, následovati musil, aby se Čechům zalíbil a aby umění jeho průchodu došlo. Sazeč, jak se zdá, řídil se tak přísně dle rukopisu, jejž před sebou měl, že nejen stránku na stránku, ale řádku na řádku přivésti se snažil. To dokazuje nestejné vyplňování řádek; neboť mnohá řádka, a sice skoro na každé stránce jest o dvě neb tři písmena delší než jiné, jichž délka stejna jest. Každý půlarch jest zvlášť tištěn, jakožto z přirovnání papírních znamení snadno poznati lze. Čtyry půlarchy jsou v kvartu složeny a sešity. Takových sešvů jest dohromady všech 24 a ½ archu, aneb 388 stran. S lístkem v prvním sešvu vloženým 390. Neboť sazeč přehlédl v rukopise jednu stránku, byl tedy nucen text jedné stránky na dvě zvláštního listu vysaditi, aby se to v náležité místo vložiti mohlo. Litery nejsou všudy stejny. V prvních desíti sešvech jsou outlejší; ostatní v posledních sešvech hrubší. Jsou také v řezbě rozličny. Hrubšími jest tištěn ten zvláštní list v prvním sešvu. V 11tém sešvu, stránka 160. a v některých následujících jsou oba způsoby liter jedny v druhé pomíchány. Musilo se tedy slevači více českých rukopisů předložiti. Nachází se v nich mnoho spojených, v jednu matrici slitých liter, jako **bo, da, de, di, do, cz, cž, ge, ğe** (jest), **ij, im, li, mi, ni, or, pa, po, ra, re, ro, ru, rz, ſk, ſl, ſſ, ſt, ſte, ta, te, ti, to, tu,** mezi nimiž některá spojování liter jen duchu české řeči a žádné jiné přiměřena jsou. Skrácení velmi málo přicházejí, a sice jen taková, ježto jen v českých rukopisech obyčejná bývají, jako **e**ᵛ místo **emu**, **e**° místo **eho**, ê místo **ęm**, î místo **im**, **ğt** místo **geſt.**

Na stránce 58. padá květovaná veliká začáteční litera v oči. Puntiková písmena **ď, ň, ť** nikdy nepřicházejí, stává tedy **bud**,

kuon, at, místo buď, kůň, ať. Papír jest silný a bílý, znamení v papíře nejsou všudy stejná. Do 11ho sešvu jsou volské hlavy, od 11ho až do konce přicházejí též lidské hlavy v profilu. Volské hlavy jsou opět rozličny, některé jsou širší a hrubší, jiné menší. Též v postranních tazích mezi rohy ukazuje se značný rozdíl" etc. (Srov. Dobrovského „Uiber die Einführung und Verbreitung der Buchdrk. in Böhmen" str. 233.) — Tuto zprávu Dobrovského o Kron. troj. ještě doplnil Karel Ungar v „Neuere Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Zweiter Band, Prag 1795. (Viz Čas. Mus. roč. 14. str. 82.) On zvláště písmo, jehož bylo ku prvému tisku Kroniky trojanské užito, důkladně proskoumal a s písmem ostatních prvotisků plzeňských srovnal. Zpráva jeho obsažená v „Neue Beiträge zur alten Geschichte der Buchdruckerkunst in Böhmen" str. 6. zní takto: „Srovnáme-li tuto kroniku důkladně s Novým zákonem (tištěným r. 1475), budeme pro mnohé a patrné chyby, které již Dobrovský a jiní vytýkali, sazeče a knihtiskaře pokládati za učně a začátečníka, naproti tomu písmolitce za zběhlého mistra. Písmo jeho má tutéž kuželku jako písmo, jímž jest Nový zákon (z r. 1475.) tištěn, avšak písmo Kroniky trojanské jest mnohem drobnější, jemnější a pěkně padá do oka. Znaménko na ʒ a cʒ jest mnohem silnější a zřetelnější, avšak stojí poněkud vysoko. Ačkoliv se užívá na konci v tomto prvotisku častěji ſs, přece již místy také koncovné s se vyskytuje. Mimo přímé l jest tam také l s obloučkem (l') jednoduché i spojené (ll'). — V prvních devíti sešvech není ještě spojeného na jedné kuželce ch a ſſt, kdežto v pozdějších sešvech již se tyto spřežky vyskytují. Také ſſ na str. 9. ve slově douffage ještě odděleno jest, kdežto od desátého sešvu počínaje již spojeného na jedné kuželce ſſ užito.

Od jedenáctého sešvu pomíchal sazeč outlé písmo s něco větším a hrubším, v němž i ne bodem, nýbrž háčkovanou čárkou i znamenáno jest. Na str. 160. patrny jsou nové litery d, im, ſto, h, a dále pořád jak jednotlivé litery tak i celé slabiky na jedné kuželce spojené. — Na str. 192. (v 13. sešvu) jest nový tvar písmen rʒ, ch, ſſt, kteréž se však s oddělenými ch a ſſt střídají, až se první outlejší písmo, které as pod lisem velmi trpělo, pomalu zcela strácí a hrubší silnější písmo skoro samo se nachází. Tímto hrubším písmem jest také tištěn onen do prvního sešvu vložený list. Versalní písmena A, B, C, E, G, H, J, K, M, N. O, P, V, W jsou od versalních písmen Nového zákona

z r. 1475. zcela rozdílna. Veliké D jest však témuž písmeni v „missale“ (viz č. 7.) zcela podobno a stejno. F, pak třetí tvar E, třetí tvar J a druhý větší tvar S jsou téhož původu a tvaru jako latinské písmo kalendáře z předu v missale (č. 7.) otištěného. R, menší tvar. S, dále T, U, (pouze v druhé části knihy) X, Z jsou tatáž versalní písmena, která se v Novém zákoně z r. 1475. vyskytují.

Při sazbě prvních dvou archů neměl sazeč ještě velikého H a teprv ve 4. archu vyskytuje se Herkules tištěno velikým písmenem. Písmene K užívá sazeč v mnohých arších také na místě R a teprv v osmém sešvu (str. 120.) nalezá se ve slově Rytierz první pravé R, které se zcela shoduje s R Nového zákona z r. 1475. Mimo to mají ještě C, E a O dvojí tvar: jeden zcela jednoduchý a druhý složitější. Avšak v celém díle není L, kteréž se vesměs nahražuje dvěma l'l', na př. l'l'aumendon, l'l'eta, l'l'istopad. Konečně budiž připomenuto, že ozdůbky, kterých jednou, dvakrát, ano i čtyřikráte na vyplněnou necelých řádků užito, jakož i závorky, jimiž se naznačuje, že slova dolního řádku do řádku hořejšího náležejí, jsou téhož tvaru a téže litby jako stejná znaménka v missale (č. 7.) se vyskytující, z čehož na jevo jde, že oba tyto prvotisky v téže tiskárně původ svůj vzaly.“

Vytknuv tyto zvláštnosti písma Ungar nabyl přesvědčení, že „bez pochyby jest kronika tato v téže tiskárně (totiž v Plzni) tištěna jako Missal a jí začátek českého tisku učiněn. Dále pak praví: Výš uvedené nedostatky a chyby jak sazečovy tak tiskařovy vystavují spis tento jako první v mnohých kusech ještě velmi nedokonalý pokus umělce, jenž okolo léta 1475., nejspíše z Normberka do Čech přišel a zásobu tiskařského nářadí, ježto zcela jen v písmě, kterýmž kalendář v missale tištěn byl, záležela, s sebou přinésti mohl. — Písma, jimiž české spisy tiskl, teprv v Čechách, aby u Čechů svému umění obliby zjednal, dle sobě předložených krásných českých rukopisův, jež jakožto umělý řezač forem a slévač písma zouplna následovati uměl, pomalu zhotovoval, a dle ducha jazyka českého zdokonaloval. Ano i to, že v novějším hrubším písmě, ježto v pozdějších sešvech Kroniky trojanské přicházejí, více písmen, jakž to jich spojování v českém jazyku žádala, ku p. ch. st, v jednu matrici spojena byla, dokazuje poznenáhlý prospěch našeho umělce v českém tisku.“

Dobrovský a po něm Ungar pochybovali také, že letopis

1468. na konci Kron. troj. zcela určitě tištěný jest správný. Končítě kronika tr. takto:

Ache wtoto. Kronicze nenie polozeno czas
neb leto odstworzenie swieta to: do bytie
a zkazenie. Miesta. Troyanske: Protoz slussie
wiedieti ze sie gest stalo leta trzetie: sudrze zi
dowske: ge: panowanie Bemu z gmeno bylo
Abdon. Kteryzto miel gest. xxx. synow kniha
ch. Sudczy Izdraheliskych w dwadczate kapito
le. Ato sie gest dalo odstworzenie swieta po
cztyrzech tisyciech po stu a po cztrnaczti letech
miesiecze Mezi Rzima a przedustawenim Miesta Rzim
ske: trzista a trzidczeti let Ale ze miesto Rzim
sko ustaweno gest od Romula przed. Narozie
nim Pana nasseho Jhesu krysta. Sedm set
a patnaczt let. Sehdy oddobytie Miesta. Troyan
skeho az do Narozenie. Pana nasseho. Jhesu
krysta syna bozieho. minulo tisyce let a piet
meczitma let aze giz od Narozenie syna bozie:
poczynanie M: cccc: lxvm: A protoz secztucze
ta leta whromadu Sehdy od dobytie Troge az
do sedoby minulo gest dwa tisicze let a dewadesa
te a piet let

V příčině tohoto závěrku praví Dobrovský: „Ale slova ta aže giž od Narozenie syna božie°. poczyname M°. cccc°. lxvm°. jsou znamenita. Z nich soudí někteří moji krajané, že tato Kronika téhož léta, totiž 1468. tištěna byla. Já sice nedůvěřuji sobě

toho zastávati, neboť by mohla velmi snadno tato chronologická známka z rukopisu 1468. psaného z neumělosti nebo z nepozornosti, jakž se nacházela, vytištěna býti."

Hanka přirovnav tištěné exempláře velmi bedlivě k rukopisům Troj. kroniky, praví (v „Č. Č. M." roč. 14. str. 90): „O tři léta později udává nám Dobrovský čas tisku historie této mezi léty 1478. a 1487. a sice bezpochyby ze zřízené již tiskárny v Praze. Po desíti létech na to opět ji jmenuje prvotinou tištěných knih českých a zase v cizině, ježto snad již ve 14. věku přeložena byla. A po šestmecitma létech (r. 1818.) udělal z ní zas druhotinu a povídá, že po Novém zákoně od r. 1475. první tištěná kniha v českém jazyku jest a určil jí zase rok 1476. A proč se nechtěl roku zřejmě vytištěného držeti? Protože léta 1468. umění tiskařské sotva v kterém z nejznamenitějších německých měst, kromě v Mohuči, vykonáváno bylo. Praha byla přece znamenitější město než Bamberg, a v Bamberku tiskl Phister fabule již 1461. A z Mohuče do Subbiaka a do Říma jest skoro dvakrát tak daleko jako z Mohuče do Plzně, a přece Pannarz, ač Řím novot z ciziny i nyní nerad přijímá, v prvním městě již 1465. Lactantii opera a v Římě 1467 Ciceronis epistolas ad familiares tiskl a sice obě knihy ve kvartu a ne ve folio. Ale Historie trojanská musí opět vně Čech snad v Normberce tištěna býti, ale zas přece spíše přišli němečtí tiskaři do Prahy, kdež nákladem českým tisknouti začali" . . .

Po té pak Hanka úvahu svou končí slovy: „Ostaňme při tom, že historii trojanskou sázel Čech, a dle podobnosti písma s Arnoštovými Statuty v Plzni a jakž v knize zřejmo stojí roku 1468."

Téhož mínění jest Jungmann (hist. lit. II. 92) a tamže na st. 49 (II. vydání) praví: Historie trojanská (bez místa) od roku 1468., kterýž rok zřejmě na zadu tištěn jest, pročež nepotřebno jiného se domněti." Novější kritikové Josef Jireček (Rukověť str. 294), Šembera (lit. str. 125), Sabina, Tiftrunk, Hanuš a j. zcela se úsudku Hankova přidržují.

Této vzácné památky prvého tisku českého posud jen tři výtisky jsou známy. Jeden jest ve veřejné universitní bibliothéce. L. J. Šeršník uznávaje drahocennosť této knihy, napsal tato slova na desku její vazby: „Liber iste diligentissime custodiatur, primus enim typis excusorum librorum bohemicorum est. L. J. S. S. J. 1772." — Druhý chován ve knihovně Augustianův u sv. Václava

v Novém městě pražském, kterýž byl někdy Petra z Růže († r. 1523). — Třetí výtisk byl ve knihovně benediktinského kláštera v Kladrubech, nyní však chován v c. k. dvorní knihovně vídeňské.

Tištěna byla Kronika trojanská podruhé v Praze r. 1488. ve 4. též bez titulu (viz prvotisky pražské).

Třetí vydání s proměnou mnohých archaismů s titulem: Quidona z Columny Messanského Letopisové Trojanští, to jest vypsání desítileté války Řekův s králem Priamem o obležení, zrádném dobytí a vyvrácení přeslavného v světě města Trojanského pro královnu Helenu atd. v nové přetištěná ve Starém městě pražském v impr. Jana Ottmana Jakubova l. p. 1603 v 8.

Čtvrté vydání od Václ. Krameria v Praze 1790. v 8. — Páté od Krameriových dědiců v Praze 1812. Šesté od Mart. Neureutra u Jar. Pospíšila v Praze 1843. — Posléze z části tištěna ve Výboru z liter. II. péčí K. J. Erbena.

Častá vydání Kroniky trojanské a četné rukopisy (viz Jungm. III. 92. a poslední Perwolfem v Petrohradě nalezený, jejž popisuje ve Filologických listech z r. 1880.), zřejmě tomu nasvědčují, v jaké oblibě byla tato kniha v Čechách zvláště za XV. věku.

Není to dílo původní, české, nýbrž latinské Quidona de Columna Messanensi, který je kolem roku 1287. sepsal na základě řeckého Dykta a Dareta Trojského. (Srov. Sabinovu liter. str. 353.) Český překlad máme dvojí (viz Jirečkovy Rozmluvy filolog. I. 1860.). Starší, který vyniká plynnou řečí a květným slohem, pochází asi z prvé polovice XIV. století; mladší z r. 1411. Bylatě tehdáž Kronika trojanská od kohosi neznámého znova přeložena z latiny rozkazem Petra Zmrzlíka ze Svojšína a na Orlíku (viz o něm Rukověť), nejvyššího mincmistra království českého od roku 1406—1419. Srovn. úvod v rukopise Krakovském. Tento překlad, který základem byl pozdějším rukopisům a vydáním tištěným, vyniká vyšším a na mnoze básnickým slohem. Vůbec tato Kronika o trojské válce více k románu se podobá a s Homerem ve mnohých věcech se nesrovnává; že byla zvláště oblíbenou četbou českého rytířstva, to vysvítá z rukopisu Strahovského, který sobě r. 1437. rytíř Václav z Baštku přepsati dal „napřed k slávě boží a ke cti a k užitku lidu rytířského země české, aby je čtúce nebo slyšiece naučili sě slavným a udatným skutkuom rytířským ku obraně zákona božieho a své vlasti české, chudých a sirých lidí před jich násilníky bezprávnými.“

2. Nový zákon (Dlabačův).

Tento prvotisk, který J. B. Dlabač obšírně popsal v aktech král. české společnosti nauk (Nachricht von einem bisher noch unbekannten Neuen Testamente, Prag 1816. V. Band.) jest jakožto unicum v knihovně kláštera strahovského. Dlabač domnívá se, že nepochybně byl tištěn mezi léty 1475. a 1480. nebo 1481., avšak netvrdí toho s jistotou dokládaje, že třeba vyčkati s udáním letopočtu, až by se celý exemplář někde vyskytl. Neboť ani ten jediný výtisk na Strahově zachovaný není úplným.

Dobrovský (Gesch. B. Spr. z r. 1818. Seite 310.) soudí, že snad Jan Alakraw, který vytiskl roku 1484. ve Vimberce dva latinské traktaty, odvážil se také tisknouti český Nový zákon. Jungmann (III. 568.) klade tento prvotisk podle Dlabače do l. 1480. nebo 1481.; avšak Hanka uznává jej dle liter a ozdůbek, které se v něm vyskytují, za tisk plzeňský druhý. Text a písmo jsou od Nového zákona datovaného (z r. 1475. viz č. 4.) zcela rozdílny. Papír jest dosti bílý a hladký. Vodním znamením v něm jsou volské hlavy mající nad sebou růži, korunu a kříž s vinoucími se naň hady. — Knihy Nového zákona rozděleny jsou na kapitoly ne na verše. Nahoře na každé stránce stojí jméno evangelisty aneb pojmenování ostatních knih Nového zákona. — Počet kapitol jest buď latinským číslem označen, na p. ca. XXVIII. při Matouši, aneb slovy vyjádřen jako: kapitola čtrnáctá počíná se a p. Obšírnější zprávu o tomto prvotisku podává „Monatschrift des böhmischen Museums v. Jahre 1829. Mai. S. 456.“ Srovnej Hankovy prvotisky č. 2.

č. 2. Tisk plzeňský druhý

BYL zadnuow Erodeſa krale zidowſke
ho kniez geden menem Zachariaš ztrzi:
dy Abiaſſowy amanzelka gie: ze dczer A
ronowych agmeno gegi Alzbieta y by

3. Passional

aneb životové svatých mučedlníkuov. Toto dílo, jehožto nejstarší rukopisy sáhají až do polovice XIV. věku (viz Jungm. lit. II. 145.) bylo za Karla IV. schválně vzděláno pro potřebu metropolie české. Za základ vzata sice Jakuba a Voragine „Legenda aurea“, ale užito jí s výběrem velice opatrným a střídmým, zvláště co se týká zázrakův. — Tento passional obsahuje legendy sv. mučedl-

níkův od adventu až na den svatého Vedy. — Životy svatých, které českému kalendáři byly cizí, vynechány; za to však připojeny životy svatých domácích, jako sv. Cyrilla a Methodia, Lidmily, Václava a Hedviky. Život sv. Václava jest zčeštění latinské legendy od Karla IV. sepsané, což jest nemalé důležitosti pro ustanovení doby, kdy tento Passional český sepsán byl. — Tištěn byl poprvé v Plzni, po druhé v Praze r. 1495. (viz prvotisky pražské č. 12.) — Prvotisku plzeňského zachovalo se pět exemplářů, z nichžto jsou dva v universitní knihovně pražské, po jednom v Lobkovické a musejní knihovně, pak ve sbírce Bočkově v bibliothéce brněnské.

Posledního listu však ve všech pěti známých výtiscích nedostává se, čehož tím více želeti jest, poněvadž závěrek snad jméno tiskařovo, místo tisku a letopočét obsahoval. Při prvním vydání tištěna též „legenda o deset tisících rytířích", kterou Hanka otisknouti dal v Časp. Č. Mus. 1840. str. 389. — Dobrovský (Gesch. d. B. Spr. 309.) klade tento tisk do téhož roku 1479., kdy byl latinský missal pro diecesi pražskou vytištěn. — Jungmann (II. 145.) má za to, že byl tento Passional poprvé tiskem vydán asi r. 1475. — Hanka však soudí z písma a ze kvítek, která jsou jako v Kronice trojanské, v Dlabačově Novém zákoně a v Agendě (viz č. 5.) na vyplněnou necelých řádků do tisku přidána, že to jest prvotisk plzeňský a klade jej na místě třetím před Nový zákon r. 1475. tištěný. — Srovn. Šember. liter. str. 138. — Obšírnou zprávu bibliografickou o tomto prvotisku podává zvláště R. Ungar v Neue Beiträge z. Gesch. d. Buchdk. — Tištěna jest tato kniha ve foliu na 278 listech, z nichž první jest nahoře, kde obyčejně stává nad kolumnou titul, označen písmenem A nad levou a písmenem i nad pravou kolumnou. Dole jest signatura a i. Druhá stránka prvního listu označena jest nahoře písmeny ij — a tak dále až do AXXXX pokračováno, kde pak počíná zase litera B až do BXXXX — pak litery C, D, E, F až GXXXij. Signatury jdou od ai až do kkiiij.

Každý sešit záleží ze čtyř archů neb z osmi listův. Každá kolumna obsahuje 36 řádkův, avšak tu i tam jsou dole jeden neb dva řádky prázdny, tak že délka sloupců není všude stejna jako na str. BXXVI., BXXXVIII. a j., což jest důkazem, že sazeč přísně se držel rukopisu a snažil se přísně stránku na stránku vysázeti. — V prvním sešvu (A.) nemají legendy žádných titulův, ale pro rubrikatora jest nechána prostora dvou až tří řádkův. Čer-

vená náslovná písmena také byla později do textu připsána. Avšak ve všech následujících sešvech má každá legenda červeně tištěné záhlaví a tolikéž červeně tištěnou latinskou inicialku. Nejčastěji se vyskytuje S, poněvadž legendy obyčejně slovem „Svatý“ začínají. Na stránce AXXX bylo S chybně vytištěno, pročež později přitištěno černí O. — Na stránce BXV červené záhlaví (rubrika), které mělo státi nad legendou sv. Valentina na levé kolumně, omylem jest na pravé kolumně a přes to vytištěn byl černý text. Na stránce BXXX jest rubrika „O Umuczenj Boziem“ a veliké S, což omylem také na následující stránce jest vytištěno, a černý text přes to položen. Na předposledním listu začíná 26tým řádkem druhého sloupce registřík v abecedním pořádku a na druhé straně jde až do „Swatá Ludmilla GXXII.“ Jako v Kronice trojanské, v Novém zákoně z r. 1475. a v missale (č. 7), tak i zde spojeno jest více liter na jedné kuželce.

Nejčastěji l, r, t, se všemi samohláskami jako: la, le, li, lo, lu, ly, ra, re, ro, ru, ry, ta, te, ti, to, tu, ty. — b, d, g, k, p, s, w, jen s některými samohláskami jako: be, bo, da, de, do, ge, gi. ka, ke, ko, ky, pa, pe, po, ſi, ſſi, ſy, we, wo. — M a N pouze s i jako: mi, im, ni, in. — Mimo to jsou vedle spojených souhlásek ff, ll, ſſ ku konci slov ss, místo kterých se též s s puntíkem vyskytuje. Mimo spřežky ch, ſt, také jiné skupeniny hlásek duchu jazyka českého přiměřené na jedné kuželce jsou spojeny jako: cz, cž, ſl, ſk, ſm, ſn, ſſk, ſſl, ſſt, ſte, ſti, ſto, ſſte, ſſti, ſſto. — Více samohlásek nikde není spojeno, kromě ij, ale často nad samohláskami jest vodorovná čárka, která za m neb i někdy za n platí. Vůbec se přidržel knihtiskař skratek, které v rukopise byl nalezl. Tak na místě „jeſt“ kladeno pouze gt, někdy s příčnou čárkou nad g, někdy nad t. — o na konci slova položeno nad řádkem značí ho; u nad řádkem na konci slova kladeno místo mu někdy místo nu, ru, chu. — Mimo to užíváno jako posud s místo „ſwatý“.

Vedle skratek předpon pra a pro také v latině užívaných vyskytuje se zde také p s příčnou čárkou místo při a pře. — Sazeč užíval těchto skratek zvláště tam, kde toho za příčinou stejného zakončení řádků třeba bylo. Rozdělovací znaménka jsou zde trojí: buď jednoduchý bod s kličkou (,) nebo dva body takové („) buď znaménko podobající se latinskému s. — Ku konci budiž připomenuto, že i jednotlivá písmena mají roz-

ličné tvary a jsou poněkud nesouměrna, čímž i tisk nestejným i nesouměrným se býti jeví.

Vodním znamením v papíru jest lidská hlava, džbán s dlouhým hrdlem a znamení, jehož významu určiti nelze.

Tento prvotisk se od Kroniky trojanské značně liší, a jeví se v něm již jakýsi pokrok typografie v Čechách nedávno teprv zavedené. Neboť zde nechybí již ani jediného versalního písmene, tak že nebylo zde více třeba chybující veliká náslovní písmena nahrazovati jiným druhem písma. — ch, st, ss jsou všude na jedné kuželce spojeny. Také se zde vyskytuje již č, kteréž však neznačí dřívější cž, nýbrž cz (nynější naše c) n. p. nič místo nicž. — Litery jsou větší, více lomeny a velmi čistě řezány, ale mají stejné kuželky a šířku řádků s písmem Kroniky trojanské a Nového zákona z r. 1475. Kolumny právě tak jako v Novém zákoně z r. 1475. obsahují 36 řádkův, jsou tudíž stejně dlouhé, což zajisté nejsou okolnosti nahodilé. Avšak posud se nedostává tiskaři puntikovaného ď, ň, ť, kteréžto litery na konci slov jsou nutny. Vyskytuje se sice ď, ale jakožto skratka místo de, nikoliv místo ď.

Tiskových chyb, zvláště zaměňováním podobných písmen povstalých, jest ovšem posud dosti n. p. n místo u, z místo ž a p., avšak počet jejich jest u přirovnání s Kronikou trojanskou mnohem menší.

Č.3. Tisk plzenský třetí.

O: Swatem Matiessy
Swaty Matieso: Mytiez
miel swu : Manzelku
snizto podle surhu swatel ista:
wa miel dwa: Syny

4. Nový zákon

tišt. r. 1475. ve folio o 209 listech bez titulu, bez udání místa a jména knihtiskařova, bez čísel stránkových, bez kustodů, signatur a velikých náslovních písmen. Začátek činí předmluva sv. Jeronyma na evangelium sv. Matouše, kteréž se začíná: Kniha národa Jezu Krista syna Davidova syna Abrahamova. Abraham pak vzplodil Izáka atd. — Kratší zprávy sv. Jeronyma stojí před jednou každou knihou Nového zákona; knihy jsou na kapitoly, ale ne na verše rozděleny. Svrchu jest jméno evangelisty, aneb ostatní knihy

Nového zákona jsou pojmenovány, a počet kapitol v kolumně jest postaven. Epištola k Laodicenským, kteráž se v tištěných nejstarších českých biblích a v některých rukopisech nalezá, jest tu vypuštěna. Skutkové apoštolští stojí po epištole k Židům. Text jest toliko body rozdělován a slova rozdělována dvěma čárkami (=). Pro náslovná písmena jest všudy místo necháno s tím rozdílem, že prostor, kde se první kapitola knihy začíná, jest větší. Papír jest tuhý, bílý a hladký. Vodním znamením v papíru jsou: Volské hlavy a nad nimi růže, koruna, kříž s hady nahoru se pnoucími a střelu z úst vysýlajícími; šest chlumků pohromadě s korunou nad nimi; konečně znamení pochybného významu. Celé dílo skládá se z 52 vrstev. Jedenkaždý z předních 208 listů má čtyři kolumny (sloupce) a každá kolumna 36 řádkův. Poslední list 209. jest toliko o jedné kolumně, kteráž se 30tým řádkem a 22. kapitolou zjevení sv. Jana těmito slovy dokonává: „Milost Pána našeho Jezu Krista se všemi vámi. Amen.“ Pod tím na větvi visí dva štíty; na jednom v pravo jest latinské M, na druhém v levo staré arabské cifry 7. 5. a pod oběma uprostřed 4. (=1475.) Denis upíral letopočtu tomuto pravosť (srov. Denisova „Supplementa Annal. typ. Mait; naproti tomu viz Ungarovy „Neue Beiträge zur Gesch. der Buchdrk. in Böhmen“, str. 12. Srov. *Hank*ovy prvotisky č. 4. Ungars allg. Bibliothek str. 63. a Frant. Novotného „Bibliothéku českých biblí str. 58.) Tohoto prvotisku jsou jen dva výtisky posud zachovány: jeden ve dvorní bibl. vídenské, druhý v univers. bibl. pražské. Dobrovský pokládal tento Nový zákon za první knihu v Čechách tištěnou, (viz. Dobr. Gesch. der B. Spr. 309.) Jungmann (lit. III. 567.) praví, že dle předmluvy Styrsovy ku Novému zákonu r. 1525. v Mladé Boleslavi tištěného, který se nyní vyskýtá na Strahově, jest Nový zákon z r. 1475. tištěn v Plzni. V příčině písma, jehož při tisku tohoto Nového zákona užito, obšírnou zprávu podává R. Ungar v „Beiträge zur Gesch. der Buchdr. in Böhmen“ str. 10.

Jako v Kronice trojanské tak i v tomto prvotisku vyskytuje se více písmen na jedné kuželce spojených jako: ſſk, ſſl, ſſi a p. ſſt jest však vždy odděleno rovněž tak jako ch místo ſſt a ch, kteréžto souhlásky jsou již v hrubším písmě Kroniky trojanské na jedné kuželce spojeny. Ku konci slov stává pouze ſs, nikde ještě ß a všude tištěno jen jednoduché ľ.

Z versalních písmen pouze tato se nalezají: 𝔄, 𝔅, ℭ, 𝔇, 𝔈, 𝔊, ℑ, 𝔐, 𝔑, 𝔒, 𝔓, ℜ, 𝔖, 𝔗, 𝔘, 𝔚. 𝔛, ℨ. — Versalní písmena

*

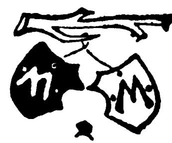
K a L nevyskýtají se ani v titulích a v záhlavích sloupcův a psáno: lukaſs, k korintom. — W vyskýtá se teprv ve slově Wſtupuje (Ephes. 4.), jinde nahrazováno souhláskou U, jako: Uſſak, Uſſe-likỳ. — Souhláska Z platí také za Ž. — Nejenom S jako v Kronice trojanské, ale i D. H, a druhý tvar písmene O shodují se úplně s latinským písmem kalendáře v missale z roku 1479. (viz čís. 7).

Poněvadž podobný tvar písma v žádném prvotisku ani latinském ani německém se nevyskytuje, a litery tohoto českého prvotisku úplně se shodují s rukopisným písmem českým v století 15. užívaným; poněvadž dále spřežky písmen na jednu kuželku spojených pouze duchu jazyka českého jsou přiměřeny a konečně i skratek jenom takových užíváno, kterých tehdáž vůbec čeští písaři užívali: nedá se mysliti, že by tento Nový zákon jakož i předcházející prvotisky byly někde za hranicemi českými původ svůj vzaly. Písmo tohoto Nového zákona má *tutéž* kuželku jako písmo Kroniky trojanské a oba druhy písma *missalu* r. 1479 tištěného (viz č. 7.), což patrně tomu nasvědčuje, že všechny tyto prvotisky jsou výrobky téhož závodu typografického. Že však v tomto Novém zákoně spatřujeme větší správnosť textu než v Kronice trojanské, to lze přičítati té okolnosti, že knihtiskař již z pouhé piety věnoval knize určené ku službám božím větší píle a pozornosti než rytířskému románu.

Jelikož jsou v Novém zákoně tomto souhlásky c h a ſt ještě odděleny, kdežto tatáž písmena jsou v Kronice trojanské již na jedné kuželce spojena, domnívali se někteří kritikové, že byl tento Nový zákon dříve vytištěn než Kronika trojanská.

č. 4. Tisk plzenský čtvrtý.

Przyd pa-
ne gezissi · Milost pana nasse-
ho · Gezukrysta sewssemi wa-
mi · Amen

5. Statuta provincialia Arnesti

v malém čtverci na 60. listech, bez signatur, kustodův a čísel stránkových. Písmo podobno prvotiskům dříve uvedeným, krátké nápisy jednotlivých oddílů nejsou tištěny, nýbrž ve výtisku pražské univers. bibl. připsány červenou barvou od rubrikatora. (Viz Dobrov. böhm. Lit. I. str. 50). — O tomto prvotisku nemůže již býti sporu, kde a kdy vznikl, nebo ku konci tištěno červenou barvou: Anno domini millesimo quadringentisimo septuagesimo sexto finita sunt ista statuta provincialia feria sexta post sancti Marci in Nova Plzna de impressione nova. Orate pro impressore etc. Byly tudy tyto stanovy pražského biskupa Arnošta z Pardubic tištěny r. 1476. v Nové Plzni. Tenkráte dlela část pražské kapitoly a více předního duchovenstva v Plzni, a proto šla „Statuta“ na odbyt, poněvadž jich bylo třeba každému faráři. Statuta Arnoštova po mnohá století platnosť zachovala, protož byla také často vykládána a ode kněžstva pilně čítána. Arnošt z Pardubic odstranil jimi posud platné v Čechách stanovy synody mohučské, které se spůsobům českým namnoze příčily.

Slova v závěrku připojená: „de impressione nova“ nelze však vykládati po rozumu „nového vydání“, nebo sotva starší předcházelo. Závěrkem „Orate pro impressore“ („modlete se za tiskaře“) alespoň nejmenovaný knihtiskař plzeňský tolik naznačil, že poznáváme také následující „Missale ecclesiae pragensis“ za tisk jeho. Dobrovský (Gesch. B. Sp. str. 207.) praví, že Statuta Arnesti byla tištěna v Plzni od nějakého kočujícího typografa. Avšak podle písma latinského kalendáře v missale diecese pražské, které se shoduje s písmem Agendy (viz č. 6.) a se hrubšími literami ve druhé části Kroniky trojanské, lze souditi, že všechny prvotisky výše jmenované jsou výrobky téhož knihtiskaře, který již od r. 1468. v Plzni byl usedlý. Srov. Ungar. Bohemia docta P. II. str. 132. Dobrovský böhm. Liter. I. B. str. 53 a Abh. über die Einführung u. Verbreitung der Buchdrk. str. 230. Denis Supplementa Annal. typ. P. I. p. 57. Panzerovy Annal. typ. Vol. II. p. 241.

Č. 5. Tisk plzenský pátý

Anno dm̄ millesimo q̄dringentissimo septuagē-
simo sexto finita sunt ista statuta ꝓvincialia
feria sexta post s. Marci In Novaplzna de
impressione nova Orate ꝓ impressore ꝑ cetera

6. Agenda

dle pozdějšího vydání zvaná také Obsequionale neb Benedictionale, jest tištěna poprvé bez udání místa, letopočtu, bez kustodů, signatur a čísel stránkových na 68 listech. Začátek prvního listu tištěn červenou barvou a na 6. listě několik řádků tištěno červeně. Všechna ostatní rubra jakož i náslovná písmena jsou rubrikatorem vepsána, z čehož jde na jevo, že se první pokus tisku červeného dobře nedařil. Písmo, ozdůbky na vyplněnou řádků necelých, které se s ozdůbkami Kroniky trojanské, Dlabačova Nového zákona a Passionalu shodují, konečně celá úprava Agendy tomu nasvědčují, že tato kniha jesti z prvních tisků plzeňských.

Že tato Agenda, jako následující missal byly pro kostel pražský tištěny, soudí Hanka ze slov na str. 21. uvedených: „Vitum, Venceslaum atque Adalbertum benedictum cum fratribus Procopium, Ludmillam et omnes sanctos tuos numerati aulam paradisi mereamur introire salvator mundi"; neboť právě ve jménu těchto svatých kostel pražský jest založen.

Této Agendy jsou jenom dva výtisky známy. Jeden v Lobkovické a druhý v universitní knihovně v Praze.

7. Missale ecclesiae pragensis.

Tento missal záleží z 32½ sešvův o 260 listech ve folio s jedním listem do druhého sešvu přidaným. Obsahuje tedy celkem 261 listů neb 522 stránky. Číslice listů připsány jsou od rubrikatora. Kdežto v Statutech Arnoštových všechna rubra po tisku od rubrikatora jsou vepsána pérem, v tomto missale větší rubra jsou již červenou barvou tištěna jako na listě 1, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 92 c. 8 a c. XII. — Po Canonu znamenány listy znova číslicemi 1, 2, 3. atd. a tištěna rubra na str. 36, 37, 46, 47, 55, 58, 76, 80. a c. 13. — Na prvním listě vyskytují se po slově „Nota" závorky, a po slově „votiva" ozdůbka na doplněnou necelého řádku jako v Kronice trojanské a v obou Nových zákonech svrchu uvedených. Napřed jest na třech listech vytištěn latinský kalendář, do něhož byla rubra připsána. Gothické písmo tohoto kalendáře úplně se shoduje s písmem předcházející Agendy a versalní písmena jsou zde tatáž, jakých užito v Kronice trojanské a v Novém zákoně z r. 1475.

Ostatní písmo tohoto missalu má s písmem Kroniky trojanské a Nového zákona z r. 1475. stejnou kuželku. V kalendáři

jsou vedle latinských jmen měsíců také české názvy připojeny. Junius nazývá se tu jako ještě v passionale z r. 1495. „cžrwenec“, Julius „cžrwen“ — kdežto v závěrku na posledním listě nazývá se Julius jako nyní „cžrwenec“. — Papír jest tuhý, bílý a hladký. Vodní znamení v papíře podobna oněm, která v Novém zákoně z r. 1475. se nalezají: Volské hlavy, nad nimi růže, koruna, kříž s hady na něm se vinoucími a tu i tam z úst šípy vysýlajícími, skupení šesti pahorků a nad nimi koruna.

Tohoto prvotisku zachovaly se pouze dva výtisky, jeden v universitní, druhý v musejní knihovně pražské. Zvláště tento druhý exemplář jest krásnými inicialkami pestrobarevnými ozdoben, avšak prvních 61 listů z něho vytrženo. Tolikéž v obou zachovaných výtiscích před Canonem, kde bývá obyčejně v missalech Kristus na kříži, jest list vyříznut. Na konci stojí: Explicit liber iste, sit laus gloria tibi Christe. Sub anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono feria sexta ipso die sanctae Elisabet. Orate Deum pro impressore.

Ze závěrku tohoto, jak již výše řečeno, patrně se poznává knihtiskař plzeňský, který nejen předcházející statuta Arnoštova, ale bezpochyby také ostatní díla svrchu uvedená v Plzni tiskem vydal. — Srov. Ungar. Neue Beiträge z. Gesch. d. Buchdr. str. 13. a Hanka prvot. č. 7.

Č. 6. Tisk plzenský šestý.

¶Explicit liber iste sit. laꝰ glā
t xpē Sub āno dñi Millesimo
Quadrīgētesimo Septuagesi
mo nono feīa sexta ipō die sctē
Elizabz Orāte deū p impssore

8. Život Mahometa a jeho učenie

v malé osmerce o 32 listech. Na první a poslední stránce jsou dřevorytiny představující proroka Mahometa. Ku konci: Tlačeno v Novém Plzni od Mikuláše Bakaláře, a to od porodu panenského 1498. Virgo teutonicis multum celebrata sacellis: Virgo, quam Ungari maximo thure colunt. Hac de gente ortus precor sanctissima: Me opere cepto ruere haud sinas.

Podle této závěrečné modlitby k panně Marii, připojené na konci světského spisu, lze souditi, že snad i výše uvedené prvotisky,

končící zbožnými slovy: „Orate pro impressore“, pocházejí z impresí Mikuláše Bakaláře, který se na ritualních knihách pro pražskou diecesi tištěných jakož i na Arnoštových Statutech snad z pouhé piety úplným jménem nepodepsal. Nebylo to však tehdáž vůbec ani zvykem, jakož tomu nasvědčují inkunabule německé i holandské. Vždyť i na některých prvotiscích z doby pozdější Bakalář svého jména nepodepsal a pouze jako v Arnoštových Statutech místo a letopočet v závěrku připojil.

K životu Mahometa jest přidán traktát o rozličných národech bydlících v Jerusalemě a ve východních zemích. Viz Jungm. III. 164. a 196. Dobrov. str. 312. Hanka č. 8.

Č. 7. Tisk plzenský sedmý.

**Tlačeno w nowem Plzni od Miku-
lasse Bakalaře Léto Leta od porodu
panenského M cccc lxxxviij.**

9. Traktát Tomáše Kempenského o následování Krista pána.

Tohoto prvotisku zachoval se jen zlomek o 10 listech beze vší signatury. Vyňatky z tohoto traktátu uvádí Hanka č. 9. — Ku konci poznáváme plzeňského knihtiskaře ze slov: Léta od porodu panenského 1498. — Rukopisy jakož i pozdější tisky téhož traktátu viz Jungm. III. 882. Srov. Dobr. str. 312.

10. Lucidář (Světlost),

vlastně „Elucidarius“, byla kniha u obecného lidu velmi známá a rozšířená i v Německu (tištěna v Augsburku r. 1544.) Jesti to malá encyklopedie, přeložená z latiny, obsahující výklady o stvoření všech věcí, o zemi, o nebi, o planetách, o spůsobech národův, o náboženství, o narození a smrti Krista pána ap. Začíná takto: „Počíná se Lucidář o rozličných věcech, jenž sú na nebi, na zemi i v vodách. Buoh, jenž jest byl i bude bez končenie, ten rač nám počátek býti na těchto knihách.

A tak jest v těchto knihách ustaveno, že mladší tázal se mistra svého, aby jemu zjevil a známé učinil všechny věci, jenž sú na nebi, na zemi i v vodách i v oblaciech. A těmto knihám dějí světlosť; nebo, co jest v jiných knihách skryto, to jest v těchto Lucidarius osvětil. A také jim dějí drahý kámen. Nebo tyto knihy dražší sú než zlato“ atd. Na konci: „Tlačeno v Novém Plzni od Mikuláše Bakaláře léta od porodu panenského 1498.“

Jediný exemplář v musejní biblioth. o 4 arších po 8 listech. — Ještě předešlého věku r. 1779. byl tento Lucidář tištěn v Olomouci a r. 1811. v Litomyšli a j. Viz Jungm. II. 80., Dobr: Gesch. B. Spr. 313, J. Rukověť str. 466, Hank. č. 10, Dobr. Lit. G. 179.

11. Traktát o svátosti oltářní.

7 listův osmerkových. Začátek jesti: „V tomto traktátiku jest položeno o diviech a nesnadnostech, jenž sú při té velebné svátosti těla našeho pána Ježíše Krista, kteréž naši smyslové rozumem obsáhnúti nemohú, než toliko máme pravú věrú věřiti.“ Ku konci: „Tlačeno v Novém Plzni od Mikuláše Bakaláře. Léta od porodu panenského 1498.“ Chováno v musejní bibliothéce.

Jungmann lit. III. 724. uvádí pod titulem: „O svátosti oltářní“ jiný prvotisk Bakalářův z téhož roku, který bez pochyby s prvotiskem výš uvedeným III. 720. jesti totožný. Srovnej Dobrov. G. B. Spr. 313.

12. Traktát o zemi svaté.

O 4 listech osmerkových. Tento překlad německého cestopisu z r. 1482. začíná takto: Počíná se traktát o zemi svaté. A najprvé poviem, když pútníci chtiec se plaviti do té země svaté vsednúc v Benátek na moře, do kterých krajin a na které ostrovy i tudíž do kterých měst připlavie se prvé, než dojedú do té země svaté.“ —

Obrázek tam vytištěný představuje loď s poutníky; na druhé straně pak tištěno: „Léta od porodu panenskéko 1482. v pondělí dne šestého měsíce máje, my kněz Mikuláš kanovník řezenský a Jan měštěnín normberský vyjeli jsme z Normberka ve jméno božie“ atd.

Na konci: „Tlačeno v Novém Plzni od Mikuláše Bakaláře. A to léta od porodu panenského 1498.“ — Srov. Dobr. G. B. Spr. 313, Jungm. III. 947 a 195, Hanka č. 12.

13. Podkonie a žák.

Humoristické to líčení dvou stavů, služebníků dvorských a studentů, pochodící asi z polovice XIV. věku. — Někteří připisují spis tento Smilovi Flašce z Pardubic (Jir. Ruk. str. 130, Jungm. lit. II. 66). Tištěna byla báseň tato v Plzni r. 1498. od M. Ba-

kaláře, ale bohužel z tohoto prvotisku dochoval se nás jen zlomek o 7. listech osmerk. Hanka čís. 13. v Starých Sklad. V. 178. — ve Výboru z literatury I. 943., Fejfalik Studien III. 29. a V. 7. sld., Šember. literatura str. 84.

14. **Zlomek o 4 listech**

tištěný týmže písmem jako předešlý. Jesti to část většího díla, jehož titulu nelze udati. Hanka č. 14. obsah tohoto zlomku v úplném znění cituje. Pokud z tohoto úryvku lze souditi, celé dílo obsahovalo moudrá naučení a zásady pravého života křesťanského, které vštěpuje otec synu neb učitel svému žáku. Pouze z písma soudí Hanka, že to prvotisk plzeňský.

15. **Kalendář.**

První to tištěný kalendář vydaný okolo r. 1498. M. Bakalářem. (Srov. Jungm. III. 235., Dobr. G. B. Spr. 311.) Jungmann praví, že doktor Mayer měl tento kalendář v rukou a že uvádí z něho tyto verše (prognostiku selskou):

Petra stolice začne se,
Jí Urban konec přinese.
Urban léto začíná,
Symforian je dokoná.
Symforian dává podzimek,
Kliment mu dává posilek.
Kliment zimu oblibuje,
Ji sv. Petr ucezuje.

Rok rozdělen tam na šest částí: zimu, jaro, podletí, léto, poletí, podzim, vše po dvou měsících počínajíc od prosince a s listopadem se skončuje.

O nejstarších českých kalendářích, rukopisných i tištěných jedná J. Jireček v Rukověti na str. 329.

16. **Adamův život**

„knihy o pohřbu, životu a pokání i smrti prvostvořeného otce našeho Adama a mateře našie Evy na tomto světě.“ Tištěny okolo r. 1498. v osmerce o 17. listech. Jungm. lit. III. 919, Dobrov. G. B. Spr. 313. Do tohoto životopisu vložen též „spisek o dřevě kříže“, jenž u Bohumilův bulharských byl čtením oblíbeným, poněvadž byl složen od zakladatele víry jejich, od popa Jeremiáše či Bogomila. Viz Jir. Rukověť str. 4. — Hanka o tomto prvotisku plzeňském nezmiňuje se. Viz Šember. liter. str. 142.

17. Žaltář.

Tištěn v osmerce bez titulu, čísel stránkových, kustodův a inicialek. Signatura jde od A do V. Každé písmě obsahuje 8 listův, jen v posledním sešvu jest 5 listův. — Tedy celkem 157 listův. Na každém listě jest 20 řádkův. Na prvním listě jsou obsah (summarium) a titul červeně tištěny. Ostatní summaria jsou černí tištěna.

Začíná takto: „Kniha chval božských, aneb kniha samomluvenie proroka o Kristovi. V žalmu prvniem vypisuje se cesta k blahoslavenství věčnému.“ Ku konci přidány jsou chvalozpěvy: 1. Požehnaný pán bóh izrahelóv — 2. Tě boha chválíme — 3. Ktožkoli chce spasen býti, najprvé potřebie jest, aby držal obecnú křesťanskú vieru“ atd.

Na konci: „Toť jest viera obecná křesťanská, kteréž nebude-li každý věrně a právě věřiti, nebude spasen. Léta 1499.“

Tento žaltář plzeňský a pražský r. 1487. tištěný, obsahují překlad novější, kdežto starších jeden zachoval se v rukopise klementinském z počátku XIV. věku, druhý ve wittemberském asi z polou téhož věku.

Srovnej Dobr. G. B. Spr. 314, Jungm. III. 599. Mezi prvotisky byl tištěn tento „Žaltář“ třikrát. Roku 1487., 1499. a 1508. Viz Jungm. III. 598—600, Hanka č. 16, 23 a 33., Jir. Rukovět str. 365. — O starých žaltářích viz Šember. liter. str. 134, Ungar Neue Beiträge z. Gesch. d. Buchdk. str. 37.

Č. 8. Tisk plzenský též sedmý.

Dokonalſe žaltarz a tudiez mnohe
gine pijeſničky proroczkee Letha rpā
Tiſyczijeho pijetiſteho oſmeho Od
Mikulaſſe bakalaře w Nowemplzni

18. Poncianus. (Propovědi i skutky sedmi mudrcův.)

V malé osmerce 239 listův. Z počátku čtyři listy v tomto posud jediném exempláři jsou vytrženy. Ku konci: Skonala se kronika sedm mudrcuov, v nížto lesť i chytrosť ženská zjevně se vypisuje, kterak ciesařová na pastorka svého syna ciesařova sedmkrát lstivě a nepravě ciesaři žalovala, že vždycky byl na smrť odsúzen, ale každý den ho jeden mudřec svú múdrostí od smrti vysvobodil.“ Šíř o této knize psal Nebeský v Č. Č. Mus. 1847. II. 351. Jungmann a Dobrovský o tomto prvotisku nezmiňují se.

Srov. Jungm. IV. 269., Hank. č. 17. Nejstarší text kroniky té jest v Rozprávkách či Gestech Romanorum. (Č. Č. Mus. 1862. 364.)

19. Knihy čtvery.

a) Sv. Jana Zlatoustého o napravení padlého, přeložil Viktorin Kornel ze Všehrd 1495. Tištěny u Mik. Bakaláře roku 1501. Dedikovány byly knězi Jírovi, faráři kostela Matky boží na Lúži. — Jungm. III. 864, Hanka č. 18, Dobr. G. B. Spr. 315.
b) Sv. Jana Zlatoustého knihy, jednající o textu, „že žádný nemuož uražen býti od jiného než sám od sebe." Přeložil Řehoř Hrubý z Jelení r. 1497.
c) „Knihy sv. Cypriána, kteréž jest psal k Donátovi o potupení světa." Překlad Viktorina ze Všehrd. (Jungmann III. 865, Hanka 18.) Dedikovány Zdeňkovi z Postupic.
d) Knihy sv. Cypriána, v kterých se vypisuje pravý a gruntovní výklad na modlitbu Páně nejsvětější. Překlad Corn. Viktorina ze Všehrd. Dedik. paní Johance z Krajku.

Tyto čtyři spisy byly tištěny pod titulem: „Knihy čtvery" u Mik. Bakaláře r. 1501. v osmerce. Závěrek jest: „Skonávají se knihy čtvery, dvoje sv. Jana Zlatoustého: První jsú o napravení padlého a druhé na tuto řeč „že žádný uražen býti nemuož než sám od sebe. Cypriána pak svatého též knihy dvoje, jedny o potupení světa a druhé výklad na „Otčenáš." A to léta božieho 1501."

20. Knížky o řádném mluvení a mlčení mistra Albertana,

kteréž jest napsal řečí latinskú synu svému. Taký začátek. Po tom jest hned předmluva a obsah celého spisu tohoto: „Poněvadž mnozí v řečech svých pochybují, aniž kdo jest, by uměl svuoj jazyk úplně ukrotiti a zřiediti, jakož píše svatý Jakub, že všelijaké stvořenie najukrutnějších zvieřat, i haduov i ptactva lidmi muož ukroceno býti, ale jazyka člověčieho, téměř žádný ukrotiti nemož. A protož knížky tyto o řádném mluvení a mlčení složeny sú. A tak, kdo chce múdře mluviti a časem svým mlčeti, šest slov má uměti a jich pilně povážiti: kdo, co a s kým mluvíš, proč, kterak a kdy rozvážiž. A k vyložení těch šesti slov o každé zvláštnie kapitola na těchto knížkách jest položena." Po tom čteš kapitoly těchto šesti slov. Ku konci závěrek: „A tak tomuto Albertanovi konec v sobotu po sv. Urbanu léta Krista pána 1502." — Tento prvotisk o 16. listech jen po písmě za pl-

zeňský od Hanky poznán byl. Podruhé týže spis tištěn byl v Plzni r. 1528. od Jana Pekka (Jungm. III. 880).

Jest to pouze první kniha většího spisu jednajícího o rozličných ctnostech, který vzdělán byl od Albertana, právníka brixenského, za císaře Fridricha II.

V polovici XV. věku přeloženo bylo toto dílo neznámým spisovatelem do češtiny, a jakož četné rukopisy tomu nasvědčují (Jungm. III. 880) v Čechách velké oblibě se těšilo. Viz výňatek ve Výboru II. 889. — Srov. Dobrov. G. B. Spr. 314 a 315, Hank. č. 19, Jir. Rukověť str. 8.

21. Spis o nových zemích a o novém světě.

V osmerce 8 listův. Tištěn u Mikuláše Bakaláře roku 1504. Dobrovský 314, Jungmann III. 200.

22. Baarlaam a Josafat.

To jest duchovní román (biografická legenda) prvotně řeckým jazykem sepsaný od Jana Damascena. Do češtiny byl přeložen XIV. věku. Tištěn byl v osmerce u Bakaláře r. 1504. s nápisem: „Kniha nábožná, jenž slove Baarlaam, kterúž onen veliký doktor Johannes Damascenus přeložil z řeckého jazyka v latinský.“ Na konci: „Kniha nábožná a pravě křesťanská, jenž slove Baarlaam. V Novém Plzni skrze M. Bakaláře s pilností tlačená. A to léta Krista 1504. Nalezl jsem, že jsú tyto kniehy Jana Damascena, a jinde nalezám, že toliko přeložil z řecké řeči v latinskú.“ — Obsah tohoto spisu vysvítá z titulu, kterým nadepsán rukopis z r. 1470. (ve veř. bibl. XVII. B. 6.): „Řeč o jednom králevici jménem Josafat, synu krále, jenž slul Avemir, kteréhožto jeden pústevník jménem Baarlaam obrátil na vieru křesťanskú“. (Viz Jungm. lit. III. 899 a krátký rozbor od Er. Vocela v Abhandl. b. G. V. 8, 64, Dobr. G. B. Spr. 315 a 319, Jir. Rukov. str. 46. — Týže spis byl podruhé tištěn od Bakaláře r. 1512. ve čtverci neb veliké osmerce o dvou sloupcích.

23. O čtyřech stěžejných cnostech,

knihy, v nichžto mnohá naučenie příkladná, kterak dřevní knížata a lidé povyšení sami se a sobě poddané řádně zpravovachu, vyvypisují se a počínají se takto: „Praví Šalomún“ atd. — Na konci: „Kroniky římské o čtyřech stěžejných cnostech, v nichžto mnozí

cnostní skutkové starých k našemu naučení se vypisují. A jsú tištěny v Novém Plzni od Mikuláše Bakaláře léta Krista pána 1505.“

Tento spis jedná o čtyřech stěžejných nebo základních cnostech (virtutes cardinales) stoikův, kteréž byly: prudentia (opatrnost), temperantia (skromnost), fortitudo (síla neb udatnost), justitia (spravedlnost). Dle udání jednoho rukopisu jest to překlad díla Senekova. (Viz Jungm. III. 202. — Hank č. 22. — Dobr. G. B. Spr. str. 316.) Podruhé vydána kniha ta v Plzni r. 1529. u Jana Pekka s chybným titulem: „Výborná a užitečná kniha o čtyřech veřejných neb stežených cnostech.“ „Stežených“ jest patrně chybně tištěno místo stěžejných (od stěžeje, Thürangel, cardo). Viz Šember. liter. str. 130. a 142.

24. Spisy J. Wolfganga Bosáka.

Tento roku 1496. uveřejnil jakýsi spis o přijímání podobojí, jemuž Mr. V. Koranda odpovídaje převzděl „matrikát“ (ze středolat. matracca tolik co „hrkačka). Viz Jungm. III. 718. Roku 1500. vydal „Proroctví o zlém r. 1500. přijíti majícím.“ Rukopis v univers. biblith. pražské. Viz Jungm. III. 906. — Roku 1511. vydal v Plzni Vokabulař „Laktifer“ zvaný, který se nám zachoval, kdežto výše uvedený spis Bosákův o přijímání podobojí, který as mezi léty 1505. do 1510. v Plzni tištěn byl, známe pouze z citátův. Tak napsal český bratr Lukáš odpověď na traktat plzeňského impressora (vlastně J. Bosáka). Viz Jir. Rukověť o br. Lukášovi str. 470. Jinde čteme, že proti spisu bratrskému „Dětinské otázky“ (Jungm. III. 746.) učinili kněži katoličtí traktat a vydali jej vůbec „skrze vytištění od plzeňského impressora.“

25. Knihy žalmové (Žaltář).

Druhé to vydání žaltáře, který u M. Bakaláře roku 1499. tiskem vyšel (viz č. 17.). Podruhé vyšel v osmerce na 184 listech tištěn bez čísel stránkových a beze signatur. Veliké náslovné litery připsány barvou. Ku konci stojí: „Dokonal se žaltář i tudiež mnohé jiné piesničky prorocké léta Krista pána 1508. od Mikuláše Bakaláře v Novém Plzni.“ Zevrubnou zprávu jakož i úryvky tohoto žaltáře podává Hanka č. 23. Srov. Dobr. G. B. Spr. 318. Jungm. III. 600. Jir. Rukov. str. 365.

26. Knihy o jednom rytieři, jenž jest byl veliký landfareř.

Jest to Jana Mandewilla (John Maundewille) popis cesty po Asii, kterou konal v l. 1332—1335. V tomto anglickém cestopise

vypravoval mnohé báchorky zvláště o Indii a mnohých ostrovech. Do češtiny přeložil tento cestopis z německého překladu kanovníka metského Otty z Dimerinka či z Daymarka Vavřinec z Březové, který žil při dvoře krále Václava IV. V rukopise bibliothéky strahovské z XV. věku psáno: „Já Otta z Dymerynku, kanovník v Meci v Luturingi, přeložil jsem tyto knihy z vlašské a latinské řeči v německú, aby také Němci mohli v ní čísti atd... A také mistr Vavřinec, najjasnějšího knížete a pána Václava Římského a Českého krále služebník, též knihy přeložil jsem z německé řeči v českú, aby i Čechům to známo bylo.“

Jak oblíbena byla kniha ta, tomu svědčí četné rukopisy české (viz Jungm. II. 79.) jakož i častá vydání tištěná.

Poprvé vyšla v Plzni r. 1510., podruhé tamtéž r. 1513. u Mikuláše Bakaláře. Později v Praze r. 1576., 1600., 1610., 1796. a 1814. Srov. Dobr. G. B. Spr. str. 165. a 318. Rukověť str. 98. Šember. liter. str. 130.

27. Knížka o artikulích víry

vytištěná v Novém Plzni r. 1510. od Mikuláše Štětiny (t. j. M. Bakaláře). — Tento prvotisk znám pouze z citatu v Jaffetově historii bratrské list 91. (viz Rukověť str. 303.). Jungm. III. 764.

28. Vocabularium, cui nomen Lactifer.

Tento slovník latinsko-český napsal Jan Bosák, řečený též Aquensis, Vodňanský, rodem z Hlivice v Opavsku. Vstoupiv do řádu františkánského, vysvěcen byl v Poznani a okolo roku 1490. přišel do Čech. V Plzni vydal spis o přijímání vel. svátosti (viz č. 24.), a pracoval pak až do r. 1508. ve Vodňanech o slovníku, který r. 1511. v Plzni u M. Bakaláře byl vytištěn. (Původní rukopis tohoto slovníku posud ve Vodňanech chovaný, popsán jest v Č. Č. Mus. 1843. str. 148.) — Jesti to první tištěný větší slovník latinsko-český. Adam z Veleslavína ve spise „Sylva Quadrilinguis“ mluví potupně o tomto slovníku, nazývaje jej „netvorem“, avšak Jungmann ve své literatuře (III. 34.) praví, „že pro spisovatele slovníku vždy důležitým zůstává.“

Ze všech prvotisků plzeňských jediné tento slovník v Plzni vyskytuje se, byv pro museum plzeňské za cenu dosti značnou získán; protož o něm zde obšírnější zpráva budiž podána.

Počíná beze vlastního titulu takto: „Nullis ferme vocabulis (quae ad pernoscendas auctorum sententias idonea videntur) prae-

termissis Reverendus pater frater Johannes Aquensis, ordinis minorum de observantia Vocabularium (cui nomen Lactifer) multorum etiam excellentissimorum virorum rogatu ex uberibus latinitatis studiose emulgens, nostrae maternae Boemicae impartitus est linguae. Incipit fauste. Tento vokabulář Lactifer daním božím vyšel jest mezi lidi od toho znamenitého otce Bratra Jana Bosáka z Wodňan, aby Čechové i tudiež i Slováci latinské učitele k vzdělání a ku upevnění viery čísti mohli, čtúc rozuměti, rozumějíc potom na učení choditi, až by i nesmrtedlnosti, kteráž jest viery odplata došli: A budemli se snažiti a tento vokabulář s pilností čísti, mnohá písma doktoruóv svatých rozuměti i také v řeč českú vykládati moci budeme."

Po té položena slova vzatá z předmluvy Viktorina ze Všehrd na knihy sv. Jana Zlatoustého (viz č. 19.): „Neb jazyk český není tak úzký, ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnosť a bohatstvie jeho z toho muože poznáno býti, že cožkoli řecky, cožkoli latině muož pověděno býti, to též i česky. A nenie těch knich žádných ani řeckých ani latinských, aby v český jazyk obrácený býti nemohly. Co se pak hladkosti řeči české dotýče, nevím by tak výmluvně, tak ozdobně, tak lahodně všecko jazykem českým pověděno býti nemohlo, jako řeckým nebo latinským."

Slovník tento rozdělen jest na 12 částí, v nichž jednáno o jménech samostatných, přídavných, o slovesech, o slovcích nesklonných, pak o neduzích, o stromích, bylinách, kamení, ptácích, čtvernohých zvířatech, rybách, hadech a plazu. Ku konci stojí: Dominica in conductu Pascae. Anno D. 1508. Terminatum est hoc opus. Juxta Horažďovic degit — Janus, qui ista dedit — Genuit aquensis civis — hunc dans artibus divis.

Tištěno v Novém (jenž jest město také i v dalekých zemích široce slovútné) Plzni. Skrze Mikuláše Bakaláře. A to léta od porodu panenského 1511. Tu středu před sv. Vavřincem dokonáno.

Srov. Dobr. G. B. Spr. 318. Jungm. III. 34. Hank. č. 25. Sabin. lit. str. 800.

29. Román o Alexandru Velikém

zpracován XIV. věku z latinského překladu spisu Pseudokallisthenova. Tištěn byl s nápisem: „Kniha o všech skutciech velikého Alexandra."

Na konci: „Kronika o narození velikého krále Macedonského i tudiež o všech skutciech jeho vzala šťastně konec v Plzni od

Mikuláše Bakaláře. Léta od narození pána našeho Ježíše Krista tisícieho pětistého třináctého.“ Všecka kronika skládá se ze 58 kapitol. Tištěna byla v osmerce bez označení stran a bez kustodův. O rukopisech téhože spisu viz Jungm. III. 121. Větší výňatky ve Výboru z lit. II. a v Jireč. Anthologii I. — Srov. Dobro. G. B. Spr. 320. Hanku č. 26. Jir. Rukověť I. str. 12. Šember. lit. str. 125.

30. „Vysoce umělého Desideria Erasma Roterodama spis obšírný, plně a dokonale vykládaje Otče náš, modlitbu nám od Krista předepsanú, v sedm článkuov anebo díluov rozdělený k sedmi dnuom týhodne, každému v Krista věřícímu k náboženství duchovnímu velmi užitečný a spasitedlný. O. S. Chvála. Má. Pán. (Tento „O. S.“ jest Ondřej Strojek, kantor v Plzni, který tento spis do češtiny přeložil. Viz Jir. Rukověť II. str. 251.)

Ku výkladu na modlitbu Páně připojen žalm 21. — Ze předu na rubní straně titulního listu jest pěkný obrázek představující Krista na kříži. Pod křížem stojí sv. Jan, panna Maria, Longin atd. — Knížka tato tištěná v malém oktavu obsahuje 24 listy. Na konec: „Tištěno v Plzni nákladem Jana Mantuana a Jana Pekka měšťany Plzeňskými léta od narození Kristova 1526.“ Srovnej Jungm. III. 834. Hanku č. 27. Rozbor. I. 149.

Tímto spisem končí se řada plzeňských prvotiskův.

Č. 9. Tisk plzenský osmý.

¶ Tiſſtieno w Plzni nakladem Ja-
na Mantuana a Jana Pecka
mieſſtiany Plzenſkymi leta
ot narozenij kriſto-
wa M° V°
XXVI.

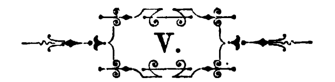
Naposledy stůjtež tu i ostatní spisy tištěné v Plzni od Mantuana, Pekka a Tomáše Bakaláře.

Roku 1528. vydali Pekk a Mantuan společně:

1. **Radu zvířat** v 8. se dřevoryty. Jesti to skládání mravoučné asi z počátku XV. věku, avšak později všelijak rozšiřované. Zejména prosaické výklady mezi verši pocházejí ze prvé polovice XVI. věku. Jireček (Rukověť II. str. 161.) domnívá se, že

ty výklady vzdělány byly teprva pro vydání 1528. pořízené. Srov. Jungm. III. 71. — Výňatky ve Výboru II. Rozbor od Vocela v Č. Č. M. 1855. — Feifalik Studien III. 1860.

2. „Nový zákon vedlé toho pořádku a přímé pravdy, jakož jej sv. Jeronym z prznilosti starých bluduov očistil.“ Roku 1527. u J. Pekka ve čtverci 225 listův. Obšírná zpráva o tomto Novém zákoně jest v bibliothéce českých biblí od Frant. Novotného str. 65. Jungm. IV. 1170.
3. „List. Rabbi Samuele k Rabbi Izaakovi poslán, že Ježíš Nazaretský pravým messiášem a spasitelem jest, protož nemají Židé na žádného jiného očekávati. Ondřej Strojek v Plzni z německé v českau řeč vyložil l. 1528.“ Tistěn téhož roku v Plzni u Jana Pekká. Viz Jungm. II. 153. V. 787. Jir. Rukověť II. str. 251.
4. Roku 1528. po druhé v Plzni u Jana Pekka vydány: Knížky o řádném mluvení a mlčení mistra Albertana. Viz Jungm. IV. 880.
5. O řádném manželstvu. V Plzni u Jana Pekka, v osmerce 16 listův. Tištěno roku 1528. Jungm. IV. 668.
6. Promptuarium seu manuale sacerdotum continens obsequialia latine et bohemice. Tištěno roku 1529.
7. Písničky velmi pěkné a příkladné na nedělní čtení do roka. Též o svatých — znova tištěné a opravené 1529. Na konci: V Plzni u Jana Pekka léta 1529. — Jungm. IV. 46.
8. Výborná a užitečná kniha o čtyřech veřejných neb stěžejných cnostech. U Jana Pekka r. 1529. v osmerce. Jungm. III. 202. První vydání u Mikuláše Bakaláře roku 1505.
9. Řeči z hlubokých mudrcův. Ku konci: „Tyto knížky jsou tištěny v Plzni od Jana Pekka nákladem urozeného vládyky pana Václava Heydy z Častrova a od Duhy l. 1529.“ v malé osmerce o 12 arších. — Jungm. IV. 270. Jir. Ruk. I. str. 150.
10. „Naučenie krátké obojí řeči, německé a české, učiti se čísti i mluviti. Čechuom německy a Němcuom česky. Eyn kurz Underweisung beyder Sprach.“ V Plzni u Jana Pekka roku 1531. V osmerce o 18 listech. Jungm. IV. 21. Jir. Rukověť I. str. 346.
11. Poslední spis v Plzni r. 1533. od Tomáše Bakaláře tištěný uvádí Jungm. lit. III. 933. Jest to „Zahrádka duše“, kterou Mantuan dříve r. 1520. v Normberce vytiskl.

Prvotisky pražské.

Prvními knihtiskaři pražskými byli: Severin Kramář, Jan Pytlík, Jan od Čápův a Matěj od Bílého Lva, všichni čtyři měšťané Starého města pražského. Roku 1488. opatřili první vydání celé bible české (Jungm. III. 536). V domě Matěje od Bílého Lva byla, jak soudí Jireček (Rukov. II. str. 18) tiskárna, ve které původ vzala většina prvotisků pražských. Tento dům později od r. 1520. přešel v majetek Mikuláše Konáče z Hodištkova, jenž byl za mladších let „písařem hor viničných okolo Prahy". Okolo r. 1507. spojil se Konáč s Moravanem Janem Wolfem na založenou nové knihtiskárny v Praze. Závod svůj měli u Matky boží na Louži na Starém městě pražském (ad fortunam). Roku 1512. odděliv se však Jan Wolf (řečený „od zlatého kola") od Konáče tiskl knihy o své ujmě podepisuje se na nich „Jan Moravus" (Viz Jungm. III. 108). Rokem 1512. mizí však knihy u Wolfa tištěné, kdežto M. Konáč u Matky boží na Louži od roku 1514. teprva hlavní činnosť typografickou započal.

Jako později Adam z Veleslavína, tak ani Konáč nebyl pouhým knihtiskařem, nýbrž mnohé spisy sám do tisku upravoval a opravoval; ano nezřídka je opatřoval také safickými slokami, v nichž krátký obsah naznačoval a spis tiskem vydaný čtenářstvu doporučoval. (Viz safické sloky v předmluvě ku české kronice Eney Silvia r. 1510. vydané Č. Č. Mus. 1852. Hanka č. 52). Jeho podpis zněl obyčejně: „Nicolaus in Lacu" neb pouze „Nicolaus". Jeho znakem byly dva tiskařské balíky. Roku 1515. byly vytištěny u něho první noviny české (viz č. 42). Roku 1520. přenesl tiskárnu svou do nově koupeného domu u Bílého Lva (na Ovocném trhu), ale nevedl jí dále pode svým jménem, nebo knihy v tiskárně té od r. 1520. vydané prostě naznačeny jsou podle názvu domu „u Bílého Lva." M. Konáč zemřel r. 1546.

Vedle Konáče vyskytuje se v Praze také knihtiskař Jan Šmerhovský, úředník váhy kořenné v Praze od r. 1513. do 1519. (Jungm. III. 98 a 223, Hanka č. 58, 79).

Po Severinu Kramáři přejal tiskárnu na Starém městě syn jeho Pavel Severin z Kapí Hory (de Monte Cucali). Že první tisky pražské, které byly beze jména impresserova vydány, pocházejí většinou z tiskárny Severina Kramáře, to lze souditi z toho, že v prvotiscích Pavla Severina objevuje se téže písmo jako v nejstarších prvotiscích v Praze beze jména vydaných. Že Pavel Severin byl velikým příznivcem učení Luterova, to vysvítá z četných překladů spisů Luterových od r. 1520. u něho tištěných. Také Chelčického spisy vytiskl a jak J. Jireček soudí, i vilemovské vydání „Síti víry“ stalo se, ač prací Chvala Dubánka, písmem Severinovým. Pavel Severin zemřel r. 1550.

Poznámka. Od roku 1526. do 1600. působili v Praze tito knihtiskaři: 1. Bartoloměj Netolický z Netolic od roku 1530—1552. — 2. Jan Kantor (či Had neb Coluber) 1535—1573. — 3. Jan Kosořský z Kosoře 1537—1562. — 4. Jan Severin 1538—1544. — 5. Ondřej Kubeš z Žepův 1543—1547. — 6. Jiří Melantrich z Aventina 1552—1580. — 7. Jan Kozel (lat. Caper) 1559—1567. — 8. Jan Jičínský a jeho syn od r. 1560—1590. — 9. Šebastian Oks z Kolovsi 1562—1571. — 10. Václ. Had 1566. — 11. Jiří Jakobaeus Dačický 1570—1618. — 12. Michal Petrle 1570—1588. — 13. Jiří Černý (Nigrinus) 1572—1605. — 14. Burian Valda 1575—1611. — 15. Daniel Adam z Veleslavína 1576—1599. — 16. Jan Šumann 1583—1596. — 17. Daniel Sedlčanský 1588—1619. — 18. Oldřich Valda 1594—1613. — 19. Mikuláš Pštros 1594—1623. — Zevrubné zprávy o nich podává Jir. Rukověť. V XVII. a XVIII. století počet pražských knihtiskáren ještě více rozmnožil se. — Dobrovský napočítal jich 122 a uvádí firmy tyto v abecedním pořádku dokládaje, že seznam tento není ještě úplný.

Nejstarší prvotisky pražské jsou artikulové sněmů pánů pod obojí (Hanka od č. 29—32).

1. První tištěný sněm, českým i latinským jazykem sepsaný pochází z r. 1478. (Srov. Dobr. G. B. Spr. 309, Jung. III. 409. a Abhandlungen der Privatgesellschaft V. 233.
2. Artikulové sněmu pánů pod obojí drženého v Nymburce. Tištěni v Praze r. 1483. (Dobr. 310. J. III. 414. Hanka č. 30.)

   Tyto dva sněmy r. 1478. a 1483. v Praze tištěné, nezachovaly se ani v jediném exempláři; však o pravosti jejich nelze pochybovati, poněvadž je uvádí Štelcar v indexu, o němž promluveno svrchu při deskotisku.
3. Sněm v Kutné Hoře v pondělí po sv. Mikoláši 1485.; konečné usjednocení strany pod obojí i strany pod jednou. Tištěn jest. Jungm. III. 415. Hanka č. 31.

4. Sněm z roku 1486., který prý viděl Adaukt Voigt; praví ť ve spise „Geist der böhmischen Gesetze“: Die älteste gedruckte Auflage hiervon, die mir zu Gesichte gekommen, ist vom Jahre 1486. Hanka č. 32. Jungmann o něm nezmiňuje se.
5. Žaltář sv. Davida z r. 1487. ve folio. Dobr. 310. Jungm. III. 598. H. č. 33. Obšírný popis tohoto žaltáře podal R. Ungar v „Allg. böhm. Bibliothek“ str. 137—141. Dobrovský „Böhm. Literatur“ II. B. str. 160. a „Abhandl. über die Einführ. der Buchdr.“ str. 239. Denis Suppl. P. I. p. 234. Panzer. Annal. typ. Vol. II. p. 389. Ku konci: „Jsú pak knihy tyto ne pérem psány ani obyčejem obecniem skrze piesaře zpuosobeny, ale rytými na tvrdém kovu literami velmi vtipným během učiněny a vytiskány ke cti napřed a k chvále božie a ku poctivosti jazyku českého, ku počestnosti také slavného města pražského, v němžto zpuosob tento žaltáře tohoto jest s prací a s velikým nákladem učiněn. A to léta syna božieho tisícieho čtyrstého osmdesátého sedmého, královánie najjasnějšieho kniežete a pána, pana Wladislava, krále českého léta šestnáctého.“
6. Esopovy bájky, jichž jen dva listy ve čtverci se hrubými dřevorytbami ve knihovně Strahovské se zachovaly. Dříve vůbec měli za to, že tyto bájky již před biblí Kutnohorskou v Kutné Hoře byly vytištěny. Tak tvrdil Kuthen a Tomáš Mitis. Avšak již Dobrovský srovnav písmo bible Kutnohorské s typy Esopových bájek a bible pražské z r. 1488. poznal, že Esopovy bájky jsou prvotiskem pražským. Tyto dva listy Esopových bájek jsou zlomek větší sbírky „fabulí“ Aesopových, které byly zároveň s bájkami Remicia, Adelfonsa, Poggia, Dr. Šeb. Branta a s životopisem Aesopovým v Praze r. 1487. nebo 1488. vydány. Zachované dva listy obsahují život Aesopův. Hanka je dal otisknouti v Č. Č. Musea 1848. I. Větší výňatek z nich jest ve Výbor. II. Srov. Ungar. Beiträge z. Gesch. der Buchdr. str. 23. Dobr. G. B. Spr. 296. Hank. 34 a tabulka III. Jungm. III. 106. Dobr. Böhm. Lit. vom J. 1779. str. 54. Srov. Tomáš Mitis Append. Poem. Bohusl. Hasensteinii p. 319. Denis Suppl. p. 483. Panzer Annal. typ. Vol. I. p. 469.
7. Biblí pražská z r. 1488. ve fol. o 610 listech tištěná hrubým prostředním švabachem. (Hanka I. tisk pražský tab. III.) První to tisk pražský, ve kterém vedle letopočtu udána jsou také místo a jména knihtiskařův. Končí takto: „Práci této diela knih těchto zákona božieho konec učiněn jest šťastně v

slavném městě Starém pražském, kterúžto práci slovútní mužie a měšťané pan Jan Pytlík a pan Severyn Kramář, toho léta konšelé a pan Jan od Čápuov a pan Matěj od Bielého Lva prohlédajíce napřed ku cti a k chvále božie a k dobrému a počestnému koruny slavné země české a ku prospěchu věrných Čechov a Moravanov snažně předse vzemše, při nie náklady znamenité činili sú a mužuov učených mistruov pražských a jiných v zákoně božiem rozumných v tom užívajíce pomoci při výkladech slušných a pravých tak až ku konci túž práci přivedli. A to léta božieho tisícieho čtvrstého osmdesátého osmého, měsiece Srpna." — Hanka (č. 28.) v letopočtu ku konci udaném táhne „osmého" ku slovu „měsiece" dokládaje, že jest srpen osmý měsíc. Po jeho výkladě tato biblí tištěna byla r. 1480.; avšak jiní bibliografové (Dobr. 310. Jung. III. 536. Jir. Rukověť II. str. 118.) zamítají výklad Hankův přidržujíce se letopočtu 1488. Obšírnou zprávu o této bibli podává Hanka č. 28. Dobr. Böhm. Liter. v. J. 1779. str. 57. Srov. Ungars Allg. böhm. Bibl." str. 15—18.

8. Martimiany z r. 1488. v malém fol. Počíná takto: „Nalézají psáno latině v mnohých knihách, že jsú knihy od té chvíle, ježto pravie o ciesařích a papežiech a o králích" atd. Na témže listě udán obsah červenými řádky takto: „V první kapitole o stvoření nebe a země a o jiném. V druhé praví o ciesařích. V třetie kapitole bude praveno o papežiech, o všech biskupiech strasspurgských, o pobitích a válkách strasspurgských vlaských, o rozličných věcech a o válkách mnohých." Na konec: „Léta narozenie božieho 1488. Skonává se Martimiany, aneb, jakož někteří řiekají, římská kronika ten pátek před sv. Václavem a to v Starém městě pražském."

Tuto kroniku přeložil koncem XIV. věku Beneš z Hořovic. Původně ji sepsal roku 1386. Jakub Twinger von Königshoven. Ježto větším dílem čerpal z díla Martina Polona, nazýváno dílo to vůbec „Martimiany." (Ruk. I. str. 255.). Obšírnější zprávu podává Hanka č. 35. Srov. Dobr. B. Spr. 310. — Dobr. Böhm. Liter. v. J. 1779. str. 59. Litt. Magazin St. 2. S. 146. — Jungmann II. 73., Sabina str. 357 a 372. Šembera lit. str. 130.

9. Kronika trojanská z r. 1488. ve čtverci 240 listův. Jesti to druhé vydání téže kroniky v Plzni r. 1468. tištěné. Začátek vydání tohoto jest: „Počíná se předmluva dospělého mužc Gvi-

dona z Columny z Mesanské v Kroniku trojánskú v tato slova.“ Obšírnější zprávu Hanka č. 36. a tabul. II. druhý tisk pražský. Srov. Dob. B. Spr. 310. Jungm. III. 92. Dobr. böhm. liter. B. I. str. 65.

10. Sněm obecní na hradě pražském 13. března r. 1492. o vyplenění laupežníků. Tištěn ve čtverci. Jediný exempl. v knihovně Lobkovické v Praze. Srov. Hank. 37. Dobr. B. Spr. 311. Jungm. III. 417. — Dobr. Böhm. Liter. B. II. str. 163.

11. Mistra Václava Korandy traktát o velebné a božské svátosti oltářní, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. V Praze r. 1493. — Srov. Jungm. III. 709. a 710. — Dobr. B. Spr. 311. Hanka č. 38., kde naznačen obsah a připojen snímek. Jir. Rukov. I. str. 395. a Č. Č. Mus. 1864. 281. — Dobr. Abh. über die Einf. der Buchdr. str. 242. Clavis haeresim claudens z r. 1729. p. 161. — Clavis z r. 1749. p. 146. Index boh. libror. prohibit. p. 126.

12. Passional, aneb životové svatých mučedlníkův. V Praze r. 1495. — Jesti to druhé vydání téhože spisu r. 1475 v Plzni tištěného se špatnými rytinami ve dřevě. Srov. Dobr. B. Spr. 311. a 309. — Dobr. Böhm. Liter. z r. 1779. str. 141. Hanku 39. Jung. II. 145. Rukověť II. str. 84. Obšírnou zprávu o tomto Passionale podává Ungar Neue Beiträge z. Gesch. der Buchdruck. str. 32.

13. Nálezové sněmu z r. 1497. ve čtverci. Srov. Dobr. B. Spr. 311. Hanku 40. Jung. III. 418. Dobr. böhm. Liter. B. II. str. 163.

14. Nový zákon z r. 1498. ve čtverci o 354. listech s četnými rytinami ve dřevě. Exemplář v univers. bibl. — Srov. Dobr. B. Spr. 312. Hanku č. 41. Jung. III. 569. Rukověť II. str. 119. Ungar. allg. böhm. Bibl. str. 72—74. Dobr. böhm. Liter. I. B. str. 141. a B. II. str. 163. Novotného bibl. česk. biblí str 60.

15. Zřízení zemská z r. 1500. za najjasnějšího knížete a pána pana Wladislava, uherského a českého krále atd. Dobr. B. Spr. 314. Dobr. Böhm. Liter. 144. Hanka 42. Jung. III. 296.

16. Jednání o kompaktata sněmu Basilejského tišt. r. 1500. ve čtverci na 18 listech. Hanka 43. Dobr. B. Spr. 314. Jungm. III. 359.

17. Marnotratných zrcadlo z r. 1503. Dobr. B. Spr. 315. Jungm. III. 205. Snad jest to týž spis, který uvádí Hanka č. 67. pod jménem: Traktát o mládenci marnotratném. Viz č. 38.

18. Listy dva Marsilia Ficina, první o povinnostech lidských všelikého stavu, Cherubínu Quarqualiovi; druhý kardinalu Rafaelu Riarovi o povinnostech prelatův a knížat. Tištěno v osmerce o 16 listech — bez letopočtu. Dobr. B. Spr. 314. Hanka 314. Jung. III. 212.
19. „Františka Petrarchy poëty a velmi znamenitého a dospělého muže v mýmluvnosti kniehy dvoje o lékařství proti štěstí a neštěstí, totiž proti libým a nelibým věcem. A najprvé na kniehy prvnie, v nichž se o štěstí, to jest o šťastných nebo o libých věcech rozmlúvá.“ Na konec: „Tyto Františka Petrarchy kniehy, kteréž jest Řehoř Hrubý z Jelenie v nově z latinského jazyka v český přeložil, jsú v slavném Starém městě pražském vytištěny. Léta božieho tisícieho pětistého prvnieho.“ Ve fol. I. díl o 234. str. po 2 sloupcích; II. díl o 260 str. — Z předu jest obrázek přes celý list představující Petrarku, an sedí na skvostném sedadle při pultě; pod ním točí se kolo štěstí. Této knihy mezi prvotisky zachováno nejvíce. Srov. Dobr. B. Spr. 315. Hanku 45. Jungm. III. 204. a Č. Č. Mus. 1862.
20. Piesničky duchovnie z r. 1501. v osmerce; k těmto připojen kalendář podle Cisio-Jana sestavený. Dobr. B. Spr. 315. Hanka 46. Jungm. III. 236.
21. Traktátec, jenž má jméno „Pán rady“ z r. 1505. ve čtverci o 28 listech s 19 dřevoryty. Jediný výtisk v musejní bibl. Dobr. B. Spr. 316. Hanka 47. Jung. III. 206.
22. Traktát sv. Augustina o marnosti tohoto světa z r. 1506. v osmerce o 9 listech s obrázkem. Jediný výtisk v mus. bibl. Hanka 48. Jungm. 859. c.
23. Luciana dvoje rozmlouvání. Charon a Palinurus. O rozličných lidských stavích a zvláště o nejbídnějším stavu velikých pánů. Terpsion a Pluto. O těch, kteří lidí starých smrti pro zboží žádají. Ku konci: Majori luculenti Pragenorum urbe Nikolaus de Lacu et Joan Wolf impresserunt anno aureum saeculum restituenti. 1507. Tišt. ve čtverci — 20 listův — Srov. Dobr. B. Spr. 316. Jungm. III. 107. Hanku 50. Hanslika 542. V Hlasateli r. 1806. znova otištěno. Rukověť I. str. 382.
24. Filipa Beroalda historie o nešťastné lásce dvou zamilovaných, skrze Mikoláše písaře hor vinničních okolo Prahy a Jana Wolfa. V Praze r. 1507. ve čtverci. Srov. Dobr. B. Spr. 316. Hanku 49. Jungm. III. 97. Rukověť. I. 382.

25. Enea Sylvia Kronika česká. Tišt. v osmerce v Praze r. 1510. Na prvním listě jest rytina na dřevě označující příchod Čechův. Na druhé straně jsou Konáčovy verše safické a na třetí teprv předmluva. Celá Kronika ozdobena 39 obrazy knížat a králův českých (viz popis těchto obrázků u Hanky č. 52.). Ku konci jsou opět safické verše Konáčovy. Srovn. Dobr. B. Spr. 318. Jungm. 209. Rukověť. I. str. 382. Výňatky ve Výboru II.
26. Život a sláva sv. Václava v Praze r. 1510. v osmerce. Tento prvotisk uvádí Jungm. III. 922 a Hanka č. 53. Dobrovský se o něm nezmiňuje.
27. Isokrata napomenutí k Demonikovi od Václava Píseckého z řečtiny přeložené ve Vlaších. Tišt. v Praze u Moravusa r. 1512. Srov. Dobr. 319. Hanku 54. Jungm. III. 108.
28. Životové a mravná naučenie mudrcuo přirozených a mužuov ctností osviecených krátce vybraní. Venduntur Pragae a Nicolao impressore in Lacu. Tišt. v malé osmerce se 46 dřevořezbami pohanských mudrcův. Na konci letopočet 1414. a safické verše Konáčovy. Srovn. Dobrov. 320. Hanku 64. Jungmann II. 78.
29. Nový zákon z r. 1513. týmže písmem a týmiž dřevoryty tištěný jako Nový zákon v Praze roku 1497. tiskem vydaný. Srov. Dobr. B. Spr. 319. Hanku 55. Jungm. III. 570. Bibliothéku českých biblí od Fr. Novotného st. 61.
30. Sněm stavův českých v Praze r. 1513. ve čtverci. Dobr. 319. Hank. 56. Jungm. III. 422.
31. Jana Miroše, faráře u sv. Kříže v Praze, dítky pokřtěné mají býti k stolu Páně připuštěny. Tišt. v osmerce r. 1513. Dobr. 319. Hank. 57. Jungm. III. 769.
32. Jana Antonia Campanského knihy o tom, kterak má spravován býti úřad. Od Řehoře Hrubého přeloženo. Tišt. v Praze 1513. u Jana Šmerhovského, 17 listů ve čtverci. Srov. Dobrov. 319. Hanku 58. Jungm. III. 223.
33. Kompaktata Basilejská tišt. r. 1513. ve čtverci, 55 listův. Srov. Dobr. 320. Hanku 59. Jung. III. 359.
34. Pavla z Žatce traktát o přijímání malých dítek. V Praze r. 1513. Dobr. 320. Hank. 60. Jungm. III. 765.
35. O víře svaté, kterouž Čechové a Moravané drží, ti kteříž se zákonem Páně spravují, toto vyznání jest. Tišt. v Praze roku 1513. v osmerce. Dobr. 320. Hank. 61. Jung. III. 768.

36. Pamphila mládence rozprávka o Serciapelletovi, písaři obecném. Pragae ad fortunam im Lacu Nicolaus excussit. 1514. Srov. Dobr. 321. Hanku 65. Jungm. III. 163.
37. Na žalm Daviduo: „Smiluj se nade mnú Bože“, výklad bratra Jeronyma (Savanarola) Pragae ad fortunam anno 1514. Nicolaus. 32 listy v osmerce. Dobrov. 321. Hanka 66. Jungmann III. 826.
38. Traktát o mládenci marnotratném. Na druhé straně obrázek představující vjezd mládence do města, za nímž služebník pěšky kráčí. Pak je předmluva s tímto závěrkem: Skonává se předmluva na knížky, jenž slovú Zrcadlo Marnotratných. Na konci závěrek s letopočtem 1515. Hanka 67. Srov. Jungm. III. 205.
39. Dialogus, v kterémž Čech s Pikhartem rozmlúvá, že sú se Bratří valdenští všetečně a škodlivě od obú stran oddělili. — V velikém městě Pražském 1515. u Matky Boží na Luži. Mikuláš. V osmerce 24 listy. Dobrov. 321. Jungm. III. 774. Hanka 70. Rukov. 383.
40. Sepsání sedmi artikulův stavu městského k pánům, rytířstvu i vladykám atd. Tišt. v malém čtverci na 6 listech. Hanka 69. Jung. III. 456.
41. O klanění velebné svátosti oltářní proti pikhardským bludóm z třetiech kněh Stanislaidových vybránie. Pragae in Lacu. Nicolaus Konáček a. 1515. se štítem Konáčovým (dvou to balících tiskařských). V osmerce o 24. listech. Dobr. 321. Hank. 71. Jung. III. 775.
42. Sjezd ciesařké Velebnosti v Vídni a najjasnějších tří králuov. Jich Mstí. In Maiori Praga 1515. Nicolaus. Jsou to první české tištěné noviny. Viz Rukov. str. 56. a 383. Dobr. 321. Hanku 68. Jungm. III. 127.
43. Artikulové léta 1515. ve středu před letnici drženého sněmu. Tišt. ve čtverci. 11 listův. Dobr. 322. Hanka 72. Jung. III. 423.
44. Enea Sylvia poëty o štěstí i divný i užitečný sen. Tištěno v Praze r. 1516. v osmerce a připsáno nejvyššímu sudí Václavu z Kolovrat od překladatele a tiskaře Konáče z Hodištkova. Dobr. 322. Hanka 74. Jungm. III. 209.
45. Snář, sedm planet, kterú hodinu která panuje, východ slunce a poledne a v kolik hodin, kdy platný neb neplatný sen. Tišt. 1516. u Mik. Konáče. Dobr. 322. Hanka 75. Jung. III. 238. Rukověť str. 383.

46. Zrcadlo maudrosti sv. Crhy biskupa. Ku konci: Nicolaus Finitor de Hodiškov in Maiori Praga hisce typis excussit. Anno 1516. Hanka 73. Rukov. str. 383. Rozbor staročeské literatury II. 18. Abhandlungen der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften. Prag 1845. str. 686.

47. O smrti velmi vtipný, potřebný též i hrozný spolu i kratochvilný traktátec. V Praze r. 1516. v osmerce. V předmluvě stojí: „Zeptáš-li se, kdo to složil, poví tobě Pavel Vaniš." Dobr. 323. Hanka 76. Jungm. III. 210.

48. Svolenie a smlúva všech tří stavův při sněmě, kterýž držán byl o sv. Václavu na hradě Pražském. (Smlouva Svatováclavská) v Praze r. 1517 ve čtv. 18 listů literami prvního tisku pražského (Hanka tab. III. č. 10). Dobr. 323, Jung. 427, Hanka 77. Jiný tisk téhož svolení uvádí Hanka č. 78.

49. Velmi pěkná nová Kronika aneb historia vo veliké milosti kniežete a krále Floria a jeho milé panie Biancefoře, s utěšenými figurami. Fol. s 62. rytinami na dřevě r. 1519 v Praze u Jana Šmerhovského. Dobr. 327, Jungmann III. 98, Hanka 79.

50. Kázaní velebného a nábožného otce Martina Luthera na desatero přikázaní boží, kteréž lidu obecnému zjevně v městě Vitemberce kázal jest. Tištěno i dokonáno v Praze v pátek před sv. Martinem l. p. 1520. — 287 str. v čtv. Toto kázaní přeložil M. Pavel Příbram a dal na svůj náklad tisknouti, umřel ale dříve než tato knížka vyšla u Bílého Lva, jakž viděti ze štítu města Prahy a přípisu: Arma C. P. (civitatis Pragae), Dobr. 329, Jung. III. 853, Hanka č. 80.

51. Kněze Jana Miroše, faráře u sv. Kříže v Starém městě Pražském, dva traktáty, první: dítky pokřtěné nepotřebují zkušení, mají býti k stolu Páně připuštěny; druhý: míra nesmírného poslušenství papežského 1520. v osm., 5 archů v Praze Dob. 329, Jung. III. 780, Hanka 81.

52. List pro řád Pravdy z Časova a na Světlově, poslán za dar nového léta králi J. Msti. Jest znám jen z odpovědi kněze Martina. Jung. III. 786. Viz Jirečkovu Rukověť I. str. 383.

53. Mistra J. Husi, kazatele slavného dědice českého článkův víry krestianské obecné, desíti božích přikázaní a modlitby Páně atd. — V Praze u Bílého Lva na Ovocném trhu léta 1520. dne 20. měsíce února. Ve folio 108 listů. Jungm. III. 812, Dobrovský 328, Hanka 82.

54. Doktora Martina Lutera kázaní o novém zákoně a nebo o posledním kšaftu Krista pána — to jest o mši svaté ve Vitemberce učiněné 1521. ve čtv. 47. listů v Praze, Dobr. 331., Jungmann III. 855, Hanka 83.
55. D. Martin Luter před Velebností císařskú i přede všemi knížaty říše — k napomenutí jich odvolati knihy pod jménem jeho vydané — odpověď dává, v Praze 1521. ve čtv. 6 listů, Dobr. 332, Hanka 84.
56. D. M. Lutera, pro kterou příčinu papežské knihy spálil. V Praze 1521. v čtv. V bibl. lycea Olomúckého, Dobrovský 332, Hanka 85.
57. List od papeže Lva, kterak Luciperovi psal. V Praze 1521. v čtv. — Václav Domek z Kubína přeložil tento list z němčiny, Dobrovský 332, Hanka 86.
58. Kniežky, kteréž slovú srdečné knížky o čtyrech posledních budúcích věcech, totiž o smrti, saudu, peklu a radosti nebeské velmi příkladné. Vyšly r. 1521 u M. Konáče. Dobrovský 332, Jung. III. 773 a 897, Hanka 87.
59. Kniežky, kteréž slovú zrcadlo sedmi dnuo hřiešné duše, bez místa a r. v čtv. Jak se Hanka domnívá r. 1521. u M. Konáče tištěny. Jungm. III. 896, Hanka 88.
60. Mikuláše Tyčky spis o pravém pokání křesťanském. V Praze u Bílého Lva 1521. v čtv., Dobrov. 332, Jungmann III. 783, Hanka 89.
61. Sněm obecní králem jeho Milostí položený v pátek o svátosti, tištěný u Bílého Lva v Praze v čtv. r. 1522. Obsahuje 92 artikulů týkajících se dluhů král. a vojny s Turkem — Dob. 324, Jung. 439. Obšírnou zprávu podává Hanka č. 90.
62. Kněze Václava Miřínského písně staré, gruntovní a velmi utěšené téměř ze všeho zákona starého i nového. V Praze skrze Mikuláše Konáče u Bílého Lv 1522. v čtv., Dobr. 334, Jungmann III. 43, Hanka 91.
63. Kniha výkladuov spasitedlných na čtenie nedělní celého roku. Jest to postilla Petra Chelčického. Tištěna poprvé 1522. fol. u Pavla Severina. Podruhé tamtéž r. 1532. Dobr. 334, Jung. III. 830 a 837, Hanka 92, Klíč 121, Výňatek ve Výboru II.
64. Výklad slavného doktora Martina Lutera o Antikristu na vidění Danielovo: v osmé kapitole proroctvie jeho položené, Dob. 334, Jung. III. 829, Hanka 93.

65. Doktora Martina Lutera o svobodě křesťanské knížka. V Starém Městě Pražském roku 1522. v čtv., Dobrov. 334, Jungmann III. 789, Hanka 94.
66. Náprava skrze kněze Martina, faráře u sv. Jindřicha v Praze vydaná do toho listu a spisu, kterýžto udělav Mikuláš Konáč z Hodiškova směl poslati za dar nového léta králi jeho Milosti. V Praze 1522. v čtv. Dob. 334, Jungm. 786, Hanka 95.
67. Odpověď na spis v nově vydaný od kněze Mikuláše, faráře u sv. Petra na Poříčí v Praze. Bez udání místa tisku 16 listů v osm. Dob. 334, Jung. III. 787, Hanka 96.
68. Čtenie a epištoly nedělní, středni a páteční, postní. V Praze 1523 u Bílého Lva, 116 listů v čtv., Dobr. 335, Jungmann III. 601. Hanka 97.
69. Zřízení o ručnicích l. 1523, 4 listy Dob. str. 339, Jung. III. 441. Oba napsali mylně. „Zřízení o aučincích“ místo o ručnicích a letopočet 1524 místo 1523, Hanka 98.
70. Sněm obecný na hradě Pražském držán. V Praze u Bílého Lva 1525. v čtv. Dob. 339, Jungmann 444, Hanka 100.
71. Jakož spis tištěný udělán, kterýž se takto těmito slovy začíná: Léta páně MCCCCCXXV. v středu před sv. Martinem — tito artikulové dole psaní v Kolíně nad Labem předsevzati atd. v čtv. listů 18. Dobr. 340. Jungm. III. 446. Hanka 100.
72. Sněm obecný dskami zemskými zapsaný, který držán byl na hradě pražském při čase sv. Pavla na vieru obrácení l. 1525. Dobr. 339. Jung. 445. Hanka 101.
73. Sněm na hradě pražském zavřín den sv. Františka 1526. v Praze v čtv. Dobr. 340. Jungm. III. 447. Hank. 102.
74. Spis proti odporům, že by svátosť těla a krve Páně znamením toliko a ne pravdau byla. — Uvedeno v Indexu libr. proht. str. 250. — Posud se žádného výtisku nenašlo. — Dobr. 340. Jungm. III. 807. Hanka 103.
75. O německé mši. — Známo toliko z kázaní o večeři Páně. Tištěno l. 1526. Dobr. 340. Jungm. III. 808. Hanka 104.

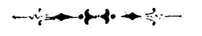

Prvotisk kutnohorský.

V Kutné Hoře jal se záhy tisknouti knihy Martin z Tišňova. Zanášeje se dříve písařstvím, přepsal v Humpolci l. 1443. spis lékařsko-botanický, řečený Pseudo-Aemilius Macer. (Rukopis v bibl. Sternberské I. 64.) — Léta 1489. v Kutné Hoře vytiskl bibli českou. — Tato drahocenná památka české typografie tištěna jest bez titulu, kustodův a číslic stránkových ve folio na 612. listech. Text a úprava shodují se s biblí r. 1488 v Praze tištěnou až na malé výjimky. V kutnohorské bibli následuje po druhé knize Esdrašově nápis: počínají se třetie knihy Esdrašovy, načež následuje třetí kniha Esdrašova, avšak neúplna obsahujíc pouze kap. XV. a XVI. této knihy. — Ozdobena jest tato bible 112. hrubými dřevoryty. — Ku konci: „Skonává se bible, jenž jest zákon boží nový i starý literami vytištěnými na Horách Kutnách slavných skrze mne Martina z Tišňova. Léta božieho 1489., tu sobotu po svatém Martině. Za času královánie najjasnějšieho knížete pána pana Wladislava Krále českého a Markrabí moravského etc. pána našeho milostivého léta královánie jeho Milosti osmnáctého.“ — Znak kutnohorský s korunovaným W drží dva kovkopové. — Známo několik výtiskův.

Jest to první a poslední kniha, která v 15. století v Kutné Hoře byla tištěna. Zdá se, že Martin z Tišňova tiskárnu svou v Kutné Hoře sotva zařízenou snad některému pražskému knihtiskaři prodal. — Codex decanorum facultatis artium (v bibliot. universítní) dokazuje, že byl Martin z Tišňova l. 1489 bakalářem, l. 1493. mistrem a r. 1495. děkanem filosofické fakulty, na to pak r. 1497. stal se examinatorem na universitě pražské. Srov. Dobr. 311. Jungm. III. 537. Hanku č. 171. Dobr. Böhm. Liter. I. B., str. 139. Dobr. Abh. über die Einführung und Verbreitung der Buchdrk. str. 241. — Ungar allg. böhm. Bibliothek str. 18—20.

Prvotisky benátské.

Již roku 1493. vytištěn v Benátkách vlašských kyrilským písmem Časoslovec mistrem Ondřejem Toresanským, jenž užíval písmen po Mikuláši Jensonovi. Nákladem vojvody Božidara Vukoviče z Dioklecie vytištěno v Benátkách pomocí několika mnichův a kněží srbských 17 knih slovanských v létech 1519—1538. Z Benátek umění knihtiskařské šířilo se po veškerém jihu slovanském a sličné písmo benátské bylo i v dalekém severu vzorem.

Ačkoli v Plzni, v Praze a v Kutně Hoře dosti obsáhlé a skvostné knihy byly tištěny, Čechové přece dávali také mimo Čechy české i latinské knihy tisknouti, mělo-li zvláště skvostné vydání nějaké knihy opatřeno býti. (Viz vydání prvních missalů v Benátkách, v Bamberce a v Lipsku pro Čechy opatřená v Dobr. lit. str. 344.) Tak se r. 1505. pražští občané Jan Hlavsa, Václ. Sova, Burian Lazar, jakožto nakladatelé obrátili na věhlasného tiskaře benátského Petra Lichtensteina z Kolína n. Rýnem, aby opatřili ono skvostné vydání bible z r. 1506. Za tou příčinou tam byli posláni korrektoři Jan Jindřišský ze Žatce a Tom. Molek z Králové Hradce, kteří na mnoze i text opravujíce ze starších forem svým krajanům a vrstevníkům srozumitelnějším učinili. Také přidali třetí knihu Ezdrášovu, z níž v předešlých vydáních byla toliko časť. Celé dílo tištěno na 570 listech beze čísel stránkových, kustodův a signatur. Nápis této bible jest: „Biblí česká v Benátkách tištěná.“ Tento nápis dva andělé drží, pod ním je znak města Prahy a okolo věnec liliový. Na obrácené straně předmluva oněch mužů, kteří při tisku této knihy pracovali. Ozdobena jest 103 obrázky. Obšírnější zprávu podává Hanka č. 168, Dobrovský 343, Jungmann 538.

Mimo tuto biblí byly v Benátkách tištěny:

2. Kniežky tyto slovú zrcadlo, ježto ktož se v ně vzhlédá, spatří v nich čtyry věci budúcie a poslednie: smrť, den saudný, muku pekelní, radosť nebeskú.“ Listy 24 v malé osm. Na konci: Dokonává se traktátec, jenž slove zrcadlo, a jest tištěn v Benát-

kách, v zemi vlašské l. b. 1503., ten pondělí po sv. Lucii. Jindřišský. Výtisk jediný v musejní bibl. V Rozboru 1842, str. 153, Jungm. lit. III. 887, Dob. 316, Hanka č. 169.

3. Traktátec sv. Bernharda o boji duchovniem. Vydán roku 156. od Jana Jindřišského ze Žatce, jednoho z korrekturů bible Benátské. V osm. 13 listů. Jung. III. 867. Hanka č. 170. Dobr. 316.

VIII.

Prvotisky mladoboleslavské.

Jednota bratrská písemnictví českému tím prospěla, že knihtiskařství v Čechách a na Moravě znamenitě rozšířila. Tak založila koncem 15. věku knihtiskárnu ve Mladé Boleslavi a začátkem 16. věku v Bělé a v Litomyšli. Ale když po r. 1547. Bratří v Čechách byli těžce pronásledováni, stala se sídlem Jednoty Morava (zvl. Přerov), kde Bratří podobně jako v Čechách zakládaly knihtiskárny. (Viz o tom v Jirečkově Rukověti články: Aorgus, Dubčanský, Matěj z Dvořišť, Jan Günther). Nejvíce z moravských tiskáren bratrských proslula Ivančická (viz Rukověť: Blahoslav str. 79. a Bratr Václav Elam), která později r. 1578. přeložena byla do Kralic. (Viz Rukov. o kralické tiskárně I. str. 404—406; pak článek Cibulka na str. 123. I. a Br. Krokočinský.)

Z počátku dávali Čeští bratří také mnoho tisknouti mimo Čechy, zvláště v Normberce, kde hlavně Mikuláš Klaudian knihtiskařstvím se zanášel (srov. dále prvotisky normberské).

Menší spisy bratrské byly však v Boleslavi již od r. 1500. tištěny, avšak pohříchu většina těchto prvních tisků mladoboleslavských přišla na zmar. Mnohé spisy bratrské byly v Mladé Boleslavi jen po taji bez udání místa a knihtiskaře vytištěny. (Srov. Jir. Rukověť: Spisy Br. Lukáše na str. 479. I., které sestavil A. Gindely od č. 1—8.) Teprva r. 1518. počal Mikuláš Klaudian v Ml. Boleslavi hlavní svou činnosť typografickou upraviv do tisku Nový zákon (Jungm. III. 571. Dobr. 325.) a několik jiných spisův. Klaudian zemřel asi kolem r. 1526.

Po něm dále řídil tiskárnu mladoboleslavskou Jiřík Styrsa od r. 1520—1530. Byl to muž výtečného důmyslu a přebohaté

žíly básnické, jakož viděti z písní jeho velmi mistrovsky složených. (Srov. Blahoslava „de cantu“.) Na knihách u Styrsy tištěných, které vynikají krásným písmem, jmenován do r. 1522. „Boleslav Mladý nad Jizerou“ jakožto místo tiskárny; někdy Styrsa pouze jméno své klade. Na pozdějších tiscích čísti lze buď: „na předměstí Boleslavě Mladého n. J.“ nebo „na Podolci.“ Na Novém zákoně z r. 1525. stojí: V Boleslavi Mladém n. J. na hoře Karmeli. Poslední u Styrsy tištěnou knihou jesti „Zpráva a naučení věrným“ z r. 1530.

Jiřík Styrsa sloužil výhradně skoro Jednotě a nevedlo se mu v tom hrubě dobře. Br. Lukáš v kšaftu svém r. 1528. připomínaje o něm, že Jednotě dlužen dvě stě, prosí, aby mu Starší milosť učinili „neboť jest pro nás zašel.“ — Po něm několik let spravoval knihtiskárnu mladoboleslavskou Bratr Jindra Šturm (zemř. 1536.) Roku 1544. založil novou knihtiskárnu v Mladé Boleslavi Václav Autský (Austinus) z Ústí nad Orlicí ve spolku s Jiříkem Chlaumeckým, avšak jak se zdá, se špatným úspěchem. (Viz Rukověť o Šturmovi a Autském.)

1. Již roku 1500. v Ml. Boleslavi tištěn spis bratrský „Počet viery“ v osmerce, avšak jediného exempláře, který se nalezal u Fr. Blechy v Praze, nelze se dopíditi. (Viz Jung. III. 733. Hanku 105.). Dobrovský se o tomto prvotisku nezmiňuje. Byl to týž spis br. Lukáše, který vytiskl Klaudian r. 1504. v Normberce. Srov. Jir. Rukov. I. str. 479. č. 9.
2. Viera neplná, necelá, anobrž kusá nynějších novověrcuov. Tišt. v Boleslavi r. 1500. Jediný exempl. v univers. bibl. Jungmann (lit. III. 734.) praví mylně, že byl tento spis vytištěn r. 1500 od Jiř. Styrsy; tento však teprv od r. 1520. v Ml. Boleslavi knihtiskařství provozoval. Srov. Jung. III. 791.
3. Písně chval božích, jež Blahoslav v Grammatice své nazývá „Písněmi starými“, byly tištěny r. 1505. Jak se Jireček (v Ruk. I. str. 474. č. 10.) domnívá v Boleslavi. Jungmann (III. 48.) pokládá tento prvotisk za tisk pražský. Jediný exempl. jest v Museu pražském.
4. Nový zákon r. 1518. tištěn u Mikul. Klaudiana v čtv. o 416 listech. První to bratrské vydání Nového zákona. Na titulu stojí: cum gratia et privilegio reverendissimi generalis in ordine t. j. správce jednoty bratrské, jenž byl od r. 1518—1528. Lukáš Pražský. Z předmluvy vysvítá, že Klaudian vydání toto do tisku upravoval a použil k tomu dřívějších vydání

Nového zákona, pražského, kutnohorského a benátského. Na konci stojí: Dokonáno ten úterý po sv. Mikuláši velikém knězi božiem léta 1518.

Mimo exempláře, které chová knihovna universitní, kapitolní a musejní v Praze, jest jen v Prešpurce jeden výtisk necelý. Obšírný popis této bible podává Novotný v biblioth. biblí str. 61. a násled. Hanka č. 107. Srov. Dobr. 325. Jungm. III. 571.

5. „Spis dosti činieci z viery, kterýž latinskú řečí Apologia slove v Normberce prv vytiskován.“ (Srov. prvotisky normberské.) Jest to konfessí bratrská tištěná r. 1518. v čtv. o 90, listech. Na konci: Mikuláš Klaudian. Tlačeno v Boleslavi Mladém n. Jizerou. Jireček v Rukov. I. str. 474. č. 15. praví, že byl tento spis tištěn r. 1517. Srov. Dobr. 326. Jung. III. 754. Hanku č. 108 a 161.

6. Lactantius Firmianus. O pravé poctě boží. Při tom jsou také výňatky ze Senekova spisu „o hněvu.“ V čtv. půl sedma archu po 6 listech u Mik. Klaudiana r. 1518. Exempl. v univers. knihovně pražské. Dobrov. 326. Jungm. III. 872. Hanka 109.

7. Knieha, kteráž slove „Pastýř neb Ermas, nikdá prvé jazykem českým nevytiskovaná.“ Tišt. r. 1518. v čtv. o 69 list. u M. Klaudiana. Dobr. 326. Jungm. III. 902. Hanka 902.

8. Mikuláše Klaudiana spis o pravdách viery. Tišt. v Boleslavi r. 1518. Dobr. 326. Jungm. III. 778. Hanka 111. Jir. Rukov. I. str. 347.

9. Lukáše zpráva člověku věrnému, pracujícímu k smrti, jedné paní poslaná. V Boleslavi r. 1518. v čtv. Dobr. 326. Jung. III. 893. Hanka 112. Jir. Rukov. I. str. 475. č. 38.

10. Předmluva z spisu latinského vyložená, co nynie v městě Římě o Turcích na obecném sněmě jednáno bylo. V Boleslavi r. 1518. v čtv. Tišt. u M. Klaudiana. Dobrov. 326. Jung. III. 130. IV. 296. Hanka 113. Ruk. I. str. 347.

11. Mikuláše Klaudiana zpráva o naučenie ženám těhotným a babám pupkořezným. Jest to překlad Röszlinova (Eucharia Rhodana) spisu: Der Frawen Rosengarten. První to kniha o babení českým jazykem psaná. Tištěna v Boleslavi r. 1519. ve čtv. o 23 listech. Ku konci stojí na štítku N. C. (Nicolaus Claudianus). Srov. Dobr. 327. Jungm. III. 287. Hanku 114. Tímto spisem končí řada tisků Klaudianových.

12. Sepsánie toto učiněné od bratří starších, v němžto se vypisuje o mnohém pokušení 1521. v Bol. u Jiříka Styrsy. Tento prvotisk, o němž se ani Dobrovský ani Jungmann nezmiňuje, popsal obšírně Hanka č. 115. Viz Jirečk. Rukověť I. str. 474. č. 19.

13. Odpověď na spis v nově vydaný od kněze Mikuláše faráře u sv. Petra na Poříčí v Praze, tišt. u J. Styrsy r. 1522. v osmerce 16 listův. Dobrov. 334. Jungmann III. 787. Hanka 116. Rukověť I. str. 476. č. 46.

14. Spis tento o puovodu i o pravdě kněžstvie trojieho, i o všech zřízených příslušnostech v požívání pořádně učiněn jest ve jménu Páně. Impressum in recentiori Boleslavio. R. 1522. u J. Styrsy. Dobrov. 335. Jungmann III. 788. Hanka 117. Rukověť I. 476. č. 48.

15. O puovodu cierkve svaté, v pravdě svatosti jejie. A též i o puovodu cierkve zlostníkuov. A při tom o puovodu sluh i úduo obojie cierkve. A tak i o jiných věcech spis tento učiněn jest ve jménu Páně etc. Na konci stojí: To až potud buď o puovodu jednoty bratrské i řádu kněžského při ní. 1522. u Styrsy. Dobrovský 335. Jungmann III. 154. Hanka 118. Rukověť I. str. 476. č. 47.

16. Spis dosti činící tomu, proč při přijímání k svátostem závazkové dějí se. R. 1522. v čtverci u J. Styrsy. 13 listův. Dobrov. 333. Jungm. III. 790. Hanka 119.

17. Spis tento otázek trojích. První jako počínajících, druhá prospievajících, třetie dokonalejších, totiž dětí, mládencuov i zmužilých, o vieře obecné křesťanské jediné. 1523. v čtv. 133 listův u J. Styrsy 1523. Podruhé od něho vydán spis tento r. 1524. Dobrov. 335. Jungmann III. 791. Hanka 120. Rukov. I. str. 476. č. 55.

18. Spis tento, jenž jest počtu vydání najprv o moci světa a puovodu i příčinách zřízenie jejího i o pravdě jejie v novém svědectví atd. Jiná část spisu toho jedná o přísaze. R. 1523. v čtverci 80 listův. Tištěn na Podolci (předměstí v Boleslavi) od J. Styrsy. Dobr. 337. Jungm. 795. Hanka 121.

19. Spis tento o pokání. Najprv co by to v sobě neslo slovo pokánie. Potom o puovodu pokánie. Potom o rozdiele pokánie. 1523. Ve čtverci 56 listův u J. Styrsy na Podolci. Dobr. 337. Jungm. III. 797. Hanka 122. Rukov. I. 476. č. 44.

*

20. Spis velmi užitečný a potřebný o stavu svobodném a manželském počíná se šťastně l. 1523. 116 listův. K tomu jakožto druhý díl: Tento spis o manželstvie učiněn jest ve jméno Páně. V němžto postaveno jest najprv, co by bylo manželstvie. Potom co by byla svátosť manželstvie. Potom co potřebie mieti před manželstvím i svátostí. Potom co potřebie jdúcím k manželstvie i k svátosti atd. 1523. v osmerce 74 listův u J. Styrsy. Dobrovský 336. Jungmann III. 799. Hanka 123. Rukověť I. str. 474. č. 17.
21. Odvolání odpadlství. Příklad a navrácení se od Antikrista. Bez udání místa. V Indexu jest rok 1523. udán, který má Dobrovský Gesch. der Spr. II. 337. za mylný. Viz Jung. III. 798. Hanku 124.
22. Spis o potřebných věcech křesťanských, kterýž jest od některých kněží Pražských vydaný, proti vystavování svátosti těla Kristova v monstranci etc. 1524. ve čtverci 8 listův. Po obou stranách kalicha na titulu jest nápis: Bibite ex eo omnes, vadie se o to podnes. Potom štít J. Styrsy. Dobrovský 338. Jungm. III. 800. Hanka 125. Rukov. I. 477. č. 60.
23. Odpis proti odtržencóm, jenž se malau stránkú nazývají, na spis vydaný pod jménem Kalencovým proti spisu o moci zřízené světa vydanému od bratří. 1524. ve čtverci na Podolci u J. Styrsy. Dobr. 338. Jung. III. 802. Hanka č. 126. Rukověť I. str. 476. č. 58.
24. Spis o spravedlnosti podle rozličných proměnitedlností a rozdieluo, též i o spravedlnosti z viery, co by byla. Jest to spis br. Lukáše, seps. r. 1510. Viz Rukov. I. str. 475 č. 22. Při tom jest: Spis o lásce. Rukověť I. str. 476. č. 57. Tištěn r. 1524. ve čtverci 161 listů, na předměstí Boleslavě Mladého nad Jizerou. Georgius. Dobr. 338. Jung. III. 885. Hanka 127.
25. Nový zákon s předmluvou impressorovou od r. 1525. ve čtverci. V Ml. Boleslavi na hoře Karmeli. Skrze J. Styrsu. 335 listův. Exempláře na Strahově a v Museum chované obšírně popsal Hanka č. 128., kde jest výtah předmluvy Styrsovy. Srov. Dobr. 339. Jungm. III. 572. Blahosl. gram. 57. Rukověť I. 477. č. 61. Fr. Novotného bibliothéku č. biblí str. 64.

Prvotisky litomyšlské.

Roku 1503. Bohuš Kostka z Postupic povolal Pavla z Meziříčí, aby v Litomyšli zařídil knihtiskárnu. Za tím účelem mu prodal dům na hoře Olivetské (nynějším Židovském kopci), kde Pavel Meziříčský dlouhá léta zvláště pro Jednotu bratrskou knihy tiskem vydával. Až po r. 1519. slul buď prostě Pavlem na hoře Olivetské, in monte Oliveti, nebo Pavlem z Meziříčí, Pavlem Meziříčským. Teprv od r. 1519. vyskýtá se název Pavla Olivetského, Paulus Olivecensis. Na poslední vůli z r. 1534. podepsal se: „Já Pavel Olivetský, impressor z Olivetu.“ Mimo Litomyšl provozoval knihtiskařství také v Praze, maje tam závod na Malé straně v domě Jana z Šelnberka, nejvyššího komorníka „pod stupni.“

V Litomyšli měl lis starý, normberský, kdežto v Praze užíval lisu nového, k čemuž měl „čtyři instrumenta, jeden tisku menšího, druhý písma obecného, třetí pranostikového, čtvrtý písma nejmenšího, podobného pranostikovému“ spolu s matricemi na lití liter.

Umíraje r. 1534. odporučil dům na hoře Olivetské se vším náčiním manželce své Bonuši, druhý dům, který měl ve městě, odkázal synům a dcerám. (Viz Památky archeol. z r. 1871. článek od August. Sedláčka a Jir. Rukověť II. str. 60.)

Roku 1534. přejal knihtiskárnu jeho Alexander Plzeňský neb Aujezdský (od rodiště svého v Újezdě u Plzně). Tento vyučiv se knihtiskařství v Plzni, stal se spolupracovníkem Pavla Olivetského v Litomyšli, jenž mu dal ovdovělou dceru svou Annu za manželku a svěřil mu ještě za živobití svého řízení vší impresse. Po smrti svého tchána Alexander samostatně veda závod typografický v Litomyšli od r. 1535 do 1544 značný počet spisů zvláště pro Jednotu bratrskou tam vytiskl. Pro to hlavně bylo mu se po r. 1547. z Litomyšle vyprodati. Vystěhovav se do Prus, tiskl v Královci od r. 1551—1554. polské knihy pode jménem Alexandra Čecha. Z Královce odebral se do Moravy; odtud se však

musil opět vystěhovati do Polska, kde na zámku Šamotulách u Lukáše z Górky vytiskl onen velikolepý kancionál bratrský. Teprva po smrti Ferdinanda I. navrátil se, jak se podobá, zase do Litomyšle, kde r. 1565. vydal tiskem „Paměti Michala Konstantinoviče z Ostrovice.“ Zemřel roku 1577.

Vylíčení působnosti litomyšlských knihtiskařův: Andreaše Graudence († 1618), Jana Ryka († 1636), Václava Matouše Březiny († 1631), Jana Arnolta, Daniela Kamenického († 1711), Václava Turečka († 1822) viz v historii města Litomyšle od Fr. Jelínka, v Památkách archaeologických z r. 1871. v článku od Aug. Sedláčka a v Jirečkově Rukověti.

Prvotisky Pavla z Meziříčí jsou:

1. O boji duchovnieho Jerusalema s Babilonskými r. 1507. v osmerce. Dobr. 317. Hanka 129. Jungm. III. 751.
2. Rozmlauvání ducha člověčího s duší o přípravě k smrti. 1507. v osmerce. Dobr. 317. Hanka 130. Jungm. III. 886.
3. Epištola Cypriana mučedlníka o závisti a nenávisti. 1507. v osmerce. Dobr. 317. Hanka 131. Jungm. III. 865. d.
4. List tento od bratří dán na rathauz v Starém městě pražském podkomořiemu i všem pánuom ouřadníkóm atd. 1507. v osmerce. Dobr. 317. Hanka 132. Jungm. 753.
5. První cedule Šimonova, kterúž psal pánóm starším Hranickým r. 1507. v osmerce. Šimon ten byl totiž správce sboru Hranického (Weisskirchen) na Moravě. Srov. Dobr. 317. Hanka 133. Jungm. III. 755.
6. Odpověď doktora Augustina. Dobr. 318. Hanka 134. Jungm. III. 756.
7. Maffea Wegia Landenského, poety velmi slavného k Eustachovi na knížky své o pravdě předmluva. Na konci: Skonávají se knížky o rozmlauvání Filaleta s pravdau. R. 1507. v dvanácterce tištěno. Hanka 135. Jungm. III. 208.
8. Prokopa rodem z Jindř. Hradce otázka, sluší-li křesťanóm mocí světskau nevěrné neb bludné k pravé vieře přinucovati. Tišt. r. 1508 bez místa a jména tiskařova. Dobr. 318. Hanka 136. Jungm. III. 757. b.
9. Knížky tyto sepsal mistr Jan Hus proti knězi, kterýž pravil i přisáhl řka: že Hus horší, než kterýkoli ďábel. Dobr. 318. Hanka 137. Jungm. II. 152.

10. **Sepsání toto** o šesti bludích mistr Jan Hus položil v Betlemě na stěně. Tišt. r. 1510 v osmerce. Dobr. 318. Hanka 138. Jungm. III. 608 b.
11. **Psaní bratrská.** Tišt. r. 1510. v osmerce. Hanka 139. Jungm. III. 763.
12. **List psaný bratřím** v pokušení. Tišt. r. 1511 v osmerce. Dobr. 319. Hanka 140. Jungm. III. 762.
13. **Naučení pravé modlitby** s výkladem na modlitbu Páně. Tišt. r. 1512. v osmerce. Dobr. 319. Hanka 141. Jung. III. 825.
14. **Odpověď bratří** na spis Martina z Počátek, kterýž učiněn jest a vytiskován v Praze proti bratřím. Tištěno roku 1514. v osmerce. Dobr. 321. Hanka 142. Jungm. III. 772. Jír. Rukověť I. str. 475. č. 28.
15. **Kniha zpěvů a chval božských.** Tišt. r. 1519. Blahoslav gramm. 24. de cantu. Jung. III. 48. Jir. Ruk. I. str. 475. č. 39.
16. **Matěje Paustevníka** napomenutí Pražanům. Tišt. roku 1519 v osmerce. Dobr. 327. Jungm. III. 779. Hanka 143.
17. **Dialog přípravy k smrti.** Tišt. r. 1520. v čtverci. 6 listův. Dobr. 330. Hanka 144. Jungm. III. 886.
18. **Zpráva obecná** s výkladem obzvláštním na modlitbu Páně. Druhé vydání r. 1520. Dobr. 330. Hanka 145. Jungm. III. 828. a 827.
19. **Spis dosti činící** otázce protivníkuov Jednoty bratrské, proč křest po služebnosti od kněze římského svěcení stále v nie se opětuje. Tišt. r. 1521. Dobr. 333. Hanka 146. Jung. III. 784. Poprvé vyšel týž spis r. 1521. u Oldřicha Velenského v Bělé.
20. **Spis Martina Lutera,** v němž ukazuje, co se mu při bratřích zdá za pravé a pochybné a to z příčiny otázek dětinských. Tišt. r. 1522. ve čtverci. 14 listův. Dobr. 336. Hanka 147. Jungm. III. 792.
21. **Odpověď bratřie** na spis Martina Lutera. Tišt. r. 1523. ve čtverci. 45 listův. Dobr. 336. Hanka 148. Jungm. III. 793.
22. **Spis** velmi užitečný a potřebný o stavu svobodném a manželském. Tišt. r. 1523. Hanka 149. Jungm. III. 799. Týž spis vytiskl Styrsa r. 1523 v Boleslavi.
23. **Odpověď** na spis Kalencuo. Jest to spis bratra Lukáše, sepsaný v Mladé Boleslavi a tištěný v Litomyšli r. 1523. ve čtv. 16 listův. Dobr. 337. Hanka 150. Jung. III. 796. Jir. Ruk. I. str. 476 č. 52.

24. Kniežka tato jest o gruntu viery obecné křesťanské s jistými duovody proti odporuom Antikristovým vydaná od bratří r. 1525. v osm. 24 archy. Dobr. 339. Jung. III. 805. Hanka 151.

X.

Prvotisky normberské.

Jak již výše praveno, Čeští bratří dávali české spisy náboženské na počátku XVI. věku tisknouti hlavně v Normberce. Jako v Benátkách při tisku české bible, tak i v Normberce při úpravě českých knih byli rození Češi zaměstnáni.

1. Roku 1504. Čeští bratří dali vytisknouti v Normberce dva listy králi Vladislavovi o 32 listech v osmerce bez udání místa. Dobr. 315. Hanka 160. Jungm. III. 738. Jir. Ruk. I. str. 474. č. 9.
2. Roku 1507. byl v Normberce český bratr Mikuláš Klaudian, dle svědectví Blahoslavova (v Gramm. 39.) muž učený, jenž byl také lékařem. (Viz o něm Jir. Rukov.) Téhož roku vytiskl tam konfessí bratrskou „spis dosti činiecí z viery“ ve čtverci bez udání místa. Ale ve druhém vydání téhož spisu stojí: V Normberce prvé imprimován. Na posledním listě: Mikuláš Klaudian. Dobr. 317. Hanka 161. Jung. III. 754. Ruk. I. str. 474. č. 15.
3. Jiříka Šerera: Křesťanské vojenské kázaní, z něm. přeloženo od Václava Borosiusa. V Normberce r. 1513. ve čtverci. Hanka 162. Jungm. III. 844.
4 Kniha lékařská čili herbář J. Černého. Ačkoliv obecným bydlištěm Klaudianovým byla Ml. Boleslav, odebral se r. 1517. do Normberka, chtěje vydati tento herbář J. Černého, k čemuž domácí technické prostředky nepostačovaly. Zvláště obrázky dal v Normberce zhotoviti „jsa přítomen všech věcí sám i korrigování.“ Tisk proveden v dílně Jeronýma Höltzla počátkem října 1517. Obšírný popis tohoto prvotisku podává Hanka č. 163. Srov. Dobr. 323. Jungm. III. 269.
5. Mapa Čech. Za svého pobytu v Normberce r. 1517. Klaudian dal také vyryti první mapu Čech, která štíty českých

pánův a rozličnými hesly ozdobena jest. Tištěna byla teprva r. 1518., když Klaudian již zase byl v Boleslavi. Obšírná zpráva o této mapě v Hankov. prvot. č. 164. Srovnej Dobrov. 324. Jungm. III. 190.

6. Poenitentiarius aneb „Poeniteas cito peccator!“ v latinských, českých i německých verších. Tišt. r. 1518. u Jeronýma Höltzla. Dobr. 326. Hanka 165.
7. Enchiridion, seu manuale curatorum dans praedicandi modum tam latino quam vulgari Boëmo sermone, omnibus curatis cum utile, tum necessarium. Obsahuje také příklady jazykem českým. Nejspíše v Normberce tištěno r. 1518. v osmerce. Dobrovský 326. Hanka 166. Jungmann III. 840.
8. Hortulus animae. Zahrádka duše pěknými modlitbami a figurami ozdobená. Tišt. r. 1520. ve dvanácterce u Jana Stichsa v Normberce nákladem Jana Šimara v Augsburku. Na první stránce jest pěkný obrázek Bohorodičky, na obrácené straně dedikace: „Osvícené kněžně paní paní Johance z Vilhartic, abatyši kláštera sv. Jiří na hradě pražském. Jan Mantuan Fentzl pozdravení dává.“ Jesti to týž Mantuan, který později s J. Pekkem provozoval knihtiskařství v Plzni. Tuto modlitební knížku vydal později r. 1533. Tomáš Bakalář v Plzni. Srov. Dobr. 331. Hanku 167. Jungm. III. 99.

Prvotisky bělské.

V Bělé (Weisswasser) nedaleko Mladé Boleslavi vytiskl Oldřich Velenský z Mnichova některé spisy své (většinou překlady). Stav se roku 1515. v Praze bakalářem, odebral se do Vittemberka, kdež přilnul k učení Luterovu; po té pak v Normberce vyučil se knihtiskařství a navrátiv se do Čech roku 1519. založil tiskárnu v Bělé pod Janem Špetlím z Janovic a na Bezdězi. Avšak již r. 1520. knihtiskařství zanechav obrátil se do Moravy. Naposledy shledáváme jej v Nových Benátkách za Fridricha z Donína. (Jir. Ruk. II. str. 311. Dobr. 342. Jungm. lit. str. 649.) Old. Velenského tisky jsou:

1. Prenostika z té, ježto latinským jazykem v Normberce jest vytištěna. V Bělé roku 1519. ve čtverci 1 arch. Na poslední stránce jest štít tiskařův mezi křižujícími se meči, nahoře i dole prsteny, nad přilbicí: WOL. MNI (t. j. Woldřich z Mnichova). Sr. Dobr. 328. Hanku 152. Jungm. III. 230. Ruk. II. str. 311. č. 2.
2. Přeutěšená a mnoho prospěšná knieha Eraz. Roterodamského o Rytieři křesťanském. R. 1519. ve čtverci o 127 list. Dobr. 328. Hanka 153. Jungm. III. 211. Ruk. II. str. 311. č. 3.
3. Sepsanie duovoduo z najjistších písem svědectví obojího i pravého rozumu jich o klanění a klekání před svátostí těla a krve Božie. V Bělé. 1520. Dobr. 330. Hanka 154. Jung. III. 781.
4. Rokovanie dvú osob, Paškvilla a Cyra. Paškvillus pro římského dvoru neřády z Říma k svatému Jakubu putovati maje s Cyrem na cestě setkal se. Tišt. r. 1520. ve čtverci, 9 listů. Z latiny přeložil tento spis Oldř. Velenský. Dobr. 330. Hanka 155. Jung. III. 782.
5. Spis vtipný Marsilia Ficinského, kterak Pravda k kardinalovi Riarovi přišla, o úřadu kardinalském vypravující mu, a jaký by měl kardinal býti učecí ho. Dvanáctera správa boje křesťanského od Jana Piky, hraběte Mirandulánského mierně vypsaná. — Dvanáctera zbroj. — Dvanácte povah právě milujícího (roz. boha) rytieřstvie křesťanského. Tišt. 1520. ve čtverci, 2 archy. Dobr. 331. Hanka 156. Jungm. III. 213.
6. Kratochvilní spolu i užiteční listové a žaloby chudých a bohatých před Saturnem na sebe odměnně taužících od Luciana, řeckého mudrce, důmyslně popsané. Tišt. r. 1520. ve čtverci, 2 archy. Z latinského překladu Erasmova v češtinu uvedeno od Oldř. Velenského. Dobr. 331. Hanka 157. Jungmann III. 107. 2.
7. Spolu rozmlúvanie sv. Petra apoštola a najsvětějšieho Julia druhého papeže a témuž při porodu daného anjela buď zlého neb dobrého, o moci cierkevní a též cierkve hlavě. Na konci: Vyloženo a vytlačeno skrze Old. Velenského z Mnichova. Léta 1520., ve čtverci, 24 listy. Hanka 158. Jungm. III. 782.
8. Spis dosti činící otázce protivníkuov Jednoty bratrské, proč křest po služebnosti od kněze římského svěcení stálé v nic se opětuje. Tišt. r. 1521. ve čtverci. Druhé vydání téhož spisu pořídil Olivetský v Litomyšli roku 1521. Srov. Dobrov. 333. Jungm. III. 784.

Prvotisk vilemovský.

Chval Dubánek (Památky arch. 1863. 276.) byl od Václava a Hynka z Perknova povolán na klášter vilemovský (v okr. chotěbořském). Tam l. 1521. vytiskl Chelčického „Síť víry". Jireček (Ruk. II. str. 214) tvrdí, že toto vydání „Síti víry" stalo se ač prací Chvala Dubánka, písmem pražského knihtiskaře Pavla Severina z Kapí Hory. Dobr. 333. Hanka 159. Jungm. III. 648.

Latinské prvotisky vimberské.

Ve Vimberce (Winterberg) již r. 1484 vytiskl jakýs Jan Alakrav dva spisy latinské. Dobrovský (G. B. Spr. 310.) domnívá se, že z jeho tiskárny pochází také nedatovaný Nový zákon (Dlabačův), který jsme výš uvedli mezi prvotisky plzeňskými.

Jan Alakrav vytiskl:

1. Soliloquia beati Augustini se závěrkem: Explicit liber Soliloquiorum sancti Augustini Aurelii. Impressus in Winterperg per Johannem dictum Alacraw. Anno Domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto. — 29 listů, bez titulu, inicialek, čísel stránkových, kustodův, ale ne bez signatury.
2. Alberti M. Summa de Eucharistia — bez titulu, číslic stránkových, kustodův a inicialek ne však bez signatury. S rejstříkem obsahuje 108 listův. — Ku konci: Tractatus Alberti magni divinissimae Eucharistiae commendatorius obiectionibus quibusdam et solutionibus earum pro Communione praefatae Eucharistiae insertis. — Impressus in Winterperg per Johannem Alacraw. Anno domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto. — Sabbato die Sancti Galli confessoris. Amen. (Srov. Denis. Suppl. Ann. typ. P. I. p. 180. Hanku č. 178. a 179.)

Oba tyto prvotisky vimberské jsou v univers. knihovně a druhý také na Strahově, ve kterémž rubrikator, rozený Čech, napsal: Illuminatum opus huius libri per me Sacerdotem Bartolomeum de Strziebro, civitate in Pieska anno domini ab incarnatione currente 1486. A v druhé rubrice ještě připsal přijmí: Cognomine Felix (t. j. Šťastný).

XIV.

Prvotisk vídeňský.

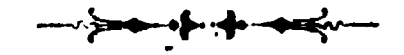
Roku 1513. vyšel ve Vídni tiskem slovník latinsko-německo-český: Dictionarius trium linguarum: latinae, teutonicae, bohemicae, potiora vocabula continens, peregrinantibus aprime utilis. Wiennae Austriae. 1513. — Ve čtverci o 10 listech. Dobr. 320. Hanka 172. Jungm. III. 12.

XV.

Prvotisk vittemberský.

Roku 1523. vytištěn byl ve Vittemberce list Luterův ku stavům českým roku 1522. 15. července poslaný, o kterém praví Balbin (Epitome str. 586): haec epistola typis edita bohemice multum attulit turbarum. Začátek tohoto listu jest: O ustanovení služebníkuov církve. Purkmistru a radě města Prahy, hlavy království českého, Martin Luter v Vittemberce 1523. Dobr. 336. Hanka 173. Jungm. III. 155. Srov. Slawischer Bücherdruck in Würtenberg im 16. Jahrhunderte. Schnurer v Tubinkách r. 1799.

Hanka v Č. Č. M. 1852. uvádí ještě některé pochybné prvotisky (č. 174—176) a kyrillské vydání 22 knih Starého zákona tištěných v Praze od. r. 1517—1519. nákladem vilenského rady Bohdana Oňkova.

Dodatek.

Úryvek z Kroniky trojanské.

Desáté knihy.

Kterak Řekové poslali posly slavné s velikými obětmi k bohu Apollo nazvanému, aby byl otázán, kterak sě jim má ta vojna zdařiti.

I stalo sě jest, když králi, vévody a kniežata Řecká sjeli sú sě k městu Atheny řečenému, jakož svrchu popsáno jest, svolav král Agamemnon krále, vévody a kniežata i starší na jednu roveň před městem, a když sě posadichu vedlé řádu svého, pokynuv rukú, aby mlčeli, vece Agamemnon k nim: Ó mužie urození! kteřížto v ctností vašich mocnostech sjeli ste sě, očitě spolu vidíte, jak veliká jest mocí vašich mohútnosť, jak veliká jest mužóv udatných i také bojovných u vašich rukú síla a hlučnosť. I kto jest kdy vídal, anebo slýchal v časiech pominulých aneb nynějších tolik králóv, tolik vévod, tolik kniežat i hrabí vespolek a v jedné vóle svornosť sebraných? tolik mládencóv udatenstvím slovútných, sjednaných v jednu vóli, aby brannú rukú všickni vespolek a zmužile proti nepřátelóm byli hotovi v tak velikém množství? V jistotěť zjevným bláznovstvím veden jest a duchem pravé slepoty, ktož smie proti vám směle sě pozdvihnúti, a moci vašie k boji vzdrážditi. Zajistéť pravím vám všem, kteříž tuto v tomto vojště jste shromáždieni: sto mocnějších tuto znám, jichžto jeden stačil by k vypósobení toho šťastně i k dokonání, jehož my všickni žádáme. Ižádnému z vás nenapadaj v pochybovánie, jakým jsme nynie potkáni pohaněním, a kterak velikými škodami, nám a našim učiněnými, zbúřeni jsme proti Trojanským nepřátelskú rukú povstati a kruté s nimi podstúpiti boje. A abychom horlivými úmysly na pomstu hodnú takových hanebných bezpraví jednomyslně povstali, k tomuť nás rozumná potřeba ponúká, a spravedlivá žalosť popúzie: najprvé, abychom hanebným utrhačóm cti našie ústa zatvořili a naše uhaněnie shladili, tak aby Trojanští potom takových hanebných skutkóv tak bez umu a tak snadně sě nedopúštěli, a za to, což sú již neřádnú smělostí učinili, spravedlivé nad sebú pomsty počili, a potom ke škodnějším sáhati nesměli. Nebť sú starší naši nenávykli svého pohaněnie mlčedlivostí nesmělú pominúti: aniž my, zamžiece oči, máme své hanby přezřieti, z niežto i našim budúcím mohlo by býti porokováno v časiech budúcích, a zvláště že toliko jest nás v jednu vóli sebraných, a v tak veliké sme moci ustaveni. I kto jest nynie, jenž by naše úplně vyměřil mohútnosti? tenť by porozuměl, že by ižádný proti síle našie nesměl sě vzchopiti: kromě tohoto lidu přieliš bláznivého Trojanského, kteřížto slepú a neopatrnú radú úmysly bezumými proti nám sú povstali. Však to vie diel světa převeliký, aniž to móž býti utajeno kterým obyčejem, kterak někteří z našich

na krále Laumedonta, otce tohoto krále Priama Trojanského, sě obořivše, zabili sú ho ukrutně, a téměř všecky jeho, i město jeho z kořen vyvrátili. Zdalit nenie jich i podnes přemnoho v našich krajích, od našich v ta doby zjímaných a k nám přivedených, a porobených v službu věčnú? Zajistéť nenie nesnadno, aby to tisíce mocnějších učinilo, což sú čtyřie méně mocní zmužile spáchali. Jáť za to mám v jistotě, žeť oni vědie naše na jich konečnú záhubu strojenie; a protož sobě mnoho dobývají z jiných krajin pomocí, aby sě nám mocně opřeli a sebe proti nám zmužile bránili. Protož nynie sě mi zdá vzácno i užitečno, ačť vám to jest vděčno, abychom dřieve, nežli od tohoto břehu k nim sě hneme, posly naše věrné do ostrova Delfos řečeného k bohu Apollo jmenovanému s obětmi zvláště hodnými vyslali, abychom od toho boha i jiných bohóv našich jisté přijali odpovědi, coby nám potom slušalo činiti, což sme v našie při umienili počieti; nebť bohové naši budúcie věci jasně vidie, kteréž jsú skryty před očima rozumu lidského.

A když král Agamemnon řeč skona, všickni králi, vévody i kniežata řeči jeho i rady pochválé, a aby sě to stalo, což on uložil, jednostajně uložichu. A protož k tomu poselství jednú myslí všickni Achilleše vyvolichu a Patrokla, aby oni tu práci podstúpili pro obecné dobré, kteréžto sě všech dotýče, a do ostrova Delfos pluli, a odpovědi na to od Apollina boha požádali a obdržali. A tak Achilles a Patroklus, vsedše na lodí, majíce povolné povětřie, s přiezní bohóv rychle k ostrovu umieněnému připluchu, a bieše ten ostrov mořem všady otočen.

O kterémžto ostrovu domnievají sě druzí, že jest ostrov řečený Delos, ale písařskú neopatrností a vadú to slovo v Delfos jest obráceno; a jestiť mezi těmi ostrovy, jimžto Cyklades řiekají, v moři Elespontském usazený téměř první. A na tom ostrově, jakož praví Isiodorus, Latona porodila jest Apollina a Dianu; a protož na tom ostrovu jestiť ustaven chrám převelmi krásný, veliký a slavný, ve jmě boha Apollo řečeného. A řečen jest Delos proto, že když pominula potopa za Deukaliona v světě, dřieve všech krajin zemských najprvé paprslky slunečnými osviecen jest a měsiečnými; neb Delos slove ukázanie, neb řecky „délon“, vzní „zjevně“. A že s toho ostrova najprvé opatřeny sú slunce a měsiec, a protož řekli sú pohané, že ten ostrov jest vlasť slunce a měsiece, a proto že sú bohové v něm známi všemu světu, protože všem svietie; neb Apollo slove slunce, a Diana měsiec. A ten ostrov slul jest také Ortygia, protože na něm najprvé zarodili sú sě řeřábkové, kteréžto Řekové „ortygia“ nazývají. Toho Apollina pohané pravili sú, by byl bóh, a řkúce, že jest on slunce, jemuž i Titan dějí, jako takto: „proti jednomu zbúření“, kterýžto proti Jupiterovi bohu nic neučinil.

Téhož nazvali sú Febum, totiž *ephebum*, jenž sě vykládá „mládenec“, proto že slunce na všaký den sě omlazuje, když vycházie z záhořie. A téhož nazvali sú Pythium od Pythona přehrozného hada, od něho zabitého; a odtad některé ženy slovú *pythonissae*, umějíce o budúcích věcech praviti, jakož i ten Apollo těm, kteříž ho tázáchu, prorokováše. A o té pythonisse psáno jest v starém zákoně, kterážto ku prosbě Saulově vzkřiesila Samuele proroka, aby jemu budúcie věci prorokoval, totiž o smrti jeho. A tak v tom chrámě bieše převeliký obraz, veškeni z zlata, toho boha řečeného Apollo, kterýžto ačkoli byl němý a hluchý, však podlé bludóv pohanských jemu sě kláněli, když sú sě opustili klanéti věčnému a pravému Bohu, kterýžto v múdrosti, totiž v

svém věčně urozeném Synu a sobě ovšem rovném, stvořil jest všecky vídané i nevídané věci; i přidrželi sú sě k modlám němým, nazývajíce je bohy, ješto jsú stvořenie němé, aneb lidé hřiešní a smrtedlní v tomto světě byli sú, a jichžto moc ižádná nenie. Aniž sú odpovědi šly od těch obrazóv samých: ale ďáblové zchytralí, aby lidi svodili od jich spasenie, vidúce jich velikú příchylnosť k obrazóm, vstupujíc v obrazy, i dáváchu jim odpovědi, aby v těch bludiech věčně zostali.

A protož Achilles a Patroklus, připluvše k tomu ostrovu, s radú kněží, kteříž tudie té modle posluhováchu a toho boha zveličováchu, vešli sú do toho chrámu s velikú pokorú a s náboženstvím, a učinivše oběti přeštědré tomu bohu řečenému Apollo skrze ruce kněžské. Kdežto když by prošen Apollo, aby jim odpověděl k otázkám jich, kterak by sě jim mělo u Troje zvésti? odpovědě nízkým a mlklým hlasem, a řka: Achilles, Achilles! vrať sě k Řekóm tvým, a pověz jim zajisté, žeť k Troji šťastně a zdravě připlynú, a tu mnoho bojóv mieti budú, a desáté léto svítězie, Troji z kořen vyboříe, jejieho krále i manželku jeho i syny jeho ztepú, a všecky zlúpie i zahubie, kromě těch, kteréžto vóle Řekóv zachová. A to Achilles uslyšav, velmi sě uradova i s Patroklem. A když ještě v chrámě bieše Achilles, sta sě divná příhoda. Neb jeden z Trojanských, biskup Kalchas řečený, syn Nestoróv, v umění mnohém dospělý, kterýžto přikázaním krále Priamovým vyslán, vjide do chrámu, chtě od boha toho odpověď obdržeti, coby sě mělo od Řekóv státi Trojanským. A když po obětech velmi sě tomu bohu za to modléše, odpovědě Apollo: Kalchas, Kalchas! viz, aby sě k svým nenavracoval, ale ihned do Řecké lodie, kteráž jest nynie u tohoto ostrova, s Achillem bezpečně vstup, s nímžto i do vojska Řeckého rychle vejdi, a nikdy od nich neodcházej: neb budúcie jest, že Řekové svítězie proti Trojanským s volí bohóv; neb ty Řekóm budeš velmi potřeben tvými radami i naučením, dokudž oni toho vitězstvie nedosáhnú.

A Kalchas tieže i zvědě, že Achilles jest v chrámě, rychle k němu pospieši, a ssedše sě, i spřieznista sě spolu, zjevivše sobě o řečených věcech pravdu mezi sebú. A protož Achilles toho Kalchanta biskupa k sobě přivinuv, mnohým pohodlím ucti jej vesele; a tak vsedše na lodí, připluchu šťastně a vesele k Athenám; a vystúpivše z lodie, Achilles toho Kalchanta biskupa před Agamemnona krále a před jiné krále Řecké přivede. A když Achilles odpověď bohóv o budúciem vítězství jich proti Trojanským vypravi, a kterak tudiež Kalchas, krále Priamóv posel, protivnú odpověď obdržal, a že jemu bóh Apollo rozkázal, aby sě k Trojanským nevracoval, ale aby s Řeky, dokudž by bojovná búře trvala, přebýval, všickni Řekové sú obveseleni, a s velikú radostí tři dni slaviechu bohu Apollinovi, a řečeného Kalchanta přijmú za svého věrného v púhé lásce, slibujíce ve všech věcech činiti jemu zadosti.

Tiskem J. R. Port-a v Plzni.